

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT)
XIII aastakäik 1/2, 2013



ARIADNE LÕNG

N a i s - j a m e e s u u r i n g u t e a j a k i r i

Töö- ja pereelu ühitamise raskused kui sündimust
vähendav tegur Eestis Ajzeni planeeritud
tegevuse teooria mudelis
Mare Ainsaar

Etniline sooline palgalõhe Eestis
Kerly Espenberg, Tarmo Puolokainen

Koolieelikutest lastega eestlastest ja
vähemusrahvustest emade kasutatava lastehoiu tüübi seos
nende tööhõive ja sissetulekuga
Ave Roots

Tööelu, pereelu ja alusväärtused: alusväärtuste seos
töö- ja pereelu ühitamise ning töö- ja pereelu
konflikti tajumisega
Laur Lilleoja

Rändavad rollid: naisleivateenijaga Eesti emigrantperede
rollimuutused tööl ja kodus
Lee Maripuu

Töö iseloomu ja perestruktuuri mõju töö- ja pereelu ühitamisele
Kairi Kasearu

Teismeliste osalemine kodutöodes –
kuivõrd on tüdrukutel suurem vastutus?
Karin Jöers-Türn, Kairi Kasearu

Eesti naiste eneseväljenduslikes tööväärtustes aastatel
1983-2004 muutusi prognoosivad tegurid
Andu Rämmer

ARIADNE LÕNG

N a i s - j a m e e s u u r i n g u t e a j a k i r i

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT) • XIII aastakäik 1/2, 2013

- 3 Töö- ja pereelu ühitamise raskused kui sündimust vähendav tegur
Eestis Ajzeni planeeritud tegevuse teooria mudelis
Mare Ainsaar
- 19 Etniline sooline palgalõhe Eestis
Kerly Espenberg, Tarmo Puolokainen
- 35 Koolieelikutest lastega eestlastest ja vähemusrahvustest emade
kasutatava lastehoiu tüübi seos nende tööhõive ja sissetu-
lekuga
Ave Roots
- 44 Tööelu, pereelu ja alusväärtused: alusväärtuste seos töö- ja pereelu
ühitamise ning töö- ja pereelu konflikti tajumisega
Laur Lilleoja
- 65 Rändavad rollid: naisleivateenijaga Eesti emigrantperede rollimuud-
tused tööl ja kodus
Lee Maripuu
- 82 Töö iseloomu ja perestruktuuri mõju töö- ja pereelu ühitamisele
Kairi Kasearu
- 92 Teismeliste osalemine kodutöodes – kuivõrd on tüdrukutel suurem
vastutus?
Karin Jöers-Türn, Kairi Kasearu
- 101 Eesti naiste eneseväljenduslikes tööväärtustes aastatel 1983–2004
muutusi prognoosivad tegurid
Andu Rämmer
- 110 Autoritest
111 ENUT
112 Summaries
117 About Authors
119 About ENUT

Peatoimetaja

Eve Annuk

Toimetajad

Raili Marling

Redi Koobak

Toimetuse kolleegium

Eve Annuk

Raewyn Connell

Leeni Hansson

Mirjam Hinrikus

Suzanne Lie

Krista Kaer

Veronika Kalmus

Tiina Kirss

Katrin Kivimaa

Leena Kurvet-Käosaar

Kristin Kuutma

Anne Lill

Endla Lõhkivi

Nina Lykke

Ivi Masso

Irina Novikova

Raili Marling

Tiina Raitviir

Selve Ringmaa

Kristiina Ross

Eda Sepp

Margit Sutrop

Reet Varblane

Keeletoimetaja

Riina Metslaid

Tõlkija

Raili Marling

Kujundus ja makett

Kalle Müller, Momo

Ariadne Lõng,

nais- ja meesuringute ajakiri

ISSN 1406-6246

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse
(ENUT) väljaanne, ilmub kaks korda aastas

© Ariadne Lõng, 2013

Toimetuse aadress

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT)

Narva mnt. 25–410

10120 Tallinn

Tel./faks 6409 173

Internet: <http://www.enut.ee>

E-post: enut@enut.ee

Juhised autorile tagakaane siseküljel**Ariadne's Clew**

Estonian Journal of Gender Studies

Two issues per year

Published by

The Estonian Women's Studies and
Resource Centre (ENUT)

Narva nnt. 25–410

10120 Tallinn

Estonia

Tel./fax 372/6409 173

Internet: <http://www.enut.ee>

E-mail: enut@enut.ee



The publication of the present issue of the journal
has been supported by the
The Council Of Gambling Tax
Friedrich Ebert Foundation
The Estonian Women's Studies and Resource
Centre

Ajakirja väljaandmist on toetanud

Hasartmängumaksu Nõukogu

Friedrich Eberti Fond

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT)

Väljaanne on eelretsenseeritav ning indekseeritav
andmebaasis *European Reference Index for the
Humanities* (ERIH)

Ariadne Lõng is a peer-reviewed journal indexed
in *European Reference Index for the Humanities*
(ERIH)

Töö- ja pereelu ühitamise raskused kui sündimust vähendav tegur Eestis Ajzeni planeeritud tegevuse teooria mudelis

Mare Ainsaar

Sissejuhatus

Vahe soovitud ning tegeliku laste arvu vahel on olemas peaaegu kõigis riikides, kuid mõnedes riikides on see suurem kui teistes (Testa 2006) ning üks võimalik seletus on lapsevanemaks saamisega kaasnevates raskustes. Nimelt on laste saamise plaan ja tegelik sündimuskäitumine seotud: tõenäosus, et perre sünnivad lapsed, on tõepoolest suurem nende inimeste puhul, kes soovivad lapsi, kui nende puhul, kes lapsi ei soovi (Ainsaar 2011; Barber 2001; Quesnel-Vallee ja Morgan 2003; Hayford ja Agadjanian 2012; Oláh 2003; Philipov 2009), ent sündimuskäitumise takistused mõjutavad seda seost. Dey ja Wasoff (2010) ning Philipov (2009) leiavad, et sündimus tänapäeva Euroopa riikides sõltub suuresti lapsevanemaks saamisega kaasnevatest raskustest. Raskused lükkavad edasi lapse sündi ning vähendavad kõigi soovitud laste saamise tõenäosust. Uuringud (Ainsaar 2011) näitavad, et Euroopas on levinumateks põhjusteks soovitud lapse sünni edasilükkamisel noorus, majanduslik ebakindlus ja

partneriga seotud asjaolud, kuid riigiti on peamised põhjused erinevad.

Tunnetatud takistused on olulised nii plaanide tekkimise kui ka nende elluviimise puhul. Näiteks saab sotsiaaldemograafiliste rühmade erinevat sündimuskäitumist seletada tunnetatud barjääride erinevustega. Senised uuringud on näidanud, et sotsiaalselt kindlamal positsioonil – vanemad, haritumad ja abielus naised – on oma plaanide teostegemisel järjekindlamad (Barber 2001; DeSilva 1991; Foreit ja Suh 1980; Freedman, Hermalin ja Chang 1975; Hayford ja Agadjanian 2012; Hermalin, Freedman, Sun ja Chang 1979). Samuti näitavad uuringud, et tööga seotud ebakindlus ja töötus vähendavad ning kindel töökoht suurendab lapsevanemaks saamise tõenäosust (Pailhé ja Solaz 2012; Vignoli, Drefahl ja De Santis 2012), kuid riigiti ja erineva haridusega inimeste puhul on see mõju erinev. Tööga seotud asjaolud võivad mõjuda pärssivamalt enam tööle pühendunud ning kõrgema haridusega inimeste pereelule (Kaufman 2000; Schmitt 2012). Ka tööaja paindlikkus ning laste päevahoiu võimalused võivad sündimust mõjutada (Baxter 2011; Hill, Hawkins, Ferris ja Weitzman 2001; Hank ja Kreyenfeld 2003).

Töö ja pere ühitamise probleemide uurimine on oluline seetõttu, et suur osa tänapäeva arenenud riikide naistest ja meestest ei rahuldu vaid ühe rolliga kas perekonna peamise toitjana või koduse elu heakäigu eest seisjana, vaid sooviksid kogeda mõlemat. Eriti on muutunud naiste rollid, sest viimase paarikümne aasta jooksul on nende elus saanud üha tähtsama koha palgatöö väljaspool kodu. Pereelu ja palgatöö ühendamise võimalus on ka oluline sündimuse mõjutaja. Nimelt näitavad uuringud, et alates 1980. aastate keskpaigast on kõrgema naiste tööhõivega riikides ka kõrgem sündimus (Castels 2003; Engelhardt, Kögel ja Prskawetz 2004; Engelhardt ja Prskawetz 2004). Seletus peitub ilmselt kõrge naiste tööhõivega riikide poliitikates, mis kujundavad keskkonna,

mis võimaldab edukamalt ühendada tööd ja pereelu ning seega realiseerida soovitud laste arvuga seotud plaane (Nieuwenhuis, Need ja Kolk 2012). Tegemist on omamoodi laste hinna vähendamisega vanemate jaoks, sest vanemad ei pea ohverdama oma tööalaseid soove laste sünni nimel.

Artikli eesmärk on analüüsida Eesti inimeste töö- ja pereelu ühitamise raskusi ning nende mõju laste sünnile, täpsemalt lapsesaaamise plaanile. Selleks kasutasime Icek Ajzeni (1988) planeeritud tegevuse teooriat, mille järgi on inimese tegevuse eelduseks vastav plaan. Plaani kujunemist mõjutavad omakorda hoiakud, normid ja tunnetatud raskused. Analüüsiks kasutasime struktuurimudeleid, mis oma olemuselt sobivad kõige paremini Ajzeni mudeliga. Seda mudelit ja meetodit ei ole varem töö- ja pereelu ühitamise raskuste ning sündimuse seoste uurimisel kasutatud.

Sündimuse seos töö- ja pereelu ühitamise raskustega

Sündimuse erinevuste seletamiseks võib kasutada mitmeid teooriaid (Ainsaar 2011). Ajzeni planeeritud tegevuse teooria on eriti asjakohane pereinimeste laste saamise plaanide ja sündimuse analüüsis (Barber 2001). Planeeritud tegevuse teooria kohaselt mõjutavad inimeste plaane ja tegevust tunnetatud sotsiaalsed normid, individuaalsed hoiakud ja tunnetatud raskused plaani teostamisel. Töö- ja pereelu ühitamise raskused on üks lapsesaamise takistustest. Teoorias on oluline osa käitumiskontrollil, mis mõjutab nii plaane kui ka hilisemat tegevust (joonis 1). Tunnetatud käitumiskontroll on inimese subjektiivselt tunnetatud võimekus tulla toime seatud eesmärkide täitmisega ning kõrvaldada takistused sellel teel. Ka hoiakud, subjektiivsed normid ja käitumiskontroll on omavahel seotud.

Maio ja Olson (1995) lisasid mudelisse ka väärtused, ehkki esialgse teooria järgi ei olnud väärtustel käitumisega sellist seost, mida hoiakud või normid poleks juba kajastanud. Pärast väärtuste lisamist paranesid mõnede, kuid mitte kõikide mudelite näitajad. See viis autorid järelduseni, et väärtuste asjakohasus mudelis võib sõltuda käitumise tüübist. Nimelt parandas väärtuste lisamine mitteutilitaristlike tegevuste mudeleid, kuid utilitaristlike tegevuste mudelite kirjeldusvõime ei paranenud. Seega kujundavad väärtused inimeste elueesmärke ja on tegevuste ajendiks (Sabini 1992, 693) ning võivad olla suureks abiks irratsionaalse käitumise analüüsimisel. Ka senised sündimusuuringud on näidanud, et väärtustel on roll erineva eluorientatsiooniga inimeste sündimuskäitumise seletamisel (Rondinelli, Aassve ja Billari 2010). 2001. aastal katsetas Barber Ajzeni teooriat tegeliku sündimuskäitumise analüüsimisel ja lisas analüütilisse mudelisse ka hoiakud võistlevate tegevuste suhtes, mis mõjutavad otseselt nii lapsesaamise hoiakuid, kavatsusi kui ka tegevusi. Oma uurimuses ei olnud meil võimalik kontrollida võistlevate tegevuste mõju ja seepärast jätsime selle kõrvale, kuid lisasime mudelisse väärtused ja inimese sotsiaaldemograafilise rühma tunnused kui võimalikku isiklikku eluorientatsiooni väljendavaid tunnused (joonis 1).

Mudelis märgitud subjektiivsed normid on normid, mida inimese arvates ühiskond või talle olulised inimesed tähtsaks peavad. Sotsiaalse mõju tõttu kujundavad need ka inimese enda plaane. Normide mõju võib sõltuda referentühma staatusest, mõjukusest või rühma sarnasusest inimese enda rühmaga (Ellaway, Macintyre ja Kearns 2001; Sabini 1992). Normid on seotud hoiakutega ning mõjutavad koos käitumiskontrolliga plaane. On väidetud (Bagozzi 1992; Maio ja Olson 1995), et alati ei ole hoiakud ja normid piisavad plaanide mõjutajad ning plaanid ei ühti tegeliku käitumisega. Hoiakute ja kavatsuste vahelisele sidemele võib

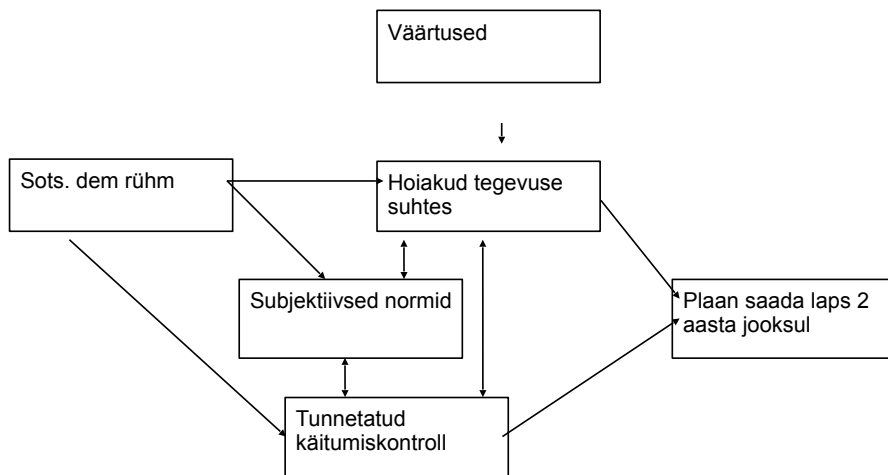
mõju avaldada tegevuse emotsionaalne tähendus või ümbritsevad olud.

Vaatamata teooria üldisele populaarsusele, on seda sündimuskäitumise puhul harva kontrollitud. Erandiks on Barber (2001), kes leidis Detroidi piirkonna 1961. aasta sündipõlvkonda uurides, et mudel sobis hästi sündimuskäitumise ennustamiseks, kuid seda eelkõige abielus inimeste puhul, kellel on lapse sünd ilmselt enam planeeritud.

Sündimuse ja töö- ning pereelu ühitamise raskuste seose uurimine Eestis

Eestis on suhteliselt palju uuritud tööhoiakute erinevusi ja tööturu olukorda, diskrimineerimist tööturul (Derman 2006; Eurobaromeeter 2006; Vainu, Järviste ja Biin 2010) ning töö tähtsust erinevate rühmade jaoks (Hansson 2001; Helemäe 2006; Rämmer 2008). Ainsaar ja Maripuu (2009) leiavad, et töö- ja pereelu ühitamine on probleem eelkõige siis, kui vanematel on tugev tahe nii töötada kui ka perekonna eest hoolitseda. Eestis ei ole naiste ja meeste tööhõi-

ves väga suuri erinevusi ning enamik peresid vajavad mõlema vanema sissetulekut. Samuti näitavad uuringud, et töötamine on enamiku Eesti inimeste, kaasa arvatud naiste jaoks oluline ning sellest ei soovita loobuda ka siis, kui perekonna rahaline olukord seda võimaldaks (Hansson 2001). Naiste osakaal, kes sooviksid majandusliku kindlustatuse korral tööst loobuda, on Eestis vähenenud. Sotsiaalministeeriumi tellitud soolise võrdõiguslikkuse seire kinnitab, et 2003. aastal oli naisi, kes partneri piisava sissetuleku korral koju jääksid, 18% ning 2005. aastal vaid 10% (Järviste 2006). Meestest sooviks samadel tingimustel tööst loobuda vaid 2%. Probleemid töö- ja pereelu ühitamisel tekiavad aga just neil inimestel, kes soovivad mõlema eluvaldkonnaga seotud rolle täita (Narusk ja Kandolin 1997). Pere ja töö ühitamise raskuste tulemuseks on sageli, et Eestis tähendab lapse sünd meestele palgatöökoormuse tõusu, aga naistele palgatööst eemale jäämist (Karu jt. 2010). Võrreldes teiste Euroopa riikidega, on Eestis naised, kel on alla 6-aastane laps, keskmisest rohkem kodused, samas kui alla 6-aastaste lastega meeste tööhõive sarnaneb meil Euroopa keskmisele (2nd... 2008).



Joonis 1. Kontrollitud planeeritud käitumise analüütiline mudel lapse saamise kavatsuse prognoosimiseks.

Vähestes uuringutes on käsitletud otsest sidet töö- ja pereelu ühitamise raskuste ja sündimuse vahel. Seni on töö- ja pereelu ühitamise raskuste ja sündimuse vahelist seost uuritud peamiselt soovitud sündide edasilükkamise põhjuseid analüüsid. Näiteks 1999. aasta eluolu uuringu andmetel (Tiit ja Ainsaar 2002) suurenes hirm kaotada töö või karjäärivõimalus lapse sünni tõttu just 35–44-aastaste naiste seas. Samas olid need kaks põhjust olulised vaid suhteliselt väikese osa lapse sünni edasi lükkavate inimeste jaoks. 7,6% naistest ja 2,9% meestest lükkas soovitud lapse sünni edasi, sest see takistas karjääri, ning 7,1% naistest ja 3,2% meestest kartis kaotada lapse sünni tõttu töö. 1999. aastal tehtud Tartu linna ja maakonna uuringus, kus pöörati juba suuremat tähelepanu just töö- ja pereelu ühitamise raskuste ja sündimuse seoste, leiti, et 25% 20–35-aastastest inimestest lükkas tööga seotud põhjustel soovitud lapse sünni edasi kolm või enam aastat (Ainsaar ja Oras 2000).

Eestis soovib endiselt enamik inimesi saada lapsevanemaks (Oras ja Unt 2008), kuigi 2011. aasta rahvaloenduse andmed näitavad, et umbes 10% Eesti naistest ei saa kunagi emaks (Tõnurist 2013). Lapse sünni ajastuse ja lõpliku sündide arvu seose tõttu võib asjaolusid, mis põhjustavad lapse sünni edasilükkamist, käsitada põhjustena, mis tingivad kogu südimuse languse.

Metoodika

Artikkel põhineb 2008. aastal Eestis 20–40-aastaste inimeste seas korraldatud uuringu “Sünnimust mõjutavad tegurid Eestis” esinduslikel andmetel. Uuring tehti Rahvastikuministri büroo tellimusel oktoobris 2008 (Oras ja Unt 2008). Kokku küsitleti 801 inimest vanuses 20–40 aastat üle Eesti. Valim koostati stratifitseeriva juhuvaliku põhimõttel, mis võttis arvesse erinevate piirkondade ja asulatüüpide (pealinn, suurlinn, väikelinn, maa) rahvastiku

proportsioone Eestis. Vastajate valikuks kasutati lähteadressi meetodit. Lähteaddress valiti rahvastikuregistris olevate aadresside seast. Tagamaks vastanute juhuslikkust, kasutati leibkonnast inimese valimiseks “viimase sünnipäeva reeglit”, st. küsitleti seda 20–40-aastast leibkonna liiget, kellel oli viimasena sünnipäev. Vastajate seas oli mehi ja naisi pooleks. Elukoha järgi jagunesid küsitletud järgmiselt: pealinna 32%, suurematest linnadest ja maakonnakeskustest 28%, muudest linnadest, alevikest 19% ja maaelanikke 21%. Vastajate hulgas oli 174 vallalist, kes ei olnud elanud koos kindla partneriga, ja 458 vabaabielus või abielus olevat inimest.

Uuringus olid küsimused inimeste lapse- saamise hoiakute (kas soovite rohkem lapsi), tunnetatud laste arvu normide (mitu last peab peres olema), isiklike lapsesaamise plaanide (millal on plaan laps saada) ja lapsevanemaks saamisega kaasnevate tunnetatud probleemide kohta. Nimelt küsiti inimestelt, kas nad soovivad (veel) lapsi, ning seejärel, kas laste sünni planeeritakse lähima kahe aasta jooksul. Neilt, kes soovisid lapsi, kuid mitte lähima kahe aasta jooksul, küsiti põhjuseid, miks nad lapse sünni edasi lükkavad. Ankeedis oli ette antud nimekiri erinevatest võimalikest põhjustest, mida tuli hinnata skaalal 0 – ei mõjuta üldse, 1 – väheoluline, 2 – oluline, 3 – väga oluline. Artiklis analüüsime lapse saamise edasilükkamise põhjusi viie rühmana (tabel 1). Esimeses mudelis kasutatakse rühma keskmist aritmeetilist näitajat ja teises mudelis rühma tunnustest moodustunud latentset näitajat. Inimeste puhul, kes ei lükanud lapse sünni edasi, kodeeriti lapsesaamise edasilükkamise põhjused nullina (st. ei mõjuta). Selles analüüsis huvitavad meid eriti just need lapsesaamist takistavad põhjused, mis on seotud töö- ja pereelu ühitamise raskustega, ehk esimene põhjuserühm.

Uuringus koguti andmeid ka inimeste sotsiaaldemograafilise tausta kohta, näiteks tööstaatus, üksi või koos partneriga elamise, soo ja

individuaalsete väärtuste kohta. Väärtused jagati rühmadeks. Väärtuste rühmad saadi 18 tunnuse faktoranalüüsi tulemusel, kus moodustus neli faktorit. Nelja tunnuse faktorlaadungeid kasutatakse väärtuste mõju analüüsil. Mõningaid seoseid analüüsitakse ka töö ja pere tähtsuse järgi, mis on vastavalt kas töö- või pereväärtuste alusel saadud indeks.

Kõigest küsitletutest 62%-l olid lapsed, sh meestest 49%-l ja naistest 70%-l. Kuna osa vane-

matest elasid oma lastest eraldi, ei olnud küsitluse ajal 43% vastanute leibkonnas lapsi. 29%-l küsitletutest kasvas peres üks laps, 20%-l kaks last. Kolm või enam last oli vaid 8%-l küsitlute peredest. Meestest töötas 82%, naistest 58%. Paljud õppisid või siis kombineerisid õppimist ja töötamist (meestest 13%, naistest 17%). Naistest oli iga viies kodune, koduseid mehi oli üks sajast. Vastanutest 3% olid töötud. (Oras ja Unt 2008)

Tabel 1. Lapse saamist takistavate asjaolude jaotus koondtunnuste järgi. Koondtunnuse väärtus saadakse vastuste väärtuste (0 – ei mõjuta üldse, 1 – väheoluline, 2 – oluline, 3 – väga oluline) aritmeetilise keskmise jagamisel selle tunnuse kohta esitatud küsimuste arvuga.

Tunnus	Vastused
Töö- ja pereelu ühitamine Cronbachi Alpha = 0,657	Tööandjapoolsed takistused Väikeste laste vanemaid koheldakse töökohal halvasti Lapsed piiravad ametialast karjääri Ei soovi hetkel töötamist katkestada Raske ühendada töötamist ja laste kasvatamist Lastehoiu võimalused on ebapiisavad
Majanduslikud põhjused Cronbachi Alpha = 0,879	Ma ei suudaks tagada lastele head haridust Mul ei ole sobivaid elamistingimusi Liiga suured finantskohustused Ei suudaks tagada lapsele vajalikke arengutingimusi Veel ühe lapse saamine halvendaks teiste laste materiaalsel heaolu Liiga väike riigipoolne toetus Pole võimalik rahaliselt lapsi kasvatada
Partner Cronbachi Alpha = 0,496	Ei ole sobivat partnerit Mina soovin last, aga partner mitte Üksi jäädes ei suudaks ma lapsi kasvatada Soovime partneriga mõnda aega teineteise jaoks olla Ei soovi lähedast suhet vastassoost inimesega
Noorus Cronbachi Alpha = 0,870	Olen liiga noor ja laste saamisega ei ole kiiret Soovin esmalt õpingud lõpetada Ei soovi veel lastega seotud vastutust kanda Lapse saamine piiraks mu vabadust Soovin hetkel enda arendamisele pühenduda
Muud Cronbachi Alpha = 0,657	Ei oleks aega lapse eest hoolitsemiseks Väikese lapse eest hoolitsemine on füüsiliselt liiga kurnav Olemasoleva lapse jaoks jääks liiga vähe aega Paljulapselisse peresse ei suhtuta ühiskonnas hästi Mulle ei meeldi lapsed Tervislikel põhjustel Maailm on ülerahvastatud

70% uuringus osalenud inimestest ei soovinud kas lähima 2 aasta jooksul või üldse enam lapsi saada. Kõik need inimesed vastasid detailsemalt ka lapse sünni mõjutavate asjaolude kohta. Kuna töö- ja pereelu ühitamise raskused sõltuvad inimeste tööstaatusel, siis toome eraldi välja ka töötavate ja mittetöötavate inimeste kirjelduse. Nimelt 50%-l mittetöötavatest inimestest olid juba lapsed, 86% soovis veel lapsi saada ja 18% soovis saada neid lähima kahe aasta jooksul. Töötavatest inimestest olid lapsed 63%-l, 77% soovis veel lapsi saada ja 35% plaanis lapsi saada lähima kahe aasta jooksul. Seega olid töötavad inimesed oma pereloomekäitumises mõnevõrra kaugemale jõudnud ning suuremal osal neist olid lapsed, mis seletab nende tagasihoidlikumat soovi edaspidi lapsi saada. Samas ilmnes huvitav asjaolu, et kuigi nad soovisid mõnevõrra vähem veel lapsi saada, lükkasid nad soovitud lapse sünni ka vähem edasi. Seega olid töötavad inimesed võrreldes mittetöötavatega jõudnud sagedamini perekonna loomise elustaadiumisse ning enamasti juba pereinimesed.

Ajzeni planeeritud tegevuse mudeli kontrollimiseks kasutame struktuurivõrrandeid (programm AMOS), mis lubavad statistiliselt kontrollida tunnustevahelisi erinevaid seoseid ning analüüsida ka latentsete tunnuste olemasolu ja seoseid. Latentseks tunnuseks võib pidada ka

kaudselt määratletud töö- ja pereelu ühitamise raskusi kui tunnetatud käitumiskontrolli.

Tulemused – raskused töö- ja pereelu ühitamisel kui lapse sünni takistav asjaolu Eestis

Küsitletutest, kes ei planeerinud soovitud lapse sünni lähima 2 aasta jooksul, oli 65,4%-l põhjuseks mõni töö- ja pereelu ühitamisega seotud asjaolu, 81,3%-l majanduslikud põhjused, 78%-l partneriga seotud põhjused ja 66,7%-l mõni noorusega seotud asjaolu. Seega ei olnud töö- ja pereelu ühitamisega seonduv küll kõige olulisemaks lapse sünni edasi lükkavaks teguriks, kuid siiski oli sel märkimisväärne tähtsus.

Huvitavad tulemused selguvad, kui võrdleme töötavaid ja mittetöötavaid inimesi (tabel 2). Kõige sagedamini lükkasid töötavad inimesed lapse sünni edasi majanduslike raskuste tõttu. Samas oli see nende jaoks vähem oluline taksitus kui mittetöötavate inimeste jaoks. Teisel kohal olid “muud” põhjused ja noorus ning kõige viimasena märgiti töö- ja pereelu ühitamise probleeme. Mittetöötavad inimesed lükkasid lapse sünni edasi peamiselt noorusega seotud asjaolude ja majanduslike raskuste tõttu.

Tabel 2. Lapse sünni edasilükkamise põhjused töötaval ja mittetöötaval inimestel (ainult need, kes lükkavad sünde edasi; keskmised; 0 – ei mõjuta üldse, 1 – väheoluline, 2 – oluline, 3 – väga oluline).

Põhjuste rühm	Töötab	Ei tööta
Töö- ja pereelu ühitamine	0,49	0,58
Majanduslikud raskused	0,98**	1,16
Partner	0,59	0,65
Noorus	0,59**	1,24
Muu	0,79	0,69

** 95% tõenäosusega statistiliselt oluline erinevus töötavate ning mittetöötavate inimeste vahel.

Töö- ja pereelu ühitamise probleemide nimetamise sagedus oli nii töötavate kui ka mittetöötavate inimeste puhul sama. Seega ei olnud töö- ja pereelu ühitamisega seotud probleemid kõige kriitilisemaks lapse sünni mõjutajaks Eestis. Majanduslikud põhjused olid ligi kaks korda olulisemad.

Kui vaadelda eraldi töö- ja pereelu ühitamise tunnuse kohta esitatud väidetele antud hinnanguid, siis märgiti 2008. aastal lapse sünni edasilükkamise põhjustena kõige enam, et lapsehoiuvõimalused on ebapiisavad ja raske on ühendada töötamist ja laste kasvatamist. Viimasena nimetatu oli kõige keerulisem naiste jaoks ja lastehoiuvõimaluste nappust mainisid pigem nooremad inimesed. Tabel 3 võimaldab vaadelda detailsemalt töö- ja pereelu ühitamise raskuste rühma kuuluvate lapse sünni edasilükkamise põhjuste seost inimeste sotsiaalse rühmaga – sugu, tööstaatus, kas peres on juba lapsed või mitte ja kui tähtsaks üldse lapsi, peret ja tööd peetakse.

Naised mainisid soovitud lapse sünni edasilükkamise põhjusena sagedamini, et raske on ühitada tööd ja pereelu ning nad ei soovi töötamist katkestada. Töötavad inimesed ei soovi teha pausi ning tunnevad suuremat muret laste päevahoiukohtade pärast. Lastega inimesed mainisid enam võimalikke tööandjapoolseid takistusi ja ka nemad ei soovinud teha töötamises pausi. Uuring võimaldas vaadata seost ka inimeste isiklike väärtuste ja lapse sünni edasilükkamise põhjuste vahel. Nimelt mõõdeti, kui tähtis on inimeste jaoks töö ja kui tähtis perekond. Töö väärtustamine ei olnud statistiliselt seotud mitte ühegi töö- ja pereelu ühitamisega seotud lapse sünni edasilükkamise põhjusega (tabel 3). Küll nimetasid peret ja lapsi tähtsamaks pidavad inimesed sagedamini, et neid mõjutavad nii laste päevahoiu kui ka üldisemalt töö- ja pereelu ühitamise võimalused. Rahvuselised erinevused ilmnisid vaid kahe tunnuse puhul: venelased märkisid enam, et tööd ja laste kasvatamist on

Tabel 3. Töö- ja pereelu ühitamisega seotud lapse sünni edasilükkamise põhjuste sõltuvus erinevatest individuaalsetest tunnustest (ainult need, kes lükkavad soovitud laste sünde edasi, N = 561, ExpB väärtus kui logistilise regressiooni tunnus on statistiliselt oluline, iga põhjuse jaoks on eraldi mudel).

	Päeva- hoiu võima- lus eba- piisav	Raske ühendada tööd ja laste kas- vatamist	Ei soovi töötamist katkes- tada	Laps takistab ametialast tegevust, karjääri	Lapse- vanemaid kohel- dakse töö- l halvasti	Töö- andja- poolsed takistu- sed
Mitu % inimesi mainis	38	30	22	20	11	4
Sugu (1 – mees, 2 – naine)	-	1,97	2,70	-	-	-
Rahvus (1 – eestlane, 2 – venelane)	1,66	1,64	-	-	-	-
Töötab (0 – ei, 1 – jah)	0,65	-	3,89	-	-	-
On lapsed (0 – ei, 1 – jah)	-	-	0,47	-	-	3,92
Pere on tähtis (0 – ei, 1 – jah)	0,55	0,56	-	-	-	-
Töö on tähtis (0 – ei, 1 – jah)	-	-	-	-	-	-

raske ühitada, ja neil oli enam probleeme ka laste päevahoiuiga.

1999. aasta (Ainsaar ja Oras 2000) ja 2008. aasta (Oras ja Unt 2008) uuringud annavad võimaluse võrrelda mõningate laste sünniga seotud töö- ja pereelu ühitamise asjaolude olulisuse muutumist ajas ning nende jaotumist sooliselt, vanuseliselt ja lastega ning lasteta inimeste vahel (tabel 4). Ajalise võrdluse jaoks on selles tabelis välja toodud 20–35-aastaste inimeste rühm, sest just seda rühma analüüsiti 1999. aastal eraldi.

Kahe uuringu võrdlusest (tabel 4) on võimalik näha, et umbes kümne aasta jooksul on oluliselt vähenenud mure selle pärast, et väikeste laste vanemaid koheldakse töökohal halvasti. Kui 1999. aastal nimetas seda 27% sündide edasi lükkajatest, siis kümme aastat hiljem poole vähem (11%). Siiski on tähelepanuväärne, et mõlemal aastal on naised seda märkinud kaks korda enam kui mehed. Kui 1999. aastal mõjutas kartus kogeda töist diskrimineerimist sagedamini lasteta inimesi, siis 2008. aastal ei ilmnenud erinevusi lastega ja lasteta inimeste vahel. Oluliselt on vähenenud mure ka töödandja teh-

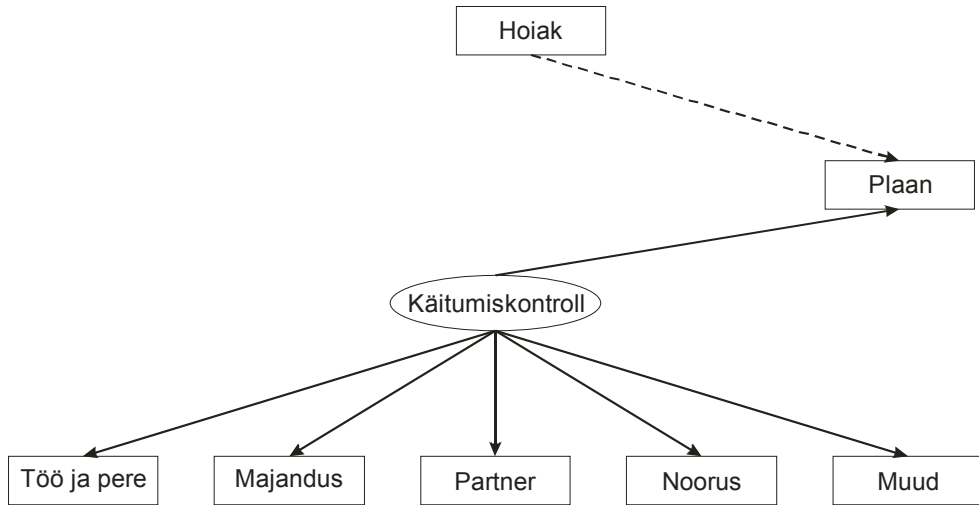
tavate takistuste pärast peale lapse sünni. 2008. aastal oli see sünni edasilükkamise põhjuseks 4%-l küsitletutest ja enam märkisid selle ära lastega inimesed. Asjaolu, et lapsed takistavad töökarjääri, märkisid vastanud mõlemal aastal üsna võrdselt. 2008. aastal tunnetasid seda enam nooremad inimesed, kuid soo ja laste olemasolu järgi rühmad ei erinenud.

Tabelist 5 on näha, et lapsesaamise hoiakute, plaanide ja erinevate sünni takistavate asjaolude vahel on suhteliselt tugev korrelatiivne seos, kuid seos normidega puudub. Laste saamise plaan oli kõige tugevamalt seotud majanduslike raskuste tunnetamise, partneriga seotud põhjuste ja muude põhjustega. Ka hoiakute ja plaani vahel on seos. Inimesed, kes olid põhimõtteliselt positiivselt meelestatud lapse sünni suhtes, tõid enam sünni edasilükkamise põhjuseks küll noorust, kuid kõik teised lapse sünni edasilükkamise põhjused olid nende jaoks vähem olulised. Ka erinevad sünni edasilükkamise põhjused olid omavahel tugevalt seotud. Seega mainisid lapse sünni edasi lükkavad inimesed sageli korraga mitut põhjust. Näiteks valitseb tugev seos

Tabel 4. Lapse sünni edasi lükkavad ja/või takistavad tegurid 1999. aastal ja 2008. aastal Eestis 20–35-aastaste inimeste seas (%).

	Kokku	Mehed	Naised	Lastega	Lasteta	<27	>26
1999							
Väikeste laste vanemaid diskrimineeritakse töökohal	27	18*	33*	21*	31*	25	28
Lapsed piiravad ametialast tegevust	23	22	26	28*	20*	26	21
Tööandjapoolsed takistused	16	12*	19*	13*	19*	13*	20*
2008							
Väikeste laste vanemaid koheldakse töökohal halvasti	11	7*	16*	12	10	14	9
Lapsed piiravad ametialast karjääri	26	21	32	23	29	34*	20*
Tööandjapoolsed takistused	7	5	4	9*	5*	6	7

* 95% tõenäosusega statistiliselt olulised erinevused.



Joonis 2. Lapse sündi mõjutavad tegurid (punktirjoon tähistab nõrgemat seost, vt. lisa 1).

Tabel 5. Lapsesaamise hoiakute, plaanide ja sünni edasilükkamise põhjuste vaheline seos (korrelatsioon, kõik respondendid N = 801).

	Plaan	Hoiak	Töö- ja pereelu	Majanduslik raskus	Partner	Noorus
Hoiak	,329**					
Töö- ja pereelu ühitamine	-,443**	-,146**				
Majanduslikud raskused	-,559**	-,226**	,610**			
Partner	-,528**	-,052	,588**	,554**		
Noorus	-,441**	,134**	,508**	,479**	,497**	
Muu	-,548**	-,264**	,345**	,422**	,401**	,236**
Norm	-,005	-,005	,011	,029	,018	-,011

* 95% tõenäosusega oluline.

töö- ja pereelu ühitamise, majanduslike põhjuste, partneri ning tööga seotud põhjuste vahel.

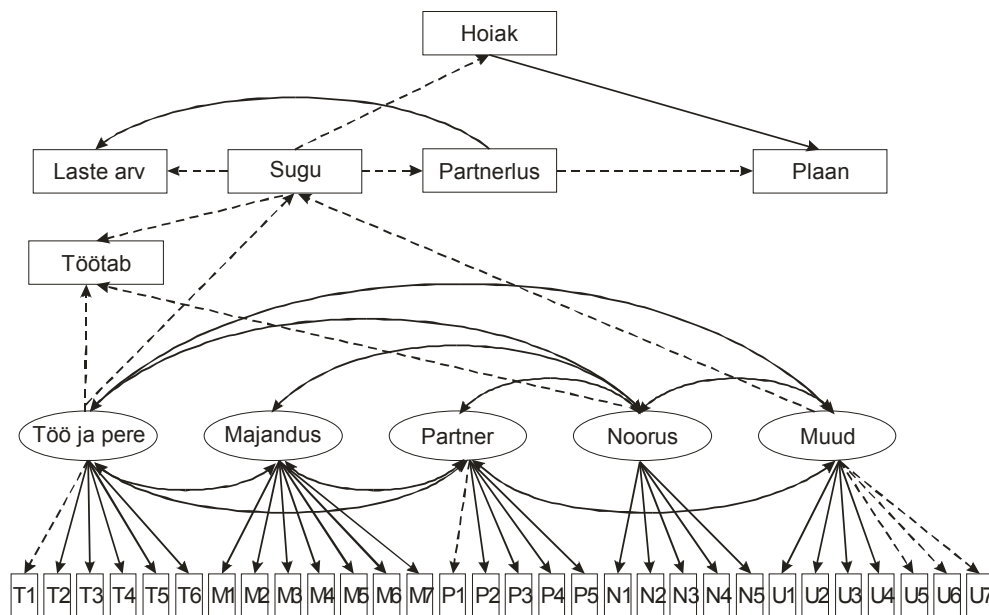
Laste saamise plaani mudel

Järgmise sammuna proovisime erinevate struktuurivõrrandite headust, et kontrollida Ajzeni teooria sobivust Eesti inimeste töö- ja pereelu ühitamise hirmude ja laste saamise plaani seletamisel. Nimelt lisati erinevatesse mudelitesse väärtused, inimeste tööstaatus, sugu, partnerlus, hoiakud, normid, plaan ja viieks rühmaks koondatud lapse sünni edasilükkamise põhjused. Kontrollides erinevate mudelite headust, jõudsime kõige sobivama mudelini, mis on kujutatud joonisel 2.

Selgus, et väärtuste, töötamise, soo ja partnerluse lisamine ei parandanud oluliselt mudeli headust. Lõplik mudel ei ole oma parameetritelt hea (CMIN/DF = 14,433, RSMEA 0,130), mis tähendab, et kogu laste sünni planeerimise seletamiseks ei piisa hästi ainult olemasolevatest

tunnustest. Samas jäid Ajzeni teooria mitmed komponendid oluliseks mudeli osaks. Joonisel 2 kujutatud mudelis on kõik seosed statistiliselt olulised 0,001 usaldusväärsuse hinnanguga. See tähendab, et hoiakud ja tunnetatud käitumiskontroll aitavad seletada lapsesaamise plaani, ent normid ei ole selle plaani kujunemisel Eesti inimeste jaoks olulised. Käitumiskontrollil on aga plaani kujunemisel oluline osa. Samuti näeme, et erinevad käitumiskontrolli komponendid on suhteliselt võrdset olulised kogu käitumiskontrolli latentsetes tunnuses.

Järgmiseks käsitlesime iga lapse sünni edasilükkavate põhjuste rühma eraldi (joonis 3) ja iga rühma mõju sünni ajastuse plaanile eraldi. Samuti lisasime uuesti sotsiaaldemograafilised tunnused ja hoidsime lõplikus mudelis alles vaid need näitajad, mille seosed osutusid 95% tõenäosusega statistiliselt oluliseks. Kõik seosed, mis jooniselt puuduvad, osutusid statistiliselt tähtsusetuks. Joonisel 3 esitatud mudeli parameetrid olid juba paremad (CMIN/Df =



Joonis 3. Mudel lapsesaamise plaanide, hoiakute ja takistavate asjaolude kohta. Joonisel esitatud seoste standardiseeritud kordajad on välja toodud lisas 2.

5,38, RMSEA = 0,074), kuid mitte väga head. Kuna paremat mudelit ei olnud võimalik olemasolevate andmetega saavutada, jäime siiski selle mudeli juurde. Teine mudel erineb esimesest peamiselt selle poolest, et võimaldab täpsemalt jälgida käitumiskontrolli moodustavate tunnuste omavahelisi seoseid. Mudel kajastab detailsemalt ka sünde edasilükkavaid põhjusi. Keskseks teguriks selles mudelis kujunes inimese sugu.

Jooniselt 3 on näha, et lapsesaamise plaan on otseses sõltuvuses lapsesaamise hoiakutest ja inimese partnerlusstaatuses. Lapsi soovivad inimesed, kes elavad partneriga koos, on lapsesaamise plaanides kõige kindlamad. Hoiakutel on samas mõnevõrra olulisem roll lapsesaamise plaani kujunemisel kui partnerlusel. Ühelgi lapse sündi takistaval asjaolul ei ole piisavalt tugevat otseseost lapsesaamise plaaniga, aga need kõik on omavahel endiselt tugevalt seotud ning soo kaudu ka lapsesaamise plaaniga seotud. Seega inimesed, kes ei soovi veel lapsi, tunnevad, et neil on mitmeid põhjuseid soovitud lapse saamise edasilükkamiseks. Sugu on oluline tegur, mis mõjutab hoiakuid (mehed soovivad enam lapsi saada) ja on seotud ka töö- ja pereelu ühitamise ning muude raskuste tunnetamisega. Nimelt märkisid naised enam, et nende lapsesaamise plaani mõjutavad töö- ja pereelu ühitamisega seotud asjaolud, ning mehed, et muud asjaolud. Sugu on seotud ka tööstaatuses (mehed töötavad enam) ja töötamine omakorda töö- ja pereelu ühitamise raskustega. Töötavad inimesed märgivad lapsesaamise plaani mõjutajana rohkem töö- ja pereelu ühitamisega seotud asjaolusid ja harvem noorust. Otsene seos tööhõive ja laste saamise plaani vahel 20–40-aastastel inimestel puudus.

Juba olemasolevate laste arv ei ole seotud laste saamise plaaniga otse, vaid partnerlusstaatuses kaudu. Nimelt on peredes, kus on juba lapsed, enamasti ka partnerlus tugevam ja seetõttu soovitud laste saamise plaan konkreetsem.

Oluline tunnus on ka partneriga seotud takistuste puudumine. Partneriga seotud takistused ei ole otseselt seotud sellega, kas küsitlul oli partner või ei olnud partnerit.

Kokkuvõte

Inimeste kavatsuste ja plaanide uurimine on oluline, sest uuringud näitavad, et plaanidel on seos tegeliku käitumisega. Ajzeni planeeritud tegevuse teooria järgi mõjutavad plaanide ja käitumise vahelist seost subjektiivselt tunnetatud raskused ehk inimese hinnang oma võimele tulla toime soovitud tegevusega. Artiklis käsitletud uuringus on kasutatud Ajzeni planeeritud käitumise osalist mudelit, et kontrollida erinevate lapse sünniga seotud tegurite mõju lapsesaamise ajastuse plaanile. Esimene mudel näitas, et tunnetatud käitumiskontrolli komponent on kasulik lähekoht inimeste plaanide kujunemise seletajana. Teine mudel tõestas samas, et erinevate sünde takistavate asjaolude seos sotsiaaldemograafiliste tunnustega on tunduvalt detailsem.

Artiklis keskenduti eelkõige 20–40-aastaste Eesti inimeste töötamise ja laste kasvatamisega seotud raskuste ja sündimuse seoste hindamisele. Töö- ja pereelu ühitamise raskused ei olnud kõige olulisemaks sündi edasi lükkavaks teguriks, kuid siiski oli sel märkimisväärne tähtsus. 65,4% inimestest, kes ei planeerinud soovitud lapse sündi lähima kahe aasta jooksul, tõi põhjuseks mõne töö- ja pereelu ühitamisega seotud asjaolu. Töö- ja pereelu ühitamise probleemid mõjutavad enam töötavate inimeste lapsesaamise plaane.

Kokku uuriti artiklis kuut väidet, mida võib liigitada töö- ja pereelu ühitamise raskuste alla. 30% lapse sündi edasi lükkavatest inimestest märkis täpsemalt ära, et see on seotud üldiselt töö- ja pereelu ühitamise probleemiga, ja 38% lasteaiakohtade nappusega. Kõige enam oli töö- ja pereelu ühendamine probleemiks naistele ja mitte-eestlastele ning peret vähem

tähtsaks pidavatele inimestele. Lapsehoiuvõimaluste puudumise pärast muretsesid enam mitte-eestlased ja noored ning vähem kodused ning perele orienteeritud inimesed. Oluliselt järgmise lapse sünni edasilükkamise põhjuste rühma (20–22%) moodustasid soovimatus töösse paus teha ja karjäär katkestada. Seda mainisid enam töötavad inimesed, naised ja need, kellel ei olnud veel lapsi. 11% inimestest kartis, et väikeste laste vanemaid koheldakse töökohal halvasti, ja selle väitega nõustujate puhul ei ilmenud olulisi sotsiaalseid erinevusi. 4% inimestest uskus, et tööandjale ei meeldi lapsevanemad ning lapse sünniga seoses tekib neil probleeme. Lapsevanemad muretsesid selle pärast kolm korda enam kui lasteta inimesed.

Võrreldes 1999. aastaga oli 2008. aastaks oluliselt vähenenud mure selle pärast, et väikeste laste vanemaid diskrimineeritakse töökohal. Hirm diskrimineerimise ees oli ja on jäänud rohkem naiste probleemiks. Oluliselt oli vähenenud ka hirm, et lapsevanemaks saamine võib kaasa tuua tööandja negatiivse suhtumise. Mure, et lapsed takistavad töökarjääri, oli sama oluline nii 1999. kui ka 2008. aastal.

Lapsesaamise hoiakud, plaanid ja erinevad sündi takistavad asjaolud olid omavahel tugevalt seotud. Nooremate inimeste lapsesaamise hoiakud olid positiivsemad kui vanematel inimestel. Ilmselt on põhjuseks see, et noored pole jõudnud veel lapsi saada, samas kui vanematel on vähemalt osa soovitud lastest juba sündinud. Vanemate mõõdukamat soovitud laste arvu võib seletada ka kui kohanemist tegeliku olukorraga, st. inimesed kohandavad oma lapsesaamise soovid aja jooksul tegelikele võimalustele vastavamaks (Iacovou ja Tavares 2010).

Tulemused näitasid, et laste saamise plaan on seotud hoiakute ja tunnetatud käitumiskontrolliga. Lapsesaamise plaani seos normide ja väärtustega Eestis puudus. Osaliselt võib see olla seotud asjaoluga, et normi all mõõtsime vaid laste arvu normi, ent käitumiskontroll sisaldas ka lapse saamise aega (kahe aasta jooksul). Seose

puudumine ka lapsesaamise hoiaku ja normi vahel viitab siiski veel kord, et tõenäoliselt on normidel Eesti inimeste sündimuskäitumisele nõrk mõju.

Tunnetatud käitumiskontrollil oli lapsesaamise plaanidega oluline seos, kuid käitumiskontrolli üksikute komponentide detailsemal analüüsil koos hoiakute ja inimeste taustatunnustega ilmnes komplitseeritum seos. Nimelt kadus ära otsene seos erinevate tunnetatud raskuste rühmade ja lapse sünni ajalise planeerimise vahel. Lõplik mudel näitas, et lapsesaamise plaan sõltus üldisest hoiakust laste saamise ja partnerlusstaatusest. Ühelgi lapse sündi takistaval asjaolul ei olnud piisavalt tugevat otsest seost lapsesaamise plaaniga, aga nad olid kõik omavahel tugevalt seotud. Seega inimesed, kes ei plaaninud saada kahe aasta jooksul lapsi, tundsid enamasti, et neil on mitmeid põhjuseid soovitud lapse saamise edasilükkamiseks.

Sugu oli oluline tegur, mis mõjutas nii hoiakuid (mehed soovisid enam lähitulevikus lapsi saada) kui ka töö- ja pereelu raskuste tunnetamist ning “muude” põhjuste märkimist sündide piirajana. Sugu oli seotud ka tööstaatusega ja töötamine omakorda sündi takistavate asjaoludega. Töötavad inimesed märkisid rohkem töö- ja pereelu ühitamisega seotud asjaolusid sündide ärajäämise põhjusena. Tööhõivel puudus Eestis otsene seos lapsesaamise plaaniga.

Seega võib kokkuvõttes väita, et struktuurimudel võimaldas tundlikumalt ning detailsemalt analüüsida lapsesaamise plaanide mustrit. Kindlamad lapsesaamise plaanid on lapse saamise suhtes positiivselt meelestatud ning partneriga koos elavatel inimestel. Uskudes, et lapse sünni edasilükkamise põhjused väljendavad sündimust mõjutavaid asjaolusid, võib teha järelduse, et positiivsed hoiakud ja partner on sündimuse seisukohalt kõige olulisemad. Majanduslikud, partnerluse ning töö- ja pereelu ühitamisega seotud ning muud raskused mõjutavad küll sündimust, kuid pigem kompleksina.

Mare Ainsaar / Töö- ja pereelu ühitamise raskused kui sündimust vähendav tegur

Lisa 1. Mudeli 1 standardiseeritud regressioonikordajad.

Tunnus	Uuringus olnud küsimused, tunnused	Stand. regressioonikordaja
Plaan	Hoiak	0,27
Plaan	Käitumiskontroll	-0,67
Käitumiskontroll	Töö- ja pereelu ühitamine	0,74
Käitumiskontroll	Majanduslikud põhjused	0,76
Käitumiskontroll	Partner	0,76
Käitumiskontroll	Noorus	0,64
Käitumiskontroll	Muud	0,52

Lisa 2. Mudeli 2 standardiseeritud regressioonikordajad.

Tunnus	Uuringus olnud küsimused, tunnused	Stand. regressioonikordaja
Sugu	Muud	-0,247
Sugu	Töö- ja pereelu ühitamine	0,251
Sugu	Partner	0,118
Sugu	Hoiak	-0,123
Sugu	Töötab	-0,268
Sugu	Laste arv	0,140
Plaan	Hoiak	0,366
Plaan	Partner	0,182
Töötab	Töö- ja pereelu ühitamine	0,175
Töötab	Noorus	-0,161
Laste arv	Partner	
Töö- ja pereelu ühitamine	T6 Tööandjapoolsed takistused	0,281
	T5 Väikeste laste vanemaid koheldakse töökohal halvasti	0,410
	T4 Lapsed piiravad ametialast karjääri	0,584
	T3 Ei soovi hetkel töötamist katkestada	0,482
	T2 Raske ühendada töötamist ja laste kasvatamist	0,729
	T1 Lastehoiu võimalused on ebapiisavad	0,596

Majanduslikud põhjused	M7 Ma ei suudaks tagada lastele head haridust	0,741
	M6 Mul ei ole sobivaid elamistingimusi	0,652
	M5 Liiga suured finantskohustused	0,697
	M4 Ei suudaks tagada lapsele vajalikke arengutingimusi	0,710
	M3 Veel ühe lapse saamine halvendaks teiste laste materiaalsel heaolu	0,522
	M2 Liiga väike riigi toetus	0,601
	M1 Pole võimalik rahaliselt lapsi kasvatada	0,705
Partner	P1 Ei ole sobivat partnerit	0,408
	P2 Mina soovin last, aga partner mitte	0,312
	P3 Üksi jäädes ei suudaks lapsi kasvatada	0,573
	P4 Soovime partneriga mõnda aega teineteise jaoks olla	0,354
	P5 Ei soovi lähedast suhet vastassoost inimesega	0,202
Noorus	N1 Olen liiga noor ja laste saamisega ei ole kiiret	0,746
	N2 Soovin esmalt õpingud lõpetada	0,733
	N3 Ei soovi veel lastega seotud vastutust kanda	0,766
	N4 Lapse saamine piiraks mu vabadust	0,563
	N5 Soovin hetkel enda arendamisele pühenduda	0,729
Muud	U1 Ei oleks aega lapse eest hoolitsemiseks	0,617
	U2 Väikese lapse eest hoolitsemine on füüsiliselt liiga kurnav	0,617
	U3 Olemasoleva lapse jaoks jääks liiga vähe aega	0,428
	U4 Paljulapselisse peresse ei suhtuta ühiskonnas hästi	0,391
	U5 Mulle ei meeldi lapsed	0,213
	U6 Terviselikel põhjustel	0,198
	U7 Maailm on ülerahvastatud	0,142

Märkused

Artikkel on valminud ETF grandi 9355 toetusel. Autor tänab anonüümset retsensenti märkuste eest.

Kirjandus

Ainsaar, M. (2011). Lapse saamise ajastamine ja laste arv. Sündimustrendid Euroopas. *Akadeemia*, 12, 2330–2351.

Ainsaar, M.; Kiiwet, R. (2004). Demograafiline areng. *Rmt-s Viik, K.; Vessmann, M. (toim.), Räägime inimestest, mitte numbritest. Rahvastikust ja arengust Eestis 1994–2004: Kairo konverentsi 10. aastapäeva tähistades. ÜRO Rahvastikufond, Eesti Pereplaneerimise Liit, Tallinn.*

Ainsaar, M.; Maripuu, L. (2008). *Eesti rahvastik 2007–2020*. Rahvastikuminiistri büroo, Tallinn.

Ainsaar, M.; Oras, K. (2000). Laste arvu mõjutavad tegurid Eestis. *Rmt-s Ainsaar, M. (toim.), Laste- ja perepoliitika Eestis ja Euroopas*. Rahvastikuminiistri büroo, Tallinn.

Ajzen, I. (1988). *Attitudes, Personality, and Behaviour*. Dorsey Press, Homewood, Illinois.

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50, 179–211.

Bagozzi, R. P. (1992). The Self-Regulation of Attitudes, Intentions, and Behaviour. *Social Psychology Quarterly*, 55 (2), 178–204.

Barber, J. (2001). Ideational Influences on the Transition to Parenthood: Attitudes Towards Childbearing and Completing Alternatives. *Social Psychology Quarterly*, 64 (2), 101–127.

Baxter, J. (2011). Flexible Work Hours and Other Job Factors in Parental Time with Children. *Social Indicators Research*, 101, 239–242.

Castles, F. G. (2003). The World Turned Upside Down: Below Replacement Fertility, Changing Preferences and Family-Friendly Public Policy in 21 OECD Countries. *Journal of European Social Policy*, 13 (3), 209–228.

Derman, N. (2006). *Majanduslik toimetulek. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005*. Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Sotsiaalministeerium, Tallinn.

De Silva, W. I. (1991). Consistency Between Reproductive Preferences and Behavior: The Sri Lankan Experience. *Studies in Family Planning*, 22 (3), 188–197. doi:10.2307/1966645

Dey, I.; Wasoff, F. (2010). Another Child? Fertility Ideals, Resources and Opportunities. *Population Resources Policy Review*, 29, 921–940.

Ellaway, A.; Macintyre, S.; Kearns, A. (2001). Perception of Place and Health in Socially Contrasting Neighbourhoods. *Urban Studies*, 38 (12), 2299–2316.

Engelhardt, H.; Kögel, T.; Prskawetz, A. (2004). Fertility and Women's Employment Reconsidered: A Macro-Level Time-Series Analysis for Developed Countries, 1960–2000. *Population Studies*, 58 (1), 109–120.

Engelhardt, H.; Prskawetz, A. (2004). On the Changing Correlation Between Fertility and Female Employment over Space and Time. *European Journal of Population*, 20 (1), 35–62.

Foreit, K. G.; Suh, M. H. (1980). The Effect of Reproductive Intentions on Subsequent Fertility Among Low-Parity Korean Women, 1971–76. *Studies in Family Planning*, 11 (3), 91–104. doi:10.2307/1966005

Freedman, R.; Hermalin, A. I.; Chang, M.-C. (1975). Do Statements About Desired Family Size Predict Fertility? The Case of Taiwan, 1967–1970. *Demography*, 12 (3), 407–416. doi:10.2307/2060824

Hank, K.; Kreyenfeld, M. (2003). A Multilevel Analysis of Child Care and Women's Fertility Decisions in Western Germany. *Journal of Marriage and Family*, 65 (3), 584–596.

Hansson, L. (2001). Töö ja pere-elu kokkusobitamise probleemid. *Rmt-s Hansson, L. (toim.), Naine, perekond ja töö 2000: pere-elu ja kutsetöö kokkusobitamise probleemidest väikeste lastega peredes*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, TPÜ Kirjastus, Tallinn.

Hayford, S. R.; Agadjanian, V. (2012). From Desires to Behavior: Moderating Factors in a Fertility Transition. *Demographic Research*, 26, 511–542.

Helemäe, J. (2006). Sooline võrdväarsus töösfääris. *Rmt-s Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005*. Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Hermalin, A. I.; Freedman, R.; Sun, T.-H.; Chang, M.-C. (1979). Do Intentions Predict Fertility? The Experience in Taiwan 1967–74. *Studies in Family Planning*, 10 (3), 75–95. doi:10.2307/1965677

- Hill, J.; Hawkins, A. J.; Ferris, M.; Weitzman, M. (2001). Finding an Extra Day a Week: The Positive Influence of Perceived Job Flexibility on Work and Family Life Balance. *Family Relations*, 50, 49–58.
- Iacovou, M.; Tavares, L. P. (2010). Yearning, Learning and Conceding: (Some of) the Reasons People Change Their Childbearing Intentions. *European Demographic Research Papers*, 3. Vienna Institute of Demography, Vienna.
- Kaufman, G. (2000). Do Gender Role Attitudes Matter? Family Formation and Dissolution Among Traditional and Egalitarian Men and Women. *Journal of Family Issues*, 21, 128–144.
- Karu, M.; Kallaste, E.; Kraut, L.; Rõõm, T.; Turk, P.; Anspal, S. (2010). *Sooline palgalõhe Eestis. Poliitika-meetmete analüüs*. Eesti Rakendusuuringute Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn. http://praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/4_raport.pdf (vaadatud 16.04.2013)
- Krusell, S. (2011). Töö- ja pereelu ühitamine kui naiste ülesanne? *Rmt-s Pöder, K. (toim.), Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* Statistikaamet, Tallinn.
- Mayer, B.; Trommsdorff, G. (2010). Adolescents' Value of Children and Their Intentions to Have Children: A Cross-Cultural and Multilevel Analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41, 671–689.
- Maio, G. R.; Olson, J. M. (1995). Relations between Values, Attitudes, and Behavioural Intentions: The Moderating Role of Attitude Function. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31, 266–285.
- Narusk, A.; Kandolin, I. (1997). Social Well-Being and Gender: Post-Soviet Estonia and the Welfare State Finland. *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 6, 127–136.
- Nieuwenhuis, R.; Need, A.; van der Kolk, H. (2012). Institutional and Demographic Explanations of Women's Employment in 18 OECD Countries, 1975–1999. *Journal of Marriage and Family*, 74, 614–630. doi:10.1111/j.1741-3737.2012.00965.x
- Oláh, L. S. (2003). Gendering Fertility: Second Births in Sweden and Hungary. *Population Research and Policy Review*, 22 (2), 171–200. doi:10.1023/A:1025089031871
- Oras, K.; Unt, M. (2008). *Sündimust mõjutavad tegurid Eestis*. Rahvastikuministri büroo, Tallinn. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Sundimust_mojutavad_tegurid_Eestis_2008.pdf (vaadatud 17.08.2012)
- Pailhé, A.; Solaz, A. (2012). The Influence of Employment Uncertainty on Childbearing in France: A Tempo or Quantum Effect? *Demographic Research*, 26, 1–40.
- Philipov, D. (2009). Fertility Intentions and Outcomes: The Role of Policies to Close the Gap. *European Journal of Population*, 25 (4), 355–361. doi:10.1007/s10680-009-9202-1
- Quesnel-Vallée, A.; Morgan, P. S. (2003). Missing the Target? Correspondence of Fertility Intentions and Behaviour in the U.S. *Population Research and Policy Review*, 22, 497–525.
- Rondinelli, C.; Aassve, A.; Billari, F. C. (2010). Women's Wages and Childbearing Decisions: Evidence from Italy. *Demographic Research*, 22, 549–578.
- Rämmer, A. (2008). Tööväärtused Eestis Ida- ja Lääne-Euroopa maade võrdluses. *Rmt-s Ainsaar, M.; Kutsar, D. (toim.), Eesti Euroopa võrdlustes. Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 3. Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- Sabini, J. (1992). *Social Psychology*. W.W. Norton and Company, New York, London.
- Schmitt, C. (2012). Labour Market Integration, Occupational Uncertainties, and Fertility Choices in Germany and the UK. *Demographic Research*, 26, 253–292.
- Testa, M. R. (2006). Childbearing Preferences and Family Issues in Europe. *Special Eurobarometer 253*. European Commission.
- Vainu, V.; Järviste, L.; Biin, H. (2010). Soolise võrdõigussuhtekuse monitooring 2009. Uuringuraport. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 1. Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- Vignoli D.; Drefahl, S.; De Santis, G. (2012). Whose Job Instability Affects the Likelihood of Becoming a Parent in Italy? A Tale of Two Partners. *Demographic Research*, 26, 41–62.
- Tiit, E.-M.; Ainsaar, M. (2002). Kavandatav sündimus-käitumine Eestis. *Rmt-s Kutsar, D. (toim.), Elutingimused Eestis viis aastat hiljem: NorBalt II: artiklikogumik*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Tõnurist, A. (2013). *REL 2011 tulemused: Perekonnaseis. Naised ja lapsed*. Pressikonverents.
- 24.04.2013. Eesti Statistikaamet. www.stat.ee (vaadatud 09.05.2013)
- 2nd European Demography Report (2008). European Commission.

Etniline sooline palgalõhe Eestis

*Kerly Espenberg,
Tarmo Puolokainen*

Sissejuhatus

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 21 järgi on diskrimineerimine keelatud muu hulgas etnilise päritolu tõttu. Eestis on selline keeld sätestatud võrdse kohtlemise seaduses, mille § 2 kohaselt on muu hulgas nii haridusele ligipääsul kui ka töö saamisel keelatud isikute diskrimineerimine rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi või nahavärvuse tõttu.

Euroopa Liidu liikmesriikides on vähemusrahvuste kogukonnad kujunenud kahel selgelt eristataval põhjusel. Paljudesse Lääne-Euroopa riikidesse on II maailmasõja järel sisse rännanud suur hulk (endistest) koloniaalmaadest pärit immigrante, kelle seas on nii asüüli taot-

lejaid, (sõja)põgenikke kui ka oma perekonnaga taasliituda soovijaid. Suure vähemusrahvuste kogukonna tekkimist on soodustanud ka asjaolu, et nende iive on põliselanike omast suurem. Nõukogude Liitu kuulunud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidesse asustati ümber aga peamiselt vene keelt kõnelevad elanikud teistest liidumaadest. Ka paarkümmend aastat pärast taasiseiseisvumist moodustavad nad Euroopa Liitu kuuluvates riikides, sh. Eestis, suure kogukonna. (Kahanec, Zaiceva 2008) Immigrant-rahvastiku kujunemist on põhjalikumalt kajastanud Krusell (2009): kui Lääne-Euroopas oli immigratsioon pigem majandusarengu loomulik osa, siis endistes liidumaades oli see tingitud plaanimajanduse elluviimisest. Seda iseloomustas eelkõige industriaalsektori eelisarendamine ning immigrandid asusid tootmisvaldkondade töökohtadele (sellega kaasneb struktuuriline segregatsioon). Sisserännanud asustati ümber suurematesse linnadesse, keelelis-kultuurilist integratsiooni tollane poliitika ei soosinud. Nõukogude Liidu lagunemise järel on ühiskonnas toimunud mitmed muutused (nt. turumajandusele üleminek, tertsiaarsektori osatähtsuse kasv, mis eeldab kohaliku keele oskust jm.), mis seab sisserännanud keerulisemasse olukorda. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel moodustasid vähemusrahvused¹ Eesti elanikkonnast veidi üle 31%, Tallinnas on nende osakaal märgatavalt kõrgem (peaaegu 45%).

Ameerika Ühendriikides ja Euroopas korraldatud uuringute tulemused viitavad, et vähemusrahvusest inimesed on tööturul võrreldes põlisrahvastikuga haavatavamad. Seda on põhjendatud nii vähemusrahvuste madalama kvalifikatsiooni, haridustaseme, vähesemate oskuste, väiksema töökogemuse kui ka osaliselt diskrimineerimisega (nt. USA kohta Reed ja Cheng 2003; Suurbritannia kohta Lee 2013). Ka Eestis tehtud uuringute tulemused kinnitavad, et vähemusrahvusest elanikud on Eesti tööturul ebasoodsamas olukorras – nende tööpuudus on kõrgem ning palgatase madalam kui eestlastel

(põlis- ja vähemusrahvuste tööelu kvaliteedi erinevusi on pikemalt käsitlenud Randoja 2009). Põhjuseks on nii vähene keeleoskus, venekeelse kogukonna kesksed sotsiaalsed võrgustikud, vähesem mobiilsus kui ka koondumine kõrgema tööpuuduse tasemega Ida-Virumaa piirkonda (Espenberg jt. 2013; Lepik 2010; Vetik 2008), osaliselt ka diskrimineerimine (Tööturu riskirühmad 2006).

Etnilise palgalõhe olemasolu ja põhjusi on Eestis põhjalikult uurinud Leping ja Toomet (2007), kes jõudsid järeldusele, et suur osa rahvusgruppide vahelisest palgalõhest ei ole selgitav selliste teguritega nagu seleksioon, keeleoskus, segregatsioon, haridustee valik, geograafilised efektid ja migratsioon ning põhjendamata palgalõhe on Eestis taasisesivumisest alates kasvanud. Potentsiaalsete selgitustena nähakse sisenemisbarjääre koos ettevõtte tasandil segregatsiooniga ja ka eraldatud sotsiaalseid võrgustikke. Sisenemisbarjääride olemasolu kinnitab Uudmäe (2012) uuring, mille kohaselt on vene-pärase nimega inimesel tööintervjuule kutse saamise tõenäosus 5% väiksem kui eestipärase nimega inimesel.

Eestis on sooline palgalõhe Euroopa Liidu riikidest kõrgeim. Eestis 2009. aastal tehtud soolise palgalõhe uuring (Anspal jt. 2009) näitas, et suur osa palgalõhest ei ole selgitav segregatsiooni ning teiste objektiivsete teguritega. Selles uuringus leiti, et kõige enam selgitavad soolist palgalõhet soolised erinevused ameti- ja tegevusalades. Õpitud eriala kirjeldav muutuja suurendab selgitamata palgaerinevusi, sest naised omandasid hariduse enam erialadel, millel on keskmisest kõrgem sissetulek. Selle uuringu tulemuste kohaselt on rahvus üks teguritest, mis ei selgita soolist palgalõhet.

Teine sissetulek on oluline sotsiaalne indikaator, mis ei peegelda mitte üksnes tööturupositsiooni, vaid on paljudele inimestele peamiseks sissetulekuallikaks. Seetõttu võivad palgaerinevused tekitada või süvendada hariduslikku ja tervisealast ebavõrdsust ja vaesust.

Artiklis keskendutakse etnilisele soolisele palgalõhele Eestis. Selgitatakse välja palka mõjutavate tegurite seos soo ja rahvusega ning palgalõhet tingivad tegurid.

Soolise ja etnilise palgalõhe põhjused

Soolist ja etnilist palgalõhet on selgitatud erinevate tegurite kaudu. Inimkapitali teooria kohaselt on meeste ja naiste (ning enamus- ja vähemusgruppide) palgaerinevuste põhjuseks erinev tööturukäitumine. Teooria järgi teevad inimesed ratsionaalseid valikuid, investeerides kogu eluea jooksul oma inimkapitali, s.t. arendades oma oskusi ja teadmisi õppimise ning töötamise kaudu, et suurendada oma väärtust töötajana. Inimkapital suurendab töötaja tootlikkust (ehk väärtust tööandja jaoks) ning kõrgem tootlikkus peaks väljenduma kõrgemas palgas. Seega peaks palgatase töökogemuse ja haridustaseme tõusuga kasvama. Diskrimineerimise tõttu tööturul leiab ratsionaalselt käituv inimene, et investeerimine oma inimkapitali on väiksema tulususega. Sellest tingituna investeeritakse inimkapitali vähem (millest tulenevalt võiks eeldada, et naistel ja etnilistel vähemusgruppidel on madalam haridustase).

1960. aastatel, mil USAs pandi alus inimkapitali teooriale (loojaks G. Becker aastal 1964), oli naiste osalemine tööelus meeste osalusest tunduvalt erinev: naiste haridustase oli madalam, nad jäid sageli tööelust kauaks eemale selleks, et kasvatada lapsi ja hoolitseda pere eest. Naise rolli nähti peamiselt pere eest hoolitsejana ning mehe rolli pere leivateenijana. Praeguse ajaga võrreldes esines 1960. aastatel USAs ka oluliselt rohkem rassilist (etnilist) diskrimineerimist, millest tulenevalt olid vähemusrahvused (eelkõige on silmas peetud mustanahalisi) sunnitud töötama madalat kvalifikatsiooni nõudvatel töökohtadel ja väiksema tasu eest. Inimkapitali teooria põhimõtteks on, et kuna naiste

ja vähemusrahvuste tööalase inimkapitali tase oli neist teguritest tulenevalt madalam, siis on ka erinevused meeste ja naiste (ning enamuse- ja vähemusrahvuste) palkades objektiivsed. Kahe teguri ristumine (nt. naise kuulumine vähemusrahvusesse) võimendab seda efekti veelgi (Eestis on seda ajavahemiku 1993–2008 andmetele tuginedes leidnud Hansson ja Aavik 2012, kes oma artiklis selgitavad pikemalt ka ristumise olemust).

Viimase poole sajandi jooksul on arenenud riikide tööturgudel toimunud struktuursed muutused ning sestap on ka inimkapitali teooriat ja selle võimet palgalõhe põhjusi selgitada kritiseeritud. Naiste ja vähemusrahvuste haridustase ja tööturul osalemise määr on tunduvalt kasvanud ning kodutööde koormus osaliselt tänu tehnoloogia arengule, osalt (soolist) stereotüüpide muutumise tõttu vähenenud. Siiski on inimkapitali teooria soolise ja etnilise palgalõhe selgitajana oluline ka täna, sest soolised erinevused peresiseses tööjaotuses, tööstaažis ja haridustasemes on ikka olemas. Ka täna on nt. meeste ja naiste ajajaotus koduste tööde ja palgatöö vahel erinev. Beckeri (1981; 1985) kohaselt on naistel teatud bioloogilistest teguritest tulenevalt eelised mõnede kodutööde tegemiseks (laste kasvatamine) ning sestap on ka ootuspärane ning ratsionaalne, et naised pühendavad kodutöödele rohkem aega kui mehed. Seega on kodused kohustused ja laste kasvatamine naiste puhul endiselt olulisteks teguriteks, mis selgitavad ka objektiivselt soolist palgalõhet. Samas on inimkapitali teooria kõrval ning suuresti sellest lähtuvalt arenenud mitmed teooriad, mis püüavad soolist ja etnilist palgalõhet selgitada.

Soolist ja etnilist palgalõhet tööturul selgitavad ka segregatsiooniteooriad (New JNCHEs – *Equality Working Group Overview Report*, 2011). Eristatakse horisontaalset segregatsiooni ehk koondumist erinevatele tegevusaladele (nimetatakse ka sektoriliseks segregatsiooniks) ning vertikaalset segregatsiooni ehk koondumist erinevatele ametialadele (tuntud ka kui

ametialane segregatsioon). Segregatsioon saab alguse juba hariduse omandamisel, kus erinevad grupid (nt. naised ja mehed; põlisrahvastik ja vähemusrahvused) valivad erinevad erialad. See jätkub tööturul, kus ametialad, kus töötavad peamiselt mehed (n.-ö. “meeste ametialad”), on kõrgemalt tasustatud kui “naiste ametialad” (ametialane segregatsioon) ja mehed koonduvad sektoritesse, kus palk on kõrgem, ning naised sektoritesse, kus palgatase on madalam (sektoriline segregatsioon). Sama kehtib põlisrahvastiku ja vähemusrahvuste kohta. Võimalik on ka horisontaalse ja vertikaalse segregatsiooni samaaegne esinemine ehk siis olukord, kus naised (ja vähemusrahvused) koonduvad ametialadele ja sektoritesse, kus palgad on madalamad. Ka seda efekti võimendab kahe tunnuse (sugu ja rahvus) ristumine.

Arvukad uuringud on näidanud, et isegi kui võrrelda sarnase hariduse, töökogemuse ja isikuomadustega ning sarnastel ametikohtadel töötavaid inimesi (mehi ja naisi; põlis- ja vähemusrahvusi), jääb palgalõhe püsima (Eestis nt. Anspal jt. 2009 soolise ja Leping, Toomet 2007 etnilise palgalõhe kohta). Objektiivsete teguritega, nagu erinev haridus ja töökogemus, ametikoht jne. selgitamata palgaerinevus peegeldab osalt diskrimineerimist ning teisalt väljendab nende tegurite mõju, mida ei ole suudetud piisava täpsusega mõõta või arvesse võtta.

Majandusteoorias on diskrimineerimisest tuleneva palgalõhe alustalaks Beckeri eelistustel põhineva diskrimineerimise teooria (ingl. k. *taste-based discrimination theory*, loodud 1971), mille kohaselt eelistavad tööandjad palgata teatud (endale sarnast, enamusse kuuluvat) gruppi, näiteks põlisrahvusest mehi, mis seab teise(d) grupi(d) (näiteks naised) tööturul ebasoodsamasse olukorda. Põhjuseks on sageli stereotüübid ja uskumused teatud grupi väärtuse kohta töötajana. Nagu märgivad Anspal jt. (2009), ei pruugi sooline diskrimineerimine küll otseselt määrata naiste palka, vaid võib mõjutada soolist segregatsiooni diskrimineeriva

värbamispoliitika kaudu ning seetõttu ka soolist palgalõhet. Sarnaste järeldesteni on jõudnud etnilise vähemuse puhul Leping, Toomet (2007) ja Uudmäe (2012).

Statistilise diskrimineerimise teooria (Boeri ja van Ours 2008) põhjendab palgaerinevust sellega, et tööandjad käituvad kui kasumit maksimeerivad agendid, kes soovivad palgata kõige produktiivsemaid töötajaid. Produktiivsuse hindamisel lähtuvad nad aga selle grupi, kuhu hinnatav töötaja kuulub (nt. naine või vähemusrahvusest), keskmisest produktiivsusest. Hinnang gruppidele on aga subjektiivne (nt. üldiselt on naised teatud aja elust kodus, kandes hoolt laste eest ning sellega seoses on nende inimkapitali tase madalam; vähemusrahvuste tööpuudus on kõrgem, seega on nende töökogemus keskmisest väiksem) ja sellest tulenevalt pakuvad tööandjad mõningatele gruppidele madalamat palka kui teistele. Seega võivad sama tootlikkusega mees ja naine saada erinevat palka tööandja eelduste tõttu, mis ei pruugi tegelikkuses tõeks osutada. Kahe diskrimineerimisteooria oluliseks erinevuseks on see, et statistilise diskrimineerimise puhul ei lähtu tööandjad erinevat palka makstes mitte oma eelistusest, vaid püüavad objektiivsete tunnuste põhjal töötaja omadusi ennustada. Kui tööandjal on (kas oma kogemuse või siis stereotüüpide põhjal) kujunenud arvamus, et naiste pühendumus tööle ja tootlikkus on madalam kui meestel, siis maksab ta naistele madalamat palka. Sama kehtib ka vähemusrahvuste puhul.

Lisaks eelnevatele teooriatele võib välja tuua ka koosmõju kontseptsiooni (ingl. k. *intersectionality*), mille põhimõtteks on käsitleda lisaks soole ka teisi kategooriaid (näiteks etniline kuuluvus), millega võib kaasnedasotsiaalne ebavõrdsus. Sellele kontseptsioonile tuginedes on soolist ja etnilist segregeerumist käsitlenud Hansson ja Aavik (2012), kes leidsid, et tööturul (palgatase, töökoha kindlus, rahulolu tööga) on kõige paremas positsioonis eestlasest mees ning kõige haavatavam vene keelt kõnelev naine.

Andmed ja meetodid

Analüüs põhineb Eesti tööjõu-uuringu 2009.–2011. aasta andmetel. Sõltuvaks muutujaks on logaritmitud netotunnipalk. Sõltumatu muutujatena on analüüsi kaasatud järgmised näitajad:

- sotsiaal-demograafilised näitajad: vanusegrupid, kõrgeim omandatud haridustase (ISCED97 alusel), eesti keele valdamine;
- töökoha karakteristikud: hõive sektor e. tegevusala (EMTAKi koodi alusel), ametiala (ISCO koodi alusel), staaž ettevõttes, töökoha asukoht (maakond), ametiühinguliikmelisus;
- perekondlikud karakteristikud: perekonnaseis ja alla 7-aastased lapsed peres.

Eemaldatud on 5% kõige kõrgemat ning kõige madalamat netokuupalka saavad inimesed, et vähendada erandlike vaatluste (erindite) mõju. Samuti on analüüsist välja jäetud need hõivatud, kes töötasid nädalas alla viie tunni, ning need, kes töötasid üle 84 tunni. Vaadeldakse üksnes palgatöötajaid.

Analüüsi aluseks on võetud vanusegrupp 25–60 eluaastat, sest selles vanuses inimestel on suure tõenäosusega lisaks tööle ka pere ning pereelu ja sellega kaasnevad kohustused mõjutavad inimese võimalusi ja positsiooni tööturul.

Etnilise eristuse tegemisel on lähtutud vastajate enesemääratlusest. Vähemusrahvuste esindajad on kõik need, kes pole määratlenud ennast eestlase, vaid mõne muu rahvuse esindajana.

Artiklis kasutatakse analüüsimeetoditena sagedusjaotusi, lineaarset regressioonanalüüsi ning Oaxaca-Blinderi dekompositsiooni meetodit. Meetod dekomponeerib keskmiste erinevused logaritmitud tunnupalkades, mis baseeruvad vastupidistel regressioonivõrranditel, s.t. esmalt hinnatakse regressioonivõrrandid erine-

vatele gruppidele (praegusel juhul nii eestlastest ja vähemusrahvustest mehed kui ka eestlastest ja vähemusrahvustest naised) ning seejärel hinnatakse teise grupi teoreetiline palgatase, kasutades selleks esimese grupi parameetreid. Gruppide karakteristikute erinevustest tingitud palgalõhe on selgitatud ning ülejääv osa moodustab selgitamata palgalõhe.

Tulemused

Palka mõjutavad tegurid

Alljärgnevalt analüüsitakse, millistest teguritest sõltub netopalk ning kuivõrd need tegurid selgitavad eestlaste ja vähemusrahvuste vahelist palgalõhet. Selleks tehakse esmalt regressioonanalüüs soo ja rahvuse põhjal eristatud neljas grupis (eestlasest mees, vähemusrahvusest mees, eestlasest naine ja vähemusrahvusest naine), et välja selgitada, millised tegurid mõjutavad palka (tabel 1). Seejärel dekomponeeritakse palgalõhe, kasutades Oaxaca-Blinderi dekompositsiooni meetodit (tabelid 2–5).

Netotunnipalk sõltub vanusest, kuid mitte lineaarselt. Noorema- (vanuses 25–34 aastat) ja keskealiste (35–49 aastat) keskmised palgad ei ole erinevad (erandiks on vähemusrahvusest mehed), küll aga teenivad vanemaealised (vanuses 50–60 aastat) vähem kui nooremaelised. Erinevused on suurimad vähemusrahvusest meestel ning väikseimad vähemusrahvusest naistel. Samuti mõjutab palka ettevõttes töötatud aastate arv: mida pikem on tööstaaž ettevõttes, seda kõrgem on keskmine netotunnipalk, kuid staaži mõju palgale on tagasihoidlik.

Selgelt tuleb esile ametiala efekt – kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvatel ametikohtadel on palk kõrgem. Vähemusrahvusest meestel on palgaerinevused lihttöölise ja kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvate ametikohtade täitjate vahel väiksemad kui teistes gruppides, samas on erinevused lihttöölise ning oskustöölise vahel

suuremad, mis viitab palgajaotuse väiksemale varieeruvusele.

Ettevõtte/asutuse tegevusalal on seos eelkõige meeste (eriti eestlastest meeste) palga kujunemisega. Põllumajanduses ning kinnisvara, rentimise ja äritegevuse valdkonnas on meestel palgad keskmiselt madalamad kui teeninduses ning eestlaste puhul tööstuses kõrgemad kui teeninduses. Info ja side valdkonnas töötavatel naistel on palgad kõrgemad kui teeninduses töötavatel naistel, vähemusrahvusest naistel on sealjuures erinevus suurem kui eestlannadel (vastavalt 22% ning 18% kõrgem palk kui teenindusvaldkonnas). Ka finantsvahenduses on palgad teenindusest kõrgemad.

Samuti mõjutab netotunnipalka suurust omandatud haridus: mida kõrgem on haridustase, seda kõrgem on palk. Kõigis neljas grupis saavad kõrghariduse omandanud ligi 20% enam palka kui need, kes on omandanud põhihariduse või kelle haridustase on põhiharidusest madalam. Hariduse efekt on kõige suurem eestlannadel ning madalaim vähemusrahvusest naistel, mis võib viidata sellele, et viimastel on kõige keerulisem tööturul hakkama saada ning leida omandatud haridusele vastav ametikoht.

Osajaga töötajatel on netotunnipalk kõrgem kui täisajaga töötajatel, mis on kooskõlas Krillo ja Masso (2010) uuringu tulemusega. Kuna analüüsi aluseks on netopalk, mõjutab tulemust ka riigi maksupoliitika: tulumaksuvaba miinimum mõjutab osajaga töötajate palka rohkem kui täisajaga töötajate palka.

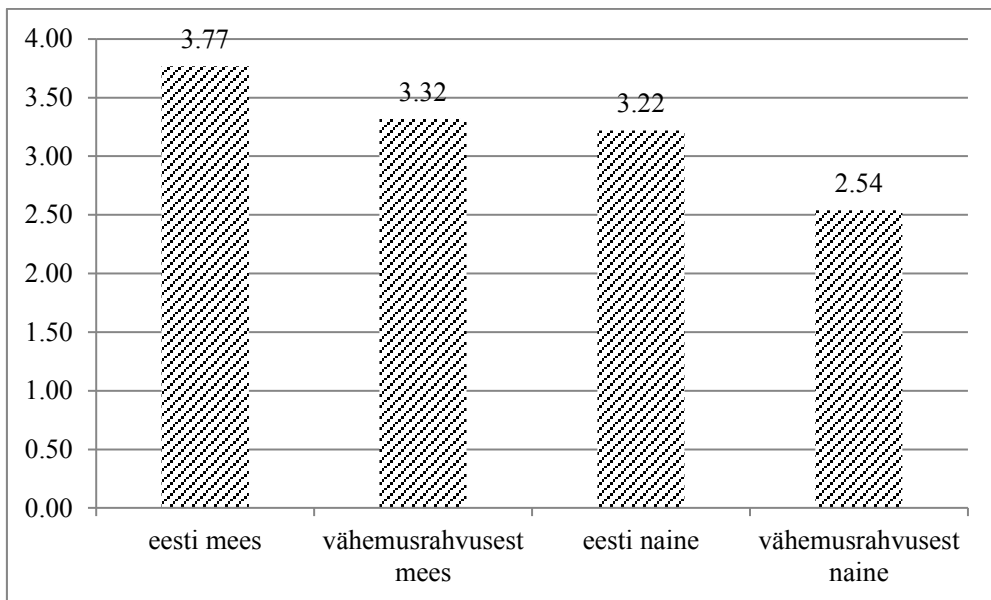
Tallinnas saavad eestlased kõrgemat palka kui mujal Eestis, samas ei kehti see vähemusrahvuste kohta. Vähemusrahvuste esindajatel on Harjumaal palgad mõnevõrra kõrgemad ning Jõgeva- ja Valgamaal (vähemusrahvusest naistel ka Ida-Viru- ja Põlvamaal) madalamad kui Tallinnas. Riigikeele oskus avaldab vähemusrahvuste puhul mõju palgale. Ametiühinguliikmelisus mõjutab eeskätt meeste, aga ka vähemusrahvusest naiste palka, erandiks on eestlastest naised, kellel ei ole ametiühingu liik-

Tabel 1. Logaritmitud netotunnipalga regressioonid soo ning rahvuse järgi, 25–60-aastased palgatöötajad.

Muutuja	Eestlasest mees			Eestlasest naine			Vähemusrahvusest mees			Vähemusrahvusest naine		
	Koef	SE	P> t	Koef	SE	P> t	Koef	SE	P> t	Koef	SE	P> t
Vanusegrupp (vrld, 25–34-aastased)												
Muutuja täpsustus												
35–49	-0.008	0.017	0.645	-0.063	0.030	0.036	-0.011	0.014	0.410	-0.009	0.024	0.704
50–60	-0.129	0.020	0.000	-0.197	0.035	0.000	-0.096	0.016	0.000	-0.074	0.025	0.004
Ametiala (vrld, lihttöölised)												
juhud	0.457	0.035	0.000	0.394	0.060	0.000	0.494	0.023	0.000	0.515	0.041	0.000
tippspetsialistid	0.378	0.037	0.000	0.332	0.053	0.000	0.475	0.020	0.000	0.426	0.032	0.000
keskaste spetsialistid	0.337	0.038	0.000	0.376	0.061	0.000	0.394	0.019	0.000	0.358	0.028	0.000
ametnikud	0.335	0.047	0.000	0.148	0.076	0.053	0.180	0.022	0.000	0.220	0.031	0.000
teenindus- ja müügitöötajad	0.135	0.036	0.000	0.026	0.048	0.588	0.124	0.018	0.000	0.059	0.021	0.004
primaarsektori oskustöötajad	0.353	0.064	0.000	0.054	0.109	0.617	0.170	0.040	0.000	0.288	0.142	0.042
käsitöölised ja oskustöötajad	0.177	0.033	0.000	0.241	0.035	0.000	0.183	0.031	0.000	0.130	0.032	0.000
seadme- ja masinaoperaatorid	0.194	0.031	0.000	0.230	0.036	0.000	0.141	0.025	0.000	0.193	0.026	0.000
kaitseväelased	0.395	0.050	0.000	0.395	0.124	0.001	0.731	0.074	0.000			
Tegevusala* (vrld, teenindus)												
põllumajandus, metsamajandus; kalapüük	-0.132	0.028	0.000	-0.362	0.088	0.000	0.031	0.030	0.307	-0.075	0.093	0.421
töötlev sektor	0.050	0.019	0.007	-0.017	0.026	0.518	0.080	0.020	0.000	-0.026	0.026	0.299
ehitus	0.050	0.022	0.022	-0.065	0.035	0.063	-0.041	0.040	0.310	-0.105	0.076	0.165
info ja side	-0.081	0.042	0.055	-0.053	0.082	0.516	0.177	0.037	0.000	0.210	0.087	0.016
finantsvahendus	0.158	0.047	0.001	0.257	0.167	0.125	0.182	0.033	0.000	0.219	0.059	0.000
kinnisvara, rentimine ja äritegevus	-0.115	0.036	0.001	-0.091	0.046	0.046	-0.030	0.032	0.343	0.013	0.033	0.695
avalik sektor	-0.032	0.021	0.117	-0.033	0.036	0.362	0.007	0.013	0.601	0.052	0.022	0.017
Haridustase (vrld, põhiharidus)	0.053	0.020	0.009	0.050	0.040	0.207	0.067	0.018	0.000	0.033	0.031	0.281
kutseharidus	0.115	0.032	0.000	0.159	0.047	0.001	0.138	0.023	0.000	0.011	0.035	0.753
kõrgharidus	0.243	0.028	0.000	0.222	0.048	0.000	0.277	0.022	0.000	0.173	0.036	0.000
töötab põhitööl osajaga	0.115	0.043	0.007	0.140	0.046	0.003	0.174	0.022	0.000	0.219	0.027	0.000
Tegelek pere-konnaseis (vrld, vallaline)	0.040	0.022	0.065	0.164	0.039	0.000	-0.019	0.014	0.184	-0.011	0.030	0.716
lahutatud, lahus elav või lesk	-0.051	0.035	0.143	0.083	0.056	0.140	0.008	0.018	0.646	0.025	0.034	0.458
peres on alla 7-aastaseid lapsi	0.042	0.016	0.008	0.041	0.029	0.159	-0.031	0.014	0.024	0.003	0.023	0.884

Muutuja	Eestlasest mees				Eestlasest naine				Vähemusrahuvest mees				Vähemusrahuvest naine			
	Koef	SE	P> t		Koef	SE	P> t		Koef	SE	P> t		Koef	SE	P> t	
Muutuja täpsustus																
Töökoha asukoht (vrld. Tallinn)	-0.009	0.025	0.729		0.149	0.034	0.000		0.002	0.018	0.921		0.072	0.025	0.004	
	-0.120	0.035	0.001		0.098	0.184	0.593		-0.237	0.030	0.000		0.582	0.029	0.000	
	-0.136	0.043	0.001		0.007	0.027	0.795		-0.231	0.037	0.000		-0.159	0.018	0.000	
	-0.160	0.036	0.000		-0.224	0.061	0.000		-0.237	0.021	0.000		-0.123	0.043	0.004	
	-0.146	0.030	0.000		0.122	0.128	0.339		-0.193	0.021	0.000		0.007	0.038	0.852	
	-0.086	0.030	0.004		0.167	0.169	0.322		-0.147	0.026	0.000		0.091	0.102	0.374	
	-0.127	0.026	0.000		0.119	0.064	0.065		-0.188	0.019	0.000		-0.053	0.055	0.329	
	-0.179	0.027	0.000		-0.085	0.057	0.137		-0.230	0.020	0.000		-0.265	0.077	0.001	
	-0.119	0.029	0.000		-0.128	0.080	0.108		-0.183	0.019	0.000		-0.075	0.039	0.053	
	-0.033	0.026	0.210		-0.077	0.115	0.502		-0.162	0.020	0.000		0.168	0.062	0.007	
	-0.099	0.029	0.001		0.054	0.131	0.682		-0.164	0.022	0.000					
	-0.089	0.026	0.001		0.002	0.062	0.978		-0.144	0.019	0.000		-0.038	0.040	0.342	
	-0.298	0.032	0.000		-0.189	0.064	0.003		-0.309	0.023	0.000		-0.139	0.033	0.000	
	-0.127	0.030	0.000		0.277	0.065	0.000		-0.171	0.020	0.000		0.077	0.072	0.285	
	-0.154	0.027	0.000		-0.288	0.073	0.000		-0.250	0.021	0.000					
Ei oska eesti keelt	-0.028	0.129	0.829		-0.085	0.025	0.001		-0.410	0.118	0.001		-0.049	0.020	0.015	
Ei ole ametühingu liige	-0.104	0.026	0.000		-0.104	0.028	0.000		0.001	0.014	0.968		-0.055	0.025	0.028	
Ettevõttes töötatud aastate arv	0.003	0.001	0.004		0.004	0.001	0.005		0.001	0.001	0.011		0.003	0.001	0.004	
Aasta (vrld. 2009)	-0.008	0.015	0.608		-0.054	0.023	0.019		0.002	0.011	0.875		-0.009	0.016	0.573	
	0.018	0.015	0.226		0.009	0.023	0.697		0.029	0.012	0.011		0.039	0.016	0.019	
Konstant	1.058	0.052	0.000		0.860	0.061	0.000		0.729	0.033	0.000		0.631	0.049	0.000	
Determinatsioonikordaja	0.2787				0.2796				0.4828				0.4626			
Vaatluste arv	4875				1673				6341				2327			
Kaalutud vaatluste arv	286839				137458				371286				192674			

vrld. – võrdlusgrupp.
 Tegevusala: vrld. teenindus – hulgi- ja jaekaubandus; majutus ja toitlustus; veondus, laondus (EMTAK: G, H, I)
 1 põllumajandus, metsamajandus; kalapüük (EMTAK: A)
 2 töötlev sektor – mäetööstus; töötlev tööstus; elektrienergia, gaasi- ja veevarustus (EMTAK: B; C, D, E)
 3 ehitus (EMTAK: F)
 4 info ja side (EMTAK: J)
 5 finantsvahendus – finants- ja kindlustustegevus (EMTAK: K)
 6 kinnisvara, rentimine ja äritegevus – kinnisvara, kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus, haldus- ja abitegevus (EMTAK: L, M, N)
 7 avalik sektor – avalik haldus ja riigikaitse; haridus; tervishoid ja sotsiaalkaalekanne; muu ühiskonna, sotsiaal- ja isikuteenindus; palgatöötajatega kodumajapidamiste ja kodumajapidamiste oma tarbeks moeldud erisamatootmine (EMTAK: O, P, Q, R, S, T)
 Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2009–2011, autorite arvutused.



Joonis 1. Keskmine netotunnipalk (eurodes) Eestis soo ja rahvuse alusel.
Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2009–2011, autorite arvutused.

mete ja mitteliikmete vahel statistiliselt olulist palgaerinevust.

Perekonnaseis ei mõjuta palka, v.a. vähemusrahvusest meestel – abielus mehed saavad keskmiselt 16% kõrgemat palka kui vallalised mehed. See tulemus on kooskõlas Espenberg jt. (2013) uurimistulemustega, et vähemusrahvusest meeste vastutus leivateenijana kasvab pere loomisega. Laste olemasolu mõjutab eestlaste palka, kusjuures meestel ja naistel on mõju suund erinev – mehed, kellel on peres alla 7-aastaseid lapsi, saavad keskmiselt 4% kõrgemat palka kui nende rahvusaaslased, kellel selles vanuses lapsi ei ole. Eestlannadel on efekt vastupidine.

Sooline ja etniline palgalõhe Eestis

Järgnevalt analüüsitakse etnilist ja soolist palgalõhet. Naistel on etniline palgalõhe suurem kui meestel. Eestlannade palk on keskmiselt ligi viiendiku võrra kõrgem kui vähemusrahvusest naistel. Eestlasest mehed teenivad kümnendiku võrra rohkem kui vähemusrahvusest mehed.

Palgalõhe dekomponeerimine viitab, et meeste puhul ei selgita analüüsi kaasatud muutujad peaaegu üldse etnilist palgalõhet. Enamik palgalõhest jääb selgitamata, peegeldades võimalikku etnilist diskrimineerimist ning analüüsi mittekaasatud muutujate mõju. Naistel selgitavad analüüsi kaasatud muutujad kolmandiku etnilisest palgalõhest.

Kuna nii regressioonanalüüsi tulemused kui ka varasem Eestis tehtud soolise palgalõhe uuring (Anspal jt. 2009) näitavad, et palgad (ja palgalõhe) erinevad Tallinnas suurel määral ülejäänud Eestist, on leitud etniline palgalõhe ka Tallinnas. Pealinnas on võrreldes Eesti keskmisega etniline palgalõhe nii meestel kui ka naistel märkimisväärselt suurem ning suuremas ulatuses selgitatav analüüsi kaasatud muutujatega.

Järgnevalt analüüsitakse soolist palgalõhet. Selgub, et vähemusrahvustel on sooline palga-

lõhe suurem kui eestlastel. Analüüsi kaasatud tegureid arvestades peaks sooline palgalõhe olema nii eestlaste kui ka vähemusrahvuste seas veel suurem, s.t. arvestades analüüsi kaasatud individuaalseid, tööalaseid ja perekondlikke karakteristikuid (mille eesmärgiks on anda adekvaatne selgitus, miks palgalõhe esineb, s.t. eelduslikult võiks kõrgharidusega kaasneda kõrgem palk), peaksid naised saama kõrgemat palka kui mehed (sest selgitatud palgalõhe väärtus on negatiivne).

	meestel			naistel		
	Palgalõhe	SE	P> t	Palgalõhe	SE	P> t
Erinevus	12.3%	1.3%	0.000	22.7%	1.1%	0.000
Selgitatud	-0.1%	1.2%	0.921	7.3%	1.0%	0.000
Selgitamata	12.4%	1.6%	0.000	15.4%	1.1%	0.000

Tabel 2. Rahvuseline palgalõhe Eestis meestel ja naistel.
Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2009–2011, autorite arvutused.

	meestel			naistel		
	Palgalõhe	SE	P> t	Palgalõhe	SE	P> t
Erinevus	24.2%	2.4%	0.000	35.5%	2.0%	0.000
Selgitatud	6.1%	1.6%	0.000	16.6%	1.4%	0.000
Selgitamata	18.1%	2.3%	0.000	18.9%	1.7%	0.000

Tabel 3. Rahvuseline palgalõhe Tallinnas meestel ja naistel.
Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2009–2011, autorite arvutused.

	eestlastel			vähemusrahvustel		
	Palgalõhe	SE	P> t	Palgalõhe	SE	P> t
Erinevus	16.3%	1.0%	0.000	26.8%	1.4%	0.000
Selgitatud	-8.3%	0.8%	0.000	-3.2%	1.2%	0.006
Selgitamata	24.6%	0.9%	0.000	30.0%	1.4%	0.000

Tabel 4. Sooline palgalõhe Eestis rahvuste kaupa.
Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2009–2011, autorite arvutused.

	eestlastel			vähemusrahvustel		
	Palgalõhe	SE	P> t	Palgalõhe	SE	P> t
Erinevus	9.1%	2.4%	0.000	20.4%	2.0%	0.000
Selgitatud	-11.2%	1.9%	0.000	-5.7%	1.6%	0.000
Selgitamata	20.3%	2.3%	0.000	26.1%	1.9%	0.000

Tabel 5. Sooline palgalõhe Tallinnas rahvuste kaupa.
Allikas: Eesti tööjõu-uuring 2009–2011, autorite arvutused.

Erinevalt etnilisest palgalõhest on sooline palgalõhe Tallinnas väiksem kui Eestis keskmiselt, kuid ka pealinnas on suur osa sellest selgitamata.

Kokkuvõte

Artiklis analüüsitakse etnilist ja soolist palgalõhet Eestis. Palgalõhe tekkepõhjusi selgitatakse inimkapitali teooria, segregatsiooniteooriate, eelistustel põhineva ning statistilise diskrimineerimise teooriaga, mille kohaselt erinevad inimeste võimalused ja positsioon tööturul kas enda valikutest või ühiskonnas valitsevatest arusaamadest tingitult.

Artikli empiirilises osas toetatakse Eesti tööjõu-uuringu andmetele aastatest 2009–2011. Netopalgala kujunemist selgitavate näitajatena kasutatakse nii sotsiaal-demograafilisi, töökohale omaseid kui ka perekondlikke karakteristiku- ning analüüsitakse tulemusi vanusegruppis 25–60 eluaastat. Lisaks soo- ja rahvusgruppides tehtud palga kujunemist selgitavale lineaarsele regressioonanalüüsile dekomponeeritakse palgalõhe, rakendades Oaxaca-Blinderi dekompositsiooni meetodit.

Palga kujunemisel on oluline vanus: vane-maealiste palk on madalam kui nooremaeliste. Samuti on oluline töökoha asukoht, ametikoht ning ettevõtte/asutuse tegevusala, s.t. esineb segregatsioon. Sealjuures võib täheldada,

et teiste gruppidega võrreldes varieeruvad vähemusrahvusest meeste puhul palgad olenevalt ametikohast vähem. Haridusel on oluline roll palga kujunemisel: olenemata soost ja rahvusest on kõrgharitud palk märkimisväärselt kõrgem, mis kinnitab inimkapitali teooria kehtivust. Ühtlasi on netopalk kõrgem osajaga töötajatel. Perekondlikel karakteristikutel ei ole palga kujunemisel olulist rolli: perekonnaseis ja alla 7-aastaste laste olemasolu peres mõjutab palga kujunemist vaid vähesel määral.

Etniline palgalõhe Eestis on naistel suurem kui meestel, ulatudes 23%-ni, meestel on see 12%. Suur osa palgalõhest ei ole selgitav erinevustega sotsiaal-demograafilistes, töökohaga seotud ja perekondlikes karakteristikutes. Analüüsi kaasatud näitajad ei selgita meeste palgalõhet olenevalt rahvusest, naiste palgalõhest selgitavad need näitajad kolmandiku. Etniline palgalõhe on Tallinnas veel suurem kui Eestis keskmiselt: meestel 24% ja naistel 36%.

Sooline palgalõhe on vähemusrahvuste hulgas suurem, ulatudes 27%-ni (eestlastel 16%). Tallinnas on sooline palgalõhe Eesti keskmisest madalam, olles vähemusrahvuste puhul 20% ja eestlaste puhul 9%. Märkimisväärne on, et analüüsi kaasatud tegurite alusel peaksid naiste palgad tulenevalt nende karakteristikute olemasolust olema suuremad. See tähendab, et dekomponeerimise tulemusena on selgitamata palgalõhe reaalsest palgalõhest veelgi suurem.

Kuna analüüsis kasutatud tegurid selgitavad vaid väikest osa palgalõhest või suurendavad selgitamata palgalõhe ulatust, on oluliseks küsimuseks, millised analüüsist väljajäänud tegurid selgitavad soolist ja etnilist palgalõhet Eestis. Oluline mõju võib olla lõpetatud koolide, omandatud eriala ja oskuste taseme erinevustel. Siinkohal tekib aga vastuolu Anspali jt. 2009 uuringuga, milles leiti, et vähemalt soolise palgalõhe puhul õpivad naised valdkondades, mille töötasu on keskmisest kõrgem. Küll aga jääb üheks selgitavaks teguriks diskrimineerimine tööturul.

Kokkuvõtvalt võib väita, et Eestis esineb nii sooline kui ka etniline palgalõhe. Sooline palgalõhe on suurem vähemusrahvuste puhul ning etniline palgalõhe naiste puhul. Seega on kõige keerulisemas olukorras vähemusrahvusest naised. Eesti keskmisega võrreldes on Tallinnas etniline palgalõhe kõrgem, sooline palgalõhe aga madalam. See võib olla tingitud nii geograafilisest segregatsioonist (töökohad ja ettevõtte/ asutuse tegevusvaldkond) kui ka erinevustest inimkapitalis (nt. haridustase).

Märkused

Artiklis kasutatakse sõna “vähemusrahvused” inimeste kohta, kes pole rahvuselt eestlased. Sõnaga “põlisrahvastik” tähistatakse eesti rahvusest inimesi.

Kirjandus

Anspal, S.; Biin, H.; Kallaste, E.; Karu, M.; Kraut, L. (2009). *Sooline palgalõhe. Teoreetilise ja empiirilise kirjanduse ülevaade*. Uuringuraport. Eesti Rakendusuuringute Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. National Bureau of Economic Research, Columbia University Press, New York.

Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge.

Becker, G. S. (1985). Human Capital, Effort, and the Sexual Division Labor. *Journal of Labor Economics*, 3 (1), 33–58.

Becker, G. S. (1957). *The Economics of Discrimination*. The University of Chicago Press, Chicago, I.L.

Boeri, T.; van Ours, J. (2008). *The Economics of Imperfect Labor Markets*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Espenberg, K.; Ainsaar, M.; Kasearu, K.; Lilleoja, L.; Nahkur, O.; Roots, A.; Rämmer, A.; Sammul, M.; Soo, K.; Vihalemm, T. (2013). *Vähemusrahvusest inimeste töö- ja pereelu ühitamise võimaluste analüüs*. Uuringuraport. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE, Tartu.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2010/c 83/02). *Euroopa Liidu Teataja*, 30.3.2010, C 83/389–403.

Hansson, L.; Aavik, K. (2012). The Effect of Gender and Ethnicity, and Their Interaction on Work Satisfaction and Earnings in Estonia, 1993–2008. *Studies of Transition States and Societies*, 4 (2), 3–19.

Kahanec, M.; Zaiceva, A. (2009). Labor Market Outcomes of Immigrants and Non-Citizens in the EU: An East-West Comparison. *International Journal of Manpower*, 30 (1/2), 97–115.

Krillo, K.; Masso, J. (2010). Part-Time/Full-Time Wage Gap in Central and Eastern Europe: The Case of Estonia. *Research in Economics and Business: Central and Eastern Europe*, 2 (1), 47–75.

Krusell, S. (2009) Põlis- ja immigrantrahvastiku positsioonid tööturul. *Rmt-s Immigrantrahvastik Eestis*. Statistikaamet, Tallinn, 63–75.

Lee, O. (2013). Do immigrants to the UK receive lower wage returns to education than observably similar British/Irish nationals? *Norwich Economic Papers*, 7.

Lepik, A. (2010). Töötud mitte-eestlased Eesti tööturul. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 6. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Leping, K.-O.; Toomet, O. (2007). Ethnic Wage gap and political Break-Ups: Estonia during Political and Economic Transition. *Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria*, 53. Tartu University Press, Tartu.

Randoja, M. (2009). Põlis- ja immigrantrahvastiku tööelu kvaliteet. *Rmt-s Immigrantrahvastik Eestis*. Statistikaamet, Tallinn, 100–111.

Reed, D.; Cheng, J. (2003). *Racial and Ethnic Wage Gaps in the California Labor Market*. Public Policy Institute of California, San Francisco, California.

The Gender Pay Gap – A Literature Review. Overview Report (2011). New Joint Negotiating Committee for Higher Education Staff, London. <http://www.ucea.ac.uk/download.cfm/docid/39012615-27AC-42CA-9FE9EC1B5F23B422> (10.01.2013)

Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased. Teemaleht (2006). *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 3. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Uudmäe, E. (2012) *Eesti- ja venepäraste nimede roll tööle kandideerimise protsessis Tallinna näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikooli majandusteaduskond, Tartu.

Vetik, R.; Lauristin, M.; Helemäe, J.; Korts, K.; Kruusvall, J.; Nimmerfeldt, G.; Saar, E.; Trumm, A.; Vihalemm, P.; Vihalemm, T. (2008). *Uuringu "Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008" aruanne*. Integratsiooni Sihtasutus, Rahvastikuministri büroo, Tallinn.

Võrdse kohtlemise seadus. RT I 2008, 56, 315.

Koolieelikutest lastega eestlastest ja vähemusrahvustest emade kasutatava lastehoiutüübi seos nende tööhõive ja sissetulekuga

Ave Roots

Sissejuhatus

Väikelaste emad on tööturul eriline grupp, nende tööhõive on madalam kui meestel ja lasteta naistel (Karu 2009, 6). Koolieelikutest lastega emade jaoks on lastehoid töö- ja pereelu ühitamisel võtmetähtsusega. Neil on võimalik töötada väljaspool kodu vaid juhul, kui neil õnnestub leida nende tööaja ja -kohaga sobiv lastehoiuvõimalus. Kuna töökohad on erinevad, on ka vajadus lastehoiu järele erinev ning sageli ei piisa ainult formaalsest lastehoiust. Töökohad, kus viibitakse kella üheksast viieni ehk siis tavapärasel tööaegadel, on hästi sobitavad lasteaegade tavaliste lahtiolekuaegade ja vajadus mitteformaalse lastehoiu järele tekib vaid lapse haigestumise korral. Kui aga töötatakse väljaspool tavalist tööaega, õhtuti ja nädalavahetuseti, on tarvis ka muid lastehoiuvõimalusi.

Kuigi emad iseenesest on tööturul teistest madalama staatusega (Correll, Benard ja Paik 2007; Ridgeway ja Correll 2004), on veel madalama staatusega vähemusrahvusest emad, sest nende puhul liitub emadusest tingitud madalale tööturustaatusle rahvusest tulenev madal staatus (Berger, Rosenholz, ja Zelditch 1980). Teisest küljest on vähemusrahvused kogukonnakesksemad (Realo ja Allik 1999; Vihalemm ja Kalmus 2009) ning seega on vähemusrahvusest emadel eestlastest emadega võrreldes paremad võimalused kasutada vajaduse korral mitteformaalset lastehoidu. Artikli eesmärk ongi uurida, mil määral erineb formaalse ja mitteformaalse lastehoiu kasutamine eestlastest ja vähemusrahvustest emade puhul ning kuidas erinevad lastehoiuviisid ja nende kombinatsioonid on seotud sissetuleku, hõive ja töökoormusega (täis- või osajaga töö).

Tööturg

Tööturul on väikelaste emad halvemas situatsioonis kui mehed ja lasteta naised. On leitud, et emadus tähistab tööturul täiesti omaette staatust (Correll, Benard ja Paik 2007; Ridgeway ja Correll 2004). Emasid arvatakse väärivat kõige madalamat palka, neid peetakse kõige vähem värbamiskõlblikeks ning neile tahetakse kehtestada kõige rangemaid tingimusi (nt. tööle hilinemise ja töölt puudumise puhul), kuna üldlevinud arusaamad heast emast ja heast töötajast on omavahel vastuolus ning arvatakse, et naised, kel on lapsed, ei suuda tööle keskenduda sellisel määral nagu mehed või naised, kel lapsi ei ole (Correll jt. 2007). Naiste halvemat olukorda tööturul (madalam palk ja raskused töö leidmisel) meestega võrreldes kirjeldatakse muude tegurite seas ka statistilise diskrimineerimise abil (Petersen ja Saporta 2005; Petersen 2008). Kuna naised on üldiselt teatud aladel keskmisest vähem produktiivsed (nt. füüsilist jõudu nõudvates valdkondades) või peavad laste tõttu oma karjääri katkestama või laste

eest hoolitsemise tõttu sagedamini töölt puuduma, siis ei hakata kaaluma konkreetse naise võimeid ja olukorda, vaid lähtutakse tema puhul otsuse langetamisel naiste kui grupi keskmisest. Lähtudes eelnevast, võiks arvata, et väikelaste emad ei koge tööturul statistilist diskrimineerimist mitte ainult seetõttu, et nad on naised, vaid ka oma erilise, emadusest tuleneva staatuse pärast, seega enam kui ilma lasteta naised.

Etniline kuuluvus on samuti seotud staatusega tööturul. Uudemäe (2012) uuringust selgus, et tööandjad eelistavad palgata pigem eestipärase kui venepärase nimega inimesi. Seega on etniline kuuluvus Eesti tööturul staatuseväärtusega ning järelikult peaksid vähemusrahvustest emad olema eestlastest emadega võrreldes tööturul veelgi halvemas olukorras (sissetuleku ja hõive poolest).

Eesti tööturg on üks sooliselt kõige segregeeritumaid Euroopas (European Commission 2009). Rahvuseline segregatsioon on olemas, kuid enamasti ei ületa see kümne protsendipunktilist erinevust proportsionaalsest olukorrast, kus vähemusrahvusi on valdkonnas sama palju kui elanikkonnas tervikuna (30%). Suurem erinevus on harudes, kus on hõivatud väga vähe inimesi, nagu mäetööstuses ja kalanduses, ning veidi suurematel harudest põllumajanduses, jahinduses ja metsanduses (Statistikaamet). Mäetööstuses on hõivatutest 67% vähemusrahvusest, kalanduses 0%, põllumajanduses, jahinduses ja metsanduses 5% (Statistikaamet).

Lastehoid

Lastehoiu võib jagada formaalseks ja mitteformaalseks (Bryson, Brewer, Sibieta, Butt 2010). Formaalne lastehoid (*ibid.*, 5) on seaduste ja muude õigusaktidega reguleeritud ning võib olla nii täielikult vanemate kulul kui ka osaliselt või täielikult subsideeritud. Mitteformaalne lastehoid (*ibid.*, 14) on vana-

vanemate, muude sugulaste, sõprade ja naabrite poolt regulaarselt või vajadust mööda osutatav lastehoid, mis ei ole seadustega reguleeritud. Mitteformaalse lastehoiu kasutamine sõltub mitmetest teguritest: formaalse lastehoiuteenuse kättesaadavusest (Hank ja Buber 2009; Igel ja Szydlik 2011; Lewis, Campbell, ja Huerta 2008), vanemate tööaegadest ja töökohtade paindlikkusest. Üldiselt ei ole mitteformaalne lastehoid mitte formaalse lastehoiu alternatiiv, vaid enamasti kasutatakse mõlemat ja kombineeritakse neid omavahel (Bryson jt. 2010; Jappens ja Van Bavel 2012, 95; Wheelock ja Jones 2002, 448). Mitteformaalset lastehoidu kasutatakse enam siis, kui vanemad töötavad õhtuti ja nädalavahetuseti (Bryson jt. 2010, 6; Vandell jt. 2003; Wheelock ja Jones 2002), ning lapse haiguse korral (Wheelock, Jones 2002, 453).

Toetudes eeltoodule, võib väita, et mitteformaalne lastehoid on abiks juhtudel, kui formaalsest lastehoiust ei piisa, et vanematel oleks võimalik töö- ja pereelu ühitada ehk siis pere kõrvalt täita tööga seotud kohustusi, eriti juhul, kui töö ei ole oma iseloomult aja- ja/või kohapaindlik. Mitteformaalset lastehoidu kasutatakse kõige enam eelkoolialiste laste (Hank ja Buber 2009, 56; Igel ja Szydlik 2011, 219) ja eelteismeliste puhul (Silverstein ja Marenco 2001, 503).

See, kui pikalt ja kui intensiivselt formaalset lastehoidu kasutatakse, sõltub muude tegurite kõrval ka rahvusest (Vandell jt. 2003, 379). Ka Eesti puhul on oluline arvestada erinevate rahvusgruppide olemasoluga. Kuna suur osa Eestis elavatest vähemusrahvustest esindajatest on kollektivistlikumad ning perekonna- ja kogukonnakesksemad kui etnilised eestlased (Realo ja Allik 1999; Vihalemm ja Kalmus 2009), siis võib eeldada, et vähemusrahvustest emad kasutavad mitteformaalset lastehoidu enam ja see on neile suureks abiks töö- ja pereelu ühitamisel.

Probleemipüstitus

Artikli eesmärk on uurida, millised eelkoolialiste laste emad kasutavad formaalset ja mitteformaalset lastehoidu ning kuidas nad seda teevad, kuidas erinevad lastehoiuviisid ja nende kombinatsioonid on seotud sissetuleku, tööhõive ja töökoormusega (täis- või osaajaga töö) ning millised on neis aspektides rahvuslikud erinevused.

Ühelt poolt on vähemusrühvusest väikelaste emad oma rühvusest tuleneva madalama staatuse tõttu tööturul halvemas seisus kui eestlastest emad. Samas võiks nende suurem kogukonnakesksus ning sellest tulenev sotsiaalne toetus ja parem mitteformaalse lastehoiu kättesaadavus parandada vähemusrühvusest väikeste lastega naiste olukorda tööturul.

Kuna lastega seotud tööhõivest eemalolek on pigem naiste probleem ning ka lastehoiu korraldamisega tegelevad peamiselt naised (Wheelock ja Jones 2002, 451), siis on artiklis uuritud vaid naisi. Kuna lastehoid on oluline eelkõige eelkoolialiste laste puhul (Hank ja Buber 2009, 56; Igel ja Szydlík 2011, 219; Karu 2009, 6), siis keskendutaksegi eelkõige neile.

Andmed ja meetodid

Analüüsis kasutatakse Eesti tööjõu-uuringu 2010. aasta andmeid. Analüüsi on kaasatud 25–60-aastased naised, kes töötasid täis- või osaajaga, olid töötud või mitteaktiivsed (mitteaktiivsete puhul jäid välja need, kes olid lapsehoolduspuhkusel, õppisid või olid pensionil). Kokku on valimis 4244 naist, neist 25% olid vähemusrühvusest. Osa analüüsist põhineb ainult nende naiste andmetel, kel on kuni 7-aastased lapsed. Kuni 7-aastaste laste emasid, kes töötasid täis- või osaajaga, olid töötud või mitteaktiivsed (mitte lapsehoolduspuhkusel ega õppimas ega pensionil), on andmestikus 746, neist 24% on vähemusrühvusest. Analüüsis on sõltuvate tunnustena kasutatud sissetulekut,

tööga hõivatust ja osa- või täisajaga töötamist ning kaheksat lastehoiuga seotud tunnust. Lastehoiuga seotud tunnustest neli kajastavad ühte lastehoiu aspekti, viies erinevate mitteformaalsete lastehoiuvõimaluste kasutamist ning kolm viimast formaalse ja mitteformaalse lastehoiu kombinatsioone. Vaid ühte lastehoiu aspekti kajastavad tunnused puudutavad formaalse lastehoiu kasutamist ja sugulaste või lähedaste abi erinevatel puhkudel. Formaalse lastehoiu kasutamist väljendab üks tunnus: lasteaia, lastesõimes või erilasteaia käimine (kodeeriti kaheväärtuseliseks tunnuseks, mis näitas, kas laps käis lasteaia või mitte). Väljaspool leibkonda elavate sugulaste või lähedaste tasuta osutatav lastehoid kodeeriti samuti kaheväärtuseliseks: selle kasutamiseks või mittekasutamiseks. Veel kuuluvad siia kategooriasse tunnused, kas sugulane või lähedane vaatas tasuta lapse järele, kui laps oli haige või kui tavapärased lastehoiuasutused olid suletud (õhtuti, nädalavahetuseti, koolivaheaegadel). Lisaks moodustati *sugulaste indeks*, mis kajastab mitteformaalse lastehoiu kasutamise intensiivsust: kas seda ei kasutatud üldse või kasutati seda kas ühel, kahel või kõigil kolmel eelmainitud juhul.

Viimane tunnuste grupp kajastab formaalse ja mitteformaalse lastehoiu kombinatsioone. Esimene tunnus mõõdab, kas on kasutatud nii formaalset kui ka mitteformaalset lastehoidu korraga; teine, kas lisaks formaalsele lastehoiule on kasutatud mitteformaalset lastehoidu, kui laps on haige ja/või kui formaalset lastehoidu pakkuvad asutused on kinni; ning kolmas, kas formaalsele lastehoiule lisaks on kasutatud mitteformaalset lastehoidu kõigis võimalikes olukordades (nii üldse kui ka õhtuti ja nädalavahetuseti ja koolivaheajal, aga ka siis, kui laps on haige, mitteformaalse lastehoiu indeks = 3).

Analüüsimeetoditena on kasutatud binaarset logistilist regressiooni ja lineaarset regressiooni.

Mudelitesse on lisatud veel leibkonda iseloomustavatest tunnustest partneri olemasolu,

noorima lapse vanus ja alla 18-aastaste laste arv. Ema iseloomustavad tunnused olid vanus ja keeleoskus. Ema sotsiaalmajanduslikku positsiooni iseloomustavad tunnused olid haridustase ja sissetulek. Ema tööturupositsiooni iseloomustavad tunnused olid praegune või viimane amet ja praeguse või viimase töökoha majandusharu. Analüüsi oli kontrolltunnusena lisatud ka elukoht.

Tulemused

Lastehoiuviiside kasutamine

Tabelid 1 ja 2 annavad ülevaate rahvuslikest erinevustest käsitletavate lastehoiutüüpide kasutamisel.

Eestlased kasutavad mõnevõrra enam formaalset lastehoidu ning vähemusrahvuste esindajad mitteformaalset lastehoidu või nende kahe kombinatsiooni. Kõige suuremad rahvuslised erinevused ilmnevad regulaarse mitteformaalse lastehoiu kasutamises. Rahvuste erinevus on lausa kakskümmend protsendipunkti. Ilmselt on see vähemusrahvuste puhul osaliselt

formaalse lastehoiu asendaja. Üsna suur (17 protsendipunkti) on rahvuseline erinevus ka mitteformaalse lastehoiu kasutamises lapse haiguse korral, mis võib viidata töökoha suuremale paindlikkusele eestlaste puhul. Kõige väiksem rahvuseline vahe on viimase kombineeritud variandi puhul, mis kajastab mitteformaalse lastehoiu maksimaalset kasutamist formaalse kõrval. Kuna viimast varianti on ka kõige vähem kasutatud (13% vähemusrahvuste ja 9% eestlaste puhul), viitab see ilmselt asjaolule, et eelistatakse siiski formaalset lastehoidu ning mitteformaalset kasutatakse vajaduse korral. Statistiliselt oluline rahvuslik erinevus lastehoiutüüpide kasutamisel tuli välja regulaarse mitteformaalse lastehoiu kasutamise puhul, lapse haiguse korral mitteformaalse lastehoiu kasutamisel ja formaalse lastehoiu kombineerimisel kõigi võimalike mitteformaalse lastehoiuviisidega.

Tabel 2 kajastab, kui suur osa eestlastest ja vähemusrahvustest naistest, kui paljusid erinevaid mitteformaalse lastehoiu liike (formaalse lastehoiu asendajana, kui laps on haige, töövälisel ajal) korruga kasutanud on.

Tabel 1. Erinevate lastehoiuvõimaluste kasutamine kuni 7-aastaste lastega emade seas rahvuse järgi (%).

Lastehoiuvõimalused	Vähemusrahvus	Eestlane	Crameri V	Statistiline olulisus
Formaalne lastehoid	67	73	0,02	
Mitteformaalne lastehoid (regulaarselt)	41	21	0,06	***
Mitteformaalne lastehoid, kui laps on haige	40	23	0,05	**
Mitteformaalne lastehoid, kui lastehoiuasutus on kinni	42	36	0,02	
Formaalne ja mitteformaalne lastehoid	43	35	0,01	
Formaalne + mitteformaalne lastehoid, kui laps haige ja formaalne lastehoid kinni	40	34	0,01	
Formaalne + mitteformaalne lastehoid igal ajal	13	9	0,36	***

Märkused: * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Tabelist 2 selgub, et üle poolte eestlastest (55%) ei kasuta üldse mitteformaalset lastehoidu, samas kui vähemusrahvuste esindajatest on mitteformaalse lastehoiu mittekasutajaid 43%. Eestlaste puhul on vaid ühe mitteformaalse lastehoiuliigi kasutajaid veidi enam kui vähemusrahvuste esindajate seas, kuid kahe ja kolme mitteformaalse lastehoiuliigi kasutajaid on jällegi vähemusrahvuste esindajate seas kümne protsendipunkti võrra rohkem. Seos rahvuse ja mitteformaalse lastehoiu indeksi vahel on statistiliselt oluline.

Tabelis 3 on näidatud, millised emad, milliseid lastehoiuvõimalusi kasutavad. Tabelis 3 toodud regressioonanalüüsi (kasutatud on binaarse logistilise regressiooni mudelid, mitteformaalse lastehoiu indeksi puhul lineaarse regressiooni mudelit) tulemustest selgub, et muudel võrdsetel tingimustel (s.t. pärast teiste mudelisse lülitatud tunnuste arvesse võtmist) ei ole nii formaalse lastehoiu kui ka mitteformaalse lastehoiu kasutamine pärast tööaega ning formaalse ja mitteformaalse lastehoiu kombineerimine eestlastest ja vähemusrahvustest naiste puhul erinev. Rahvuslikud erinevused ilmnesid just mitteformaalse lastehoiu kasutamises. Vähemusrahvustest naised kasutavad enam erinevaid mitteformaalse lastehoiu viise (v.a. mitteformaalne lastehoid siis, kui lastehoiuasutused on kinni – selle puhul rahvuselisi erinevusi ei

ole). Samuti kasutavad nad mitteformaalset lastehoidu eestlastest enam lapse haiguse korral ja ka üldse kasutatakse mitteformaalset lastehoidu enam, tõenäoliselt formaalse lastehoiu alternatiivina.

Leibkonna koosseisu iseloomustavatest tunnustest olid vaatluse all partneri olemasolu, noorima lapse vanus ja alla 18-aastaste laste arv. Mida noorem on kõige noorem laps, seda enam kasutatakse mitteformaalset lastehoidu, kui laps on haige ja kui lastehoiuasutused on kinni. Samuti kasutatakse sel puhul rohkem erinevaid mitteformaalse lastehoiu viise. Alaealiste laste arv on seotud vaid mitteformaalse lastehoiu kasutamisega siis, kui laps on haige, s.t. mida enam on emal alaealisi lapsi, seda rohkem kasutab ta mitteformaalset lastehoidu nende haiguse korral. Partneri olemasolu või puudumine ei ole lastehoiu kasutamise viisidega seotud. Mida vanem on ema, seda vähem kasutab ta mitteformaalseid lastehoiuviise.

Sotsiaaldemograafiliste ja tööturupositsiooni kirjeldavate teguritena on kaasatud analüüsi haridus, amet, sissetulek ja majandusharu. Tabelist 3 selgub, et võrreldes põhiharidusega naistega kasutavad kesk-, keskeri- ja kõrgharidusega naised formaalset lastehoidu oluliselt enam nii eraldi kui ka kombineerituna mitteformaalse lastehoiuga. Juhid kasutavad igasugust mitteformaalset lastehoidu enam kui liht-

Tabel 2. Mitteformaalse lastehoiu indeksi tasemete ja rahvuse järgi (%).

Mitteformaalse lastehoiu indeksi väärtus	Vähemusrahvus	Eestlane
0	41	55
1	15	21
2	22	12
3	22	12

Crameri V = 0,47***

Märkused: *** p<0,001.

	Formaalne ¹		Mitteformaalne ²		Mitteform- haige ³		Mitteform- aeg ⁴		Mitteform- indeks ⁵		Formaalne + mitteform ⁶		Formaalne + mitteform ⁷		Formaalne + mf alati ⁸	
	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig
Rahvus ⁹	0,59		-1,10	**	-1,03	**	-0,45		-0,55	***	-0,39		-0,46		-0,43	
Ilma partnerita ¹⁰	-0,63		-0,22		0,23		-0,54		-0,19		-0,27		-0,19		0,79	
Noorima lapse vanus	-0,08		0,07		0,13	*	0,11	*	0,06	*	0,06		0,07		-0,05	
Alla 18-aastaste laste arv	-0,10		-0,12		0,30	*	0,14		0,06		-0,03		-0,01		-0,09	
Ena vanus	-0,07	**	-0,06	*	-0,07	**	-0,07	**	-0,04	***	-0,08	***	-0,08	***	-0,12	**
Haridus ¹¹	0,65		0,28		-0,45		0,05		-0,03		0,64		1,15		15,78	
Kesk	1,10	*	0,53		0,54		0,26		0,25		1,39	*	1,94	**	17,14	
Keskleri	0,97		-0,37		-0,10		-0,42		-0,15		1,11	*	1,59	*	15,30	
Kõrg	1,22	*	0,63		0,42		0,78		0,35		1,94	***	2,34	***	16,63	
Juht	-0,35		2,00	*	1,43	*	1,28	*	0,76	**	0,90		1,12		1,74	
Prof	-0,69		1,63	*	0,52		0,61		0,38		0,25		0,38		1,36	
Keskprof	-0,78		2,07	**	0,50	**	1,41	**	0,63	**	0,92		0,99		0,58	
Mad valge	-0,55		1,54	*	1,15	*	1,10	*	0,60	**	1,10	*	1,26	*	0,61	
Oskus	-1,25		1,02		0,58		1,92	**	0,55	*	0,88		1,01		0,24	
Sissetulek (log)	0,03		-0,09		0,00		-0,00		-0,02		-0,09		-0,08		-0,05	
Majandusharu ¹³	-0,66		-0,13		-0,91		-0,52		-0,25		-0,21		-0,66		0,39	
Tööstus	0,45		0,50		0,04		-0,99	*	-0,11		-0,44		-0,55		0,47	
Ehitus	-0,93		0,46		0,03		0,10		0,14		-0,24		-0,14		1,53	
Teenindus	-0,05		-0,50		-0,47		0,35		-0,10		0,06		0,07		-0,80	
Finants	-0,63		-0,33		-0,65		-0,24		-0,22		-0,18		-0,22		-0,93	
Tööga hõivatud ¹⁴	-1,25		1,29		1,28		-0,48		0,66		0,22		0,26		1,20	
Elukoht ¹⁵	0,58		0,23		0,08		0,47		0,16		0,21		0,26		1,28	**
Muu linn	0,03		-0,56	*	0,15		-0,23		-0,11		-0,04		-0,00		0,26	
Oskab eesti keelt ¹⁶	0,14		0,04		0,61		0,06		0,19		0,22		0,22		1,75	*

Märksused: * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Sõltuvad tunnused: 1 formaalne lastehoid; 2 mitteformaalne lastehoid (regulaarselt); 3 mitteformaalne lastehoid, kui laps haige; 4 mitteformaalne lastehoid, kui lastehoiuasutus kinni; 5 mitteformaalse lastehoiu indeks; 6 formaalne ja mitteformaalne lastehoid; 7 laps käib lasteaias ja formaalsele lastehoiule lisandub mitteformaalne, kui laps haige ja/või kui formaalne lastehoid on suletud; 8 formaalsele lastehoiule lisaks mitteformaalne lastehoid igal ajal.

Sõltumatute tunnuste taustakategooriad: 9 vähemusrahuves esindaja, 10 abielus või vabaabielus, 11 kuni põhiharidus, 12 lihttöölised, 13 riiklik sektor, 14 ei ole tööga hõivatud, 15 maapiirkond, 16 ei oska eesti keelt.

Table 3. Erinevate faktorite seosed formaalse ja mitteformaalse lastehoiu kasutamisega.

töölised. Teenindajad (madalamad valgekraed) kasutavad kõiki mitteformaalseid lastehoiuviise (nii ainult mitteformaalset lastehoidu kui ka selle kombinatsioone formaalse lastehoiuga) lihtöölistest enam. Oskustöölised kasutavad ligi seitse korda lihtöölistest enam mitteformaalset lastehoidu ajal, kui lastehoiuasutused on kinni, ning oskustöölised kasutavad lihtöölistest enam ka erinevaid mitteformaalse lastehoiu viise.

Analüüsist selgub, et Eestis on formaalne lastehoid kõigile üsna võrdsetl kättesaadav, sest selle kasutamine ei sõltu rahvusest, sissetulekust ega elukohast. Samas on siiski olemas ebavõrdsus formaalse lastehoiu kasutamisel ema hariduse järgi: kesk- ja kõrgharidusega emad kasutavad formaalset lastehoidu enam kui põhiharidusega emad.

Töötamise, töökoormuse ja sissetuleku seos lastehoiuviisidega

Kuni 7-aastaste laste emade võrdlusest kõigi ülejäänud naistega selgus, et nii eestlaste kui ka vähemusrahvuste puhul ei ole nende vahel erinevust ei hõivatuse, töökoormuse (osa- või täisajaga) ega ka sissetuleku järgi. Järgnevalt vaadeldakse eestlastest ja vähemusrahvusest emasid, kel on kuni 7-aastased lapsed. Selgub, et sissetuleku ja töökoormuse (osa- või täisajaga) poolest ei erine eestlastest emad vähemusrahvusest emadest, samuti ei mõjuta neid valdkondi lastehoiu tüüp ega selle kasutamine. Küll aga ilmnevad erinevused tööhõives. Tabelis 4 kajastatakse hõivega seotud tunnuseid ning hõive ja kasutatava lastehoiutiübi seoseid.

Tabelist 4 selgub, et enamik analüüsi kaasatud lastehoiuviise on statistiliselt olulisel määral positiivselt seotud tööhõivega. Statistiliselt oluliseks ei osutunud vaid mitteformaalse lastehoiu kasutamine formaalse lastehoiu alternatiivina ning formaalsele lastehoiule lisanduv mitteformaalne lastehoid igal ajal. Kõige tugevamalt

oli tööhõivega seotud mitteformaalse lastehoiu kasutamine ajal, kui lastehoiuasutused on kinni, sellele järgnes formaalse lastehoiu kombineerimine mitteformaalse lastehoiuga, kui laps on haige või kui lastehoiuasutused on kinni. Väga tugevalt oli hõivega seotud ka mitteformaalse lastehoiu indeks. Teiste lastehoiuviisidega võrreldes nõrgem, kuid siiski statistiliselt oluline oli seos hõive ja formaalse lastehoiu kasutamise vahel.

Kõigist mudelitest selgub eestlastest emade suurem tõenäosus olla hõivatud võrreldes vähemusrahvustega. See vahe on kõige suurem mudelis, kus oli lastehoiuviisidest kaasatud mitteformaalse lastehoiu indeks (eestlastest emadel oli ligi kolm korda suurem tõenäosus olla hõivatud kui vähemusrahvustest emadel), ja kõige väiksem formaalse lastehoiuga mudelis (erinevus oli veidi üle kahe korra).

Seega, kuna formaalse lastehoiu kasutamisel rahvuselisi erinevusi ei ole (vt. tabel 3), siis suurendavad vähemusrahvustest emade tööga hõivatust just erinevad mitteformaalsed lastehoiuviisid ja nende suurem kasutamine vähemusrahvuste poolt (vt. tabel 2).

Leibkonda iseloomustavatest tunnustest vaadati partneri olemasolu, noorima lapse vanuse ja alaealiste laste arvu seost hõivega. Partnerita väikeste laste emadel oli ainult lastehoidu arvesse võtmata väiksem tõenäosus töötada võrreldes partneriga koos elavate emadega. Kuna partneri olemasolu ei mõjutanud lastehoiu kasutamist (vt. tabel 3), siis võib teha järelduse, et tööhõive seisukohalt on lastehoid partneriga ja partnerita emade võrdsustajaks. Mida noorem oli noorim laps, seda väiksem tõenäosus oli tema emal töötada. Alaealiste laste arv mõjutas emade tööhõivet mudelites, kus oli arvesse võetud vaid ühte lastehoiuviisi. Erinevate lastehoiuviiside kombineerimise korral ei sõltu emade hõivatus enam alaealiste laste arvust.

Hõive üldiselt sõltub haridustasemest: mida kõrgem on kuni 7-aastaste laste emade hari-

	Ilma lastehoitu-tüübita		Formaalne ¹		Mitteformaalne ²		Mitteformaalne ³		Mitteformaalne ⁴		Mitteformaalne ⁵		Formaalne + mitteeri ⁶		Formaalne + mf alati ⁷	
	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig	B	Sig
Lastehoitüüp																
Rahvus ⁸	0.81	*	0.79	*	0.53	*	0.89	**	0.94	***	0.45	***	0.86	***	0.93	***
Ilma partnerita ⁹	-0.58	*	-0.55	*	-0.56	*	-0.60	*	-0.46	*	-0.53	*	-0.55	*	-0.54	*
Noorima lapse vanus	0.17	**	0.18	**	0.16	**	0.14	*	0.15	*	0.14	*	0.16	**	0.15	*
Ala 18-aastaste laste arv	-0.27	*	-0.25	*	-0.25	*	-0.24	*	-0.25	*	-0.22	*	-0.22	*	-0.22	*
Haridus ¹⁰	0.77	*	0.73	*	0.73	*	0.81	*	0.77	*	0.77	*	0.67	*	0.66	*
Kesk	0.79	*	0.70	*	0.82	*	0.81	*	0.82	*	0.85	*	0.63	*	0.61	*
Keskeri	0.62		0.52		0.71		0.72		0.75		0.80	*	0.53		0.51	
Kõrg	1.41	**	1.30	**	1.39	**	1.39	**	1.38	**	1.38	**	1.18	*	1.18	*
Juht	0.05		0.13		-0.03		-0.10		0.04		-0.09		0.03		0.03	
Prof	1.12		1.33	*	1.06		1.07		1.07		1.02		1.19		1.19	
Keskprof	-0.39		-0.19		-0.52		-0.44		-0.51		-0.58		-0.42		-0.41	
Mad valge	-0.36		-0.24		-0.45		-0.52		-0.46		-0.57		-0.46		-0.46	
Oskus	-0.18		0.08		-0.21		-0.24		-0.26		-0.28		-0.17		-0.18	
Põlumajandus	-0.55		-0.54		-0.57		-0.53		-0.52		-0.55		-0.60		-0.57	
haru ¹²	-0.39		-0.45		-0.44		-0.45		-0.33		-0.42		-0.36		-0.35	
Ehitus	-1.98	**	-1.84	*	-1.98	*	-1.93	*	-2.05	**	-1.97	*	-2.02	**	-2.03	**
Teenindus	-0.77	*	-0.77	*	-0.75	*	-0.69	*	-0.80	**	-0.73	*	-0.76	*	-0.75	*
Finants	0.64		0.73		0.65		0.70		0.68		0.71		0.72		0.72	
Tallinn	0.70		0.65		0.66		0.64		0.47		0.54		0.59		0.56	
Muu linn	0.47		0.44		0.52		0.44		0.43		0.48		0.42		0.44	
Oskab eesti keelt ¹⁴	0.95	*	0.92	*	0.89	*	0.76	*	0.81	*	0.73	*	0.85	*	0.81	*

Märksused: * p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001.

Sõltuv tunnus – hõive, taustakategooria – mitte hõivatud.

Sõltumatute tunnuste taustakategooriad: 1 ei kasuta formaalset lastehoitu, 2 ei kasuta mitteformaalset lastehoitu (regulaarselt); 3 ei kasuta mitteformaalset lastehoitu, kui laps on haige; 4 ei kasuta mitteformaalset lastehoitu, kui lastehoiuasutus on kinni; 5 formaalne ja mitteformaalne lastehoid; 6 laps käib lasteaias ja formaalse lastehoiule lisandub mitteformaalne, kui laps on haige ja/või kui formaalne lastehoid on suletud; 7 formaalsele lastehoiule lisaks mitteformaalne lastehoid igal ajal; 8 vähemurahvuse esindaja; 9 abielus või vabaabielus; 10 kuni põhiharidus; 11 lihttöölised; 12 riiklik sektor; 13 maapiirkond; 14 ei oska eesti keelt.

Table 4. Binaarse logistilise regressioonanalüüsi mudelid leidmaks kuni 7-aastaste laste emade hõive seost lastehoitu kasutamise ja teiste teguritega.

dustase, seda suurem tõenäosus on neil olla hõivatud. Samas, mudelites, kus on arvesse võetud formaalse lastehoiu kasutamine (kas üksi või kombineerituna mõne mitteformaalse lastehoiuliigiga), kaob ära seos hariduse ja hõive vahel. Tabelist 3 on aga näha, et just haridustase prognoosib eelnimetatud lastehoiuliikide kasutamist. Haridustase ei mõjutanud üksnes mitteformaalsete lastehoiuliikide kasutamist. Kuna hõivatus tööga ühegi lastehoiuliigi kasutamist ei prognoosinud, võib järeldada, et kuni 7-aastaste laste emade hariduslikud erinevused tööhõives tulenevad nende erinevast ligipääsust formaalsele lastehoiule.

Majandusharude puhul ilmneb tabelist 4, et kuni 7-aastaste lastega emade hõivatuse tõenäosuse seisukohalt erineb riiklik sektor selgelt teenindusest ja veel rohkem ehitusest (ehituses töötab küll ka väga vähe naisi). Ilmselt on siinkohal tegemist sellega, et võrreldes teenindusega suhtutakse riiklikus sektoris nii tööaega kui ka -kohta paindlikumalt.

Arutelu

Varasemates uuringutes on leitud, et vähemusrahvused on kollektivistlikumad (Realo ja Allik 1999; Vihalemm ja Kalmus 2009), ning seda kinnitab ka käesolev analüüs: vähemusrahvuste suurem kogukonnakesksus ilmneb ka selles, et vähemusrahvustest emad kasutavad eesti emadest enam mitteformaalset lastehoidu ning see on neile tööturul kasuks. Kuigi eestlastest emade tööga hõivatus on siiski kõrgem kui vähemusrahvustest emade oma, vähendab mitteformaalne lastehoid seda vahet. Siiski, kogu erinevus eesti ja vähemusrahvustest emade vahel ei tulene ilmselt lastehoiuvõimaluste kättesaadavusest, osa sellest võib olla seotud ka erinevate hoiakutega perele ja tööle pühendumise kohta.

Erinevad autorid on toonud välja, et formaalset lastehoidu kasutavad enam just need vanemad, kes töötavad õhtuti ja nädalava-

hetuseti, ning samuti kasutatakse seda lapse haiguse ajal (Bryson jt. 2010; Vandell jt. 2003; Wheelock ja Jones 2002). Tabel 3 näitab, et teenindajad, kelle vahetused on pikad ja tööajad kõige paindumatumad (Karu 2007), kasutavad kõige enam mitteformaalset lastehoidu ning formaalse ja mitteformaalse lastehoiu kombinatsioone. Samuti kasutavad töölised enam mitteformaalset lastehoidu ajal, kui lastehoiuasutused on kinni. Mitteformaalset lastehoidu kasutavad juhid statistiliselt olulisel määral lihttööstest rohkem. Nende töö võiks küll olla aja ja koha suhtes paindlikum kui muudesse ametigruppidesse kuulujatel, kuid ilmselt on nende puhul vajadus mitteformaalse lastehoiu järele seotud suure töökoormusega. Eelnevast lähtudes on teenindajate, oskustöölise ja juhtide käitumine kooskõlas Robertsoni (1977) uurimistulemustega, mille kohaselt vanemad mitte ainult ei kasuta ära olemasolevaid võimalusi, vaid loovad endale lastehoiuvõimalusi oma töö iseloomust tulenevalt.

Eestis erineb formaalse lastehoiu kättesaadavus haridustasemeti, aga ei sõltu sellest, kas ema on tööga hõivatud või mitte (tabel 3). Samas kui kõigist mitteformaalse lastehoiutiübiga mudelitest selgub madalama haridustasemega emade väiksem tõenäosus olla hõivatud, ei esine hariduslikke erinevusi hõives formaalset lastehoidu sisaldavates mudelites (tabel 4). Seega võiks järeldada, et hariduslikud erinevused kuni 7-aastaste lastega emade hõives tulenevad erinevast ligipääsust formaalsele lastehoiule. Mis on selle haridusliku ebavõrdsuse põhjus, vajab edasist uurimist, sest praeguse analüüsi põhjal ei ole võimalik sellele küsimusele vastata. Siiski võiks välja pakkuda ühe võimaliku seletuse. Kuna Eestis avaldub haridustasemeti suur ebavõrdsus ka tervisenäitajates (Leinsalu 2002; Leinsalu, Vägerö, ja Kunst 2003; Mackenbach jt. 2008), võib üks selle põhjustest peituda Eesti riiklike süsteemide (nagu lastehoiu- ja tervishoiusüsteem) omadustes. Eestis teavad haritumad inimesed paremini, kuidas

toime tulla ja olla edukas erinevate süsteemide (sh. lasteaia- ja tervishoiusüsteem) kasutamisel. Samuti on haritumate inimeste sotsiaalsed võrgustikud suuremad ja neisse kuulub rohkem selliseid inimesi, kes nendes samades süsteemides töötavad. Selle seletuse paikapidavust peaks aga edasistes uurimustes kontrollima.

Kokkuvõte

Eestis ei sõltu formaalse lastehoiu kättesaadavus rahvusest, sissetulekust ega elukohast. Küll aga mõjutab seda haridustase: formaalne lastehoid on vähem kättesaadav madalama haridusega inimestele ning see avaldab negatiivset mõju ka nende tööhõivele. Igasugune lastehoid tundub Eestis olevat leibkonna koosseisust tuleneva ebavõrdsuse kaotaja. Mudelites, kus lastehoidu ei olnud arvesse võetud, oli ilma partnerita emadel väiksem tõenäosus olla hõivatud, kuid lastehoiu arvesse võtmisel need erinevused kadusid. Mitteformaalse ja formaalse lastehoiu kombineerimine kaotab ka laste arvust tuleneva erinevuse emade hõives, andes neile emadele, kel on enam lapsi, paremad võimalused tööelus osalemiseks.

Analüüsis ilmnesis selged rahvuslikud erinevused kuni 7-aastaste laste emade hõives, kuid lastehoid mõjutab neid erinevusi suhteliselt vähe. Eestlastest ja vähemusrahvustest emad kasutavad formaalset lastehoidu võrdselt. Vähemusrahvustest emad kasutavad küll mitteformaalset lastehoidu eestlastest rohkem ja see on positiivselt seotud nende hõivega, kuid mitteformaalsest lastehoiust tulenev erinevus on siiski suhteliselt väike. Seega erinevused eestlastest emade ja vähemusrahvustest emade vahel peituvad mujal, mitte erinevustes lastehoiu kasutamises. Sissetuleku ja töökoormuse (täis- või osaajaga töö) järgi ei olnud rahvuslikke erinevusi kuni 7-aastaste lastega emade vahel.

Emade positsioon tööturul on tihedalt seotud sellega, millist lastehoidu ta kasutab. On ameteid, kus tööaeg on väga pikk ja jäik, nagu tee-

nindusega seotud või vahetustega töökohad, samas on ameteid, kus töö on küll paindlik, aga väga suure koormusega, nagu juhikohtadel, ning sageli on neil puhkudel tarvis formaalset lastehoidu kombineerida mitteformaalse lastehoiuga sel ajal, kui formaalset lastehoidu pakkuvad asutused on kinni või kui laps on haigeks jäänud. Üldiselt jääbki mulje, et lastehoiu (nii formaalse ja mitteformaalse kui ka nende kombinatsioonide) kasutamine tuleneb pigem tööga seotud vajadustest. Kui töö on jäikade aja- ja kohapiirangutega, leitakse ema tööloleku ajaks sobiv lastehoiuviis.

Kirjandus

Bryson, C.; Brewer, M.; Sibieta, L.; Butt, S. (2010). *The Role of Informal Childcare: A Synthesis and Critical Review of the Evidence*. Nuffield Foundation, London. http://www.nuffieldfoundation.org/sites/default/files/files/The_role_of_informal_childcare_FULL_REPORT.pdf

Correll, S. J.; Benard, S.; Paik, I. (2007). Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty? *American Journal of Sociology*, 112 (5), 1297–1338.

European Commission. (2009). *Equality between woman and men*. Brussels. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SEC:2009:0165:FIN:EN:PDF>.

Hank, K.; Buber, I. (2009). Grandparents Caring for Their Grandchildren Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30 (1), 53–73.

Igel, C.; Szydlik, M. (2011). Grandchild Care and Welfare State Arrangements in Europe. *Journal of European Social Policy*, 21 (3), 210–224.

Jappens, M.; Van Bavel, J. (2012). Regional Family Cultures and Child Care by Grandparents in Europe. *Demographic Research*, 27, 85–120.

Karu, M. (2007). Paindlikud töövormid töö- ja pereelu ühitamisel. *Rmt-s* Vaher, B.; Seeder, K. (toim.), *Töö ja pere. Paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Eesti Tööandjate Keskkliit, Tallinn, 5–12. http://www.cb.ee/raamat/too_sisu_low.pdf.

- Karu, M. (2009). *Tööandjate poolsed pingutused, lapsehoid ja rahulolu Eesti peredes*. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/RMB_uuin-gud/tooandjate_poolsed_pingutused_lapsehoid_ja_rahulolu_eeesti_peredes_09.pdf.
- Leinsalu, M. (2002). Social Variation in Self-Rated Health in Estonia: A Cross-Sectional Study. *Social Science & Medicine*, 55 (5), 847–861.
- Leinsalu, M.; Vägerö, D.; Kunst, A. E. (2003). Estonia 1989–2000: Enormous Increase in Mortality Differences by Education. *International Journal of Epidemiology*, 32 (6), 1081–1087.
- Lewis, J.; Campbell, M.; Huerta, C. (2008). Patterns of Paid and Unpaid Work in Western Europe: Gender, Commodification, Preferences and the Implications for Policy. *Journal of European Social Policy*, 18 (1), 21–37.
- Mackenbach, J. P.; Stirbu, I.; Roskam, A.-J. R.; Schaap, M. M.; Menvielle, G.; Leinsalu, M.; Kunst, A. E. (2008). Socioeconomic Inequalities in Health in 22 European Countries. *The New England Journal of Medicine*, 358, 2468–2481.
- Kunst, A. E. (2008). Socioeconomic Inequalities in Health in 22 European Countries. *The New England Journal of Medicine*, 358, 2468–2481.
- Petersen, T. (2008). Discrimination. Contious or Noncontious? In Grusky, D. B. (ed.), *Social Stratification. Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*. Westview Press, Boulder, 780–785.
- Petersen, T.; Saporta, I. (2005). The Opportunity Structure for Discrimination. *American Journal of Sociology*, 109 (4), 852–901.
- Realo, A.; Allik, J. (1999). A Cross-Cultural Study of Collectivism: A Comparison of American, Estonian, and Russian Students. *The Journal of Social Psychology*, 139 (2), 133–142.
- Ridgeway, C. L.; Correll, S. J. (2004). Motherhood as a Status Characteristic. *Journal of Social Issues*, 60 (4), 683–700.
- Robertson, J. F. (1977). Grandmotherhood: A Study of Role Conceptions. *Journal of Marriage and Family*, 39 (1), 165–174.
- Silverstein, M.; Marenco, A. (2001). How Americans Enact the Grandparent Role Across the Family Life Course. *Journal of Family Issues*, 22 (4), 493–522.
- Vandell, D. L.; McCartney, K.; Owen, M. T.; Booth, C.; Clarke-Stewart, A. (2003). Variations in Child Care by Grandparents During the First Three Years. *Journal of Marriage and Family*, 65 (2), 375–381.
- Wheelock, J.; Jones, K. (2002). Informal Childcare for Working Parents in Urban Britain. *Journal of Social Policy*, 31 (3), 441–463.
- Vihalemm, T.; Kalmus, V. (2009). Cultural Differentiation of the Russian Minority. *Journal of Baltic Studies*, 40 (1), 95–119.

Tööelu, pereelu ja alusväärtused: alusväärtuste seos töö- ja pereelu ühitamise ning töö- ja pereelu konflikti tajumisega¹

Laur Lilleoja

Sissejuhatus

Töö- ja pereelu ühitamise temaatika on viimastel aastatel pälvinud märkimisväärset avalikkuse tähelepanu ja kuna sellega on seotud ka Eesti ühiskonna kesksed valukohad, nagu madal iive ja kvalifitseeritud tööjõu puudus, on töö- ja pereelu ühitamist käsitletud ka erinevatest sotsiaalteaduslikest perspektiividest (nt. Võrk ja Karu 2006; Karu 2007; Karu 2009a; Karu 2009b; Võrk jt. 2009). Autorile teadaolevalt ei ole aga seni veel Eestis uuritud **töö- ja pereelu** puudutavate hinnangute ning **alusväärtuste** vahelisi seoseid.

Sotsiaalteadustes käsitatakse alusväärtuseid kui teatud sotsiaalseid ideaale, mille abil indiviidid oma käitumist suunavad (Rohan 2000). Kuivõrd väärtused mõjutavad nii indiviidi valikuid ja hinnanguid kui ka prioriteete (Schwartz 1992), siis võib eeldada ka nende vahetut mõju sellele, milliseid töö- ja pereelu ühitamist puu-

datavaid otsuseid nad langetavad ja kuidas tajuvad nende kahe sfääri vahelist tasakaalu. Shalom Schwartzi (1992) väärtusteooria järgi on alusväärtused uskumused, motivatsioonilised konstruktsioonid, need on konkreetsete olukordade ja situatsioonide suhtes transtsendentsed, määravad meie valikuid ja hinnanguid ning on korrastatud selle alusel, kui olulised nad üksteisega võrreldes on. Schwartzi väärtusteooria kohaselt eksisteerib 10 alusväärtust, mis omavaheliste seoste põhjal moodustavad ringmudeli (joonis 1). Väärtused, mille motivatsioonilised eesmärgid on sarnasemad, paiknevad lähestikku, ja üksteisele vastanduvad väärtused asuvad vastaspoolustel. Kui indiviid hindab kõrgemalt võimu, siis tõenäoliselt peab ta vähem prioriteetseks heasoovlikkust ja universalismi. 10 alusväärtust paiknevad kahel teljel – *avatus muutustele vs. alalhoidlikkus* ning *eneseületamine/altruism vs. enesevõimendamise/egoism*, lisaks on alusväärtusi võimalik liigitada ka *individualistlikeks* ja *kollektivistlikeks*. Alusväärtustüüpide keskseid eesmärgi on kokkuvõtlikult kirjeldatud järgmiselt (Niit 2002):

enesesuunamine – iseseisev mõtlemine ja tegutsemine; valimine, loomine, avastamine;
stimulatsioon – põnevus, uudsus, väljakutsed elus;
hedonism – õnn, nauding ja meeleline eneserahuldus;
saavutus – personaalne edu oma kompetentsuse demonstreerimise kaudu, seda vastavalt sotsiaalsetele standarditele;
võim – sotsiaalne staatus, kontroll või domineerimine inimeste ja vahendite üle;
turvalisus – rahu, harmoonia ja stabiilsus, seda nii ühiskonnas, suhetes kui ka iseendas;
mugandumus – hoidumine kalduvustest, mis võiksid segada sotsiaalse suhtlemise ja grupi funktsioneerimise sujumist ning enesetalitsemist igapäevasuhtluses lähedaste inimestega;

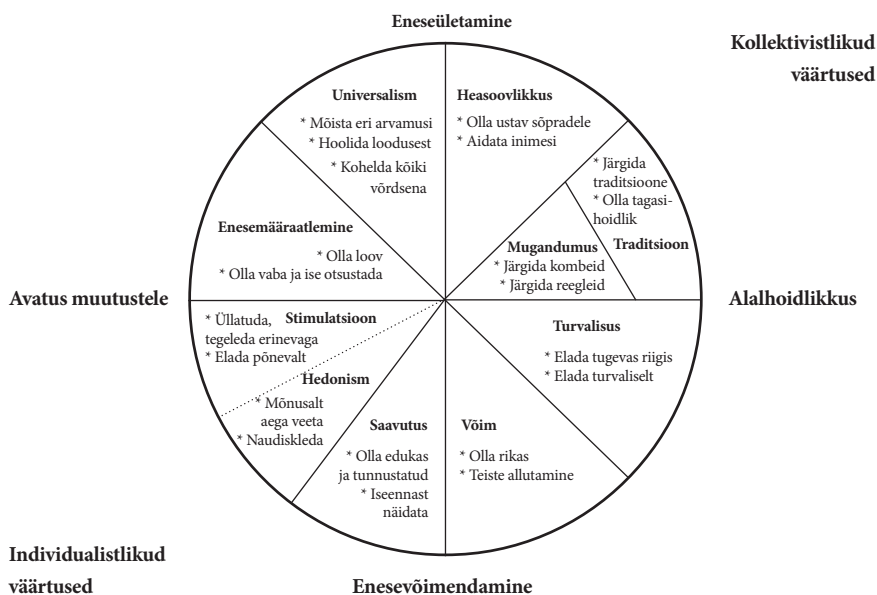
traditsioon – austus ja tunnustus kommete ja ideede vastu, millega inimese enda religioon või kultuur teda mõjutab ning ka pühendumine nende järgimisele;

heasoovlikkus – soov säilitada ja soodustada nende inimeste heaolu, kellega inimene tihti läbi käib;

kõikehõlmavus (universalism) – inimkonna ja looduse mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.

Lähtuvalt alusväärtuste motivatsioonilistest eesmärkidest võib peamiseks *tööelu* võimendavateks väärtusteks pidada *saavutust* ja *võimu*, mis peaksid motiveerima inimest enam karjäärile pühendumiseks, et seeläbi saavutada kõrgemat sotsiaalset ning materiaalselt staatust. Seevastu peaks *pereelu* olema enam seotud *heasoovlikkuse* väärtustamisega, mis avaldub eelkõige soovis kanda lähedaste eest hoolt. Sellised teoreetilised seosed on leidnud kinnitust ka varasemates empiirilistes uuringutes (Sverdlik 2011).

Varasemate uuringute käigus on analüüsitud Eesti elanike alusväärtusstruktuure ning vaadeldud nii soo-, vanuse- kui ka etnilise kuuluvuse põhiseid väärtuste eristumisi (nt. Rämmer 2006; Kalmus 2010; Tart 2011; Lilleoja 2012). Eestis on tehtud ka töö- ja pereväärtuste analüüsi (nt. Rämmer 2012), kuid töö- ja pereelu ning alusväärtuste vahelisi seoseid ei ole seni uuritud. Senised uuringud on näidanud, et eestimaalaste väärtushinnangute peamiseks diferentseerijateks on vanus, sugu ja etniline kuuluvus (Lilleoja ja Tart 2011). Seega võib eeldada, et soo-, vanuse- või rahvusepõhised erinevused töö- ja pereelu ühitamises võivad olla osalt seletatavad ka väärtusprioriteetide kaudu. Eesti elanike väärtuste eristumine soo ja vanuse järgi vastab universaalsele trendile ja sarnaneb ka paljude teiste riikide tulemustega, mille järgi naised on meestest üldiselt alalhoidlikumad ja altruistlikumad (nt. Schwartz ja Rubel 2005) ning noored on vanemaegalistest muutustealtimad ja egoist-



Joonis 1. Shalom Schwartzi (1992) alusväärtustüüpide mudel 21 üksikväärtusega.

likumad (nt. Verkasalo jt. 1994; Kalmus ja Vihalemm 2004).

Artiklis on vaadeldud alusväärtuste seotust inimeste töö- ja pereelu korraldusega. Vaatluse all on 25–55-aastased Eesti elanikud ehk need, kelle puhul on töö- ja pereelu konflikt kõige reaalsem. Kuna varasemates väärtusuuringutes on ilmnenud selged soo- ja etnilise kuuluvuse põhised erinevused, siis on eraldi analüüsitud seda, kuidas on erineva soo ja etnilise taustaga inimestel väärtused seotud töö- ja pereelu ühitamise konfliktiga.

Metoodika

Artikkel põhineb Euroopa sotsiaaluuringu (ESS) 2004. ja 2010. aasta andmetel. Nimetatud aastatel hõlmas ESS roteeruvat *perekonna, töö ja heaolu ning töö- ja pereelu tasakaalu* käsitlevat erimoodulit, milles sisalduvaid indikaatoreid on kasutatud pere-tööelu ning töö-pereelu konflikti analüüsis. Alusväärtuste analüüs toetub ESS põhiküsimustikus sisalduvale Shalom Schwartzi väljatöötatud 21 küsimusega väärtusküsimustikule, kus respondent peab 6-punktsel skaalal hindama oma sarnasust kirjeldatud inimestega

	Mehed		Naised		Eestlased		Vähemusrahvused		Kokku	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
2004	401	43%	537	57%	675	72%	259	28%	938	100%
2010	336	41%	476	59%	648	80%	161	20%	812	100%
Kokku	737	42%	1013	58%	1323	76%	420	24%	1750	100%

Tabel 1. Valimi jaotus uuringu aasta, vastanute soo ja etnilise kuuluvuse järgi.

	Inimese peamiseks prioriteediks peaks olema tema perekond (ESS2004)	Mulle meeldiks tasustatud töö isegi siis, kui mul ei oleks raha vaja (ESS2010)	Kui mitu tundi nädalas, kui üldse, eelistaksite töötada, kui Teie sissetulek muutuks vastavalt töötatud tundide arvule suuremaks või väiksemaks? (ESS2010)
Võim	-.094**		.078*
Saavutus	-.073**		.077*
Hedonism			
Stimulatsioon			
Enesesuunamine			
Kõikehõlmavus	.225**		
Heasoovlikkus	.221**	-.108**	
Traditsioon	.195**		
Mugandumus	.147**		
Turvalisus	.115**		

Tabel 2. Alusväärtuste ning töö- ja pereeluga seotud hoiakute vahelised korrelatsioonid (Spearmani roo, tabelisse on märgitud vaid need seosed, mis on statistiliselt olulised).

* mõju on statistiliselt oluline (sig<.05); ** mõju on statistiliselt oluline (sig<.01).

(1 – üldse mitte minu moodi; 6 – väga minu moodi). Iga küsimus on ühtlasi ühe konkreetse alusväärtuse indikaator ehk üksikväärtus. Lisas 1 on esitatud väärtusküsimuste täpne sõnastus ning väärtustüüpidesse jaotumine.

Uuringus on peamiselt kasutatud võrdlusi soo ja etnilise kuuluvuse järgi. Seejuures on eestlastena käsitatud Eesti elanikke, kelle esimeseks koduseks keeleks on eesti keel, ning vähemusrahvustena Eesti elanikke, kelle esimeseks koduseks keeleks on mistahes muu keel, enamasti on selleks vene keel.

Kuivõrd uuringu fookuses on eelkõige need inimesed, kes võiksid ühteaegu nii töötada kui ka elada pereelu, ehk need, kellel võib potentsiaalselt olla probleeme töö- ja pereelu ühitamisega, siis on tulemuste selgemaks interpreteerimiseks analüüsi kaasatud vaid 25–55-aastased Eesti elanikud, keda oli 2004. ja 2010. aasta peale kokku 1750 (tabel 1).

Artiklis on *pereeluna* käsitatud kõiki indiviidi igapäevaseid tegevusi ja kohustusi, mis ei ole seotud tema tööülesannetega (nt. kodused tööd, perekondlikud kohustused, vabaaja tegevused jne.). Artiklis analüüsitakse alusväärtuste mõju nii töö-pereelu kui ka pere-tööelu konfliktile. Töö-pereelu vastuolu puhul on tegemist olukorraga, kus indiviid tajub, et tema töökohustused segavad pereelule pühendumist. Seda konflikti on uuringus mõõdetud järgmise küsimuse abil: *Kui sageli leiate, et töö ei võimalda teil pühendada piisavalt aega oma elukaaslasele ja perekonnale?* (1 – mitte kunagi; 2 – peaaegu mitte kunagi; 3 – mõnikord; 4 – sageli; 5 – alati). Pere-tööelu konflikti puhul tajub indiviid, et pereelu takistab tööülesannete täitmist, ning selle vastuolu mõõtmiseks on kasutatud küsimust: *Kui sageli on Teil perekondlike kohustuste tõttu raske tööle keskenduda?* (1 – mitte kunagi; 2 – peaaegu mitte kunagi; 3 – mõnikord; 4 – sageli; 5 – alati).

Töö-pereelu konflikti analüüsivates mudelites on lisaks tavalistele sotsio-demograafilis-

tele tunnustele kasutatud ka järgmist kahte ESS uuringust saadud tunnust:

1. *Kui rahul Te olete palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga?* (0 – äärmiselt rahulolematu; 10 – äärmiselt rahulolev);

2. Väljaspool ettenähtud tööaega töötamine. See indikaator on järgmise kolme tunnuse keskmine: *Kui tihti tuleb Teie töös ette 1) ...õhtuti või öösi töötamist? 2) ...ületundide tegemist lühiajalise etteteatamisega? 3) ...nädalavahetustel töötamist?* (1 – mitte kunagi; 7 – iga päev).

Analüüsimeetodina on uuringus kasutatud peamiselt lineaarse regressiooni mudeleid.

Millised alusväärtused mõjutavad töö- ja pereelu olulisust ning mis viisil?

Tuginedes eespool kirjeldatud teoreetilistele eeldustele ning empiirilistele leidudele, võib eeldada, et pereelu võimendavaks väärtuseks on heasoovlikkus ning karjäärile keskendumist peaks eelkõige stimuleerima võimu ja saavutuse väärtustamine. Kontrollimaks nende seoste paikapidavust Eestis on tabelisse 2 koondatud alusväärtuste korrelatsioonid erinevate töö- ja pereelu puudutavate hoiakutega.

2004. aasta ESS küsimustik sisaldas väidet: “Inimese peamiseks prioriteediks peaks olema tema perekond”. Vastaja pidi 5-punktilist skaalat kasutades andma hinnangu, kas ta nõustub selle väitega või mitte. Küllaltki ootuspäraselt korreleerusid selle tunnusega positiivselt kõik *kollektivistlikud* alusväärtused. Kui võrrelda nende seoste tugevusi omavahel, siis pisut üllatavalt oli korrelatsioon *kõikehõlmavusega* isegi pisut tugevam kui *heasoovlikkusega*. Samas, kui 2010. aastal uuriti vastanutelt, kuivõrd oleksid nad valmis käima tööl ka siis, kui neil puuduks selleks materiaalne vajadus, mõjutas antud hinnangut selgelt negatiivselt üksnes *heasoovilikuse* väärtustamine. Sellest lähtuvalt võib pere ja töö vastandumise kontekstis pidada keskeimaks pereelule pühendumist võimendavaks väärtuseks siiski *heasoovlikkust*.

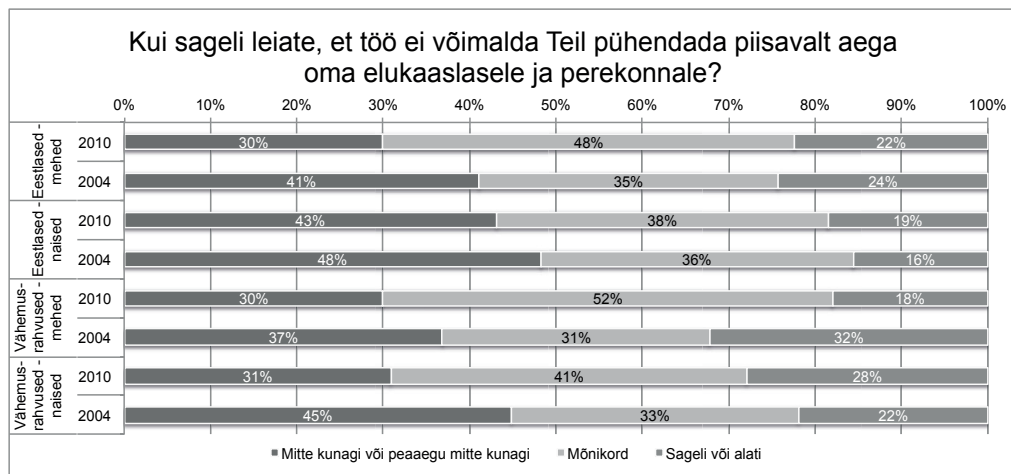
Individualistlikest väärtustest oli perekonna kui prioriteediga oluline negatiivne seos võimul ja saavutusel. 2010. aastal küsiti vastajatelt ka arvamust meelepärase töönädala pikkuse kohta ning ka sel juhul korreleerusid enim võim ja saavutus. Seega on Eestis tööelu tähtsustamisega seotud alusväärtusteks võim ja saavutus.

Alusväärtuste roll töö- ja pereelu konflikti tajumisel

Joonistel 2 ja 3 on kirjeldatud seda, kui sageli 25–55-aastased Eesti elanikud tajuvad, et töökohustused segavad pereelu, ning kui sageli perekondlikud kohustused segavad tööülesannete täitmist. Hinnangud on toodud välja soo ja etniliste rühmade kaupa aastatel 2004 ja 2010. Eesti elanike hinnangul segab töö oluliselt sagedamini pereelu kui pereelu tööd – “keskmine” Eesti elanik tajus töö-pereelu konflikti “vahetevahel”, samas kui pere-tööelu konflikti “peaaegu mitte kunagi”. Eestlased on kogenud sagedamini pere-tööelu lahkeli kui vähemusrahvused, samas kui töö-pereelu konflikti puhul on olukord vastupidine. Sellised erinevused võivad olla ühtlasi nii kultuurilised kui ka seotud objek-

tiivsete aspektidega. Võimalik, et isegi objektiivselt samade tingimuste puhul tajusid eestlased ja mitte-eestlased vaadeldavaid konflikte teatud määral erinevalt. Samas on palju räägitud ka Eesti tööturul eksisteerivast rahvusepõhisest ebavõrdsusest, mis väljendub selles, et mitte-eestlastel on tööturul sageli suhteliselt kehvem positsioon. Seega peegeldavad ilmnenu erinevused ka ametikohtade iseloomust tulenevaid erinevusi.

Kui eestlastest on töö-pereelu konflikti tunnetanud sagedamini mehed, siis vähemusrahvuste puhul on trend eriilmelisem. Nimelt on 2004. aastal töö negatiivset mõju pereelule tajunud sagedamini samuti mehed, kuid 2010. aastal on seda selgelt enam tajunud naised. Selliste erinevuste taga on ilmselt objektiivse tegurina lisaks rahvusepõhisele tööturu diferentseeritusele ka soopõhine kallutatatus, mis eriti eestlaste puhul ilmneb näiteks naiste väiksemas osakaalus juhtivtöötajate hulgas ja suuremas osakaalus lihttööliste hulgas. Kahtlemata ei saa välistada sedagi, et sarnaselt eri kultuuriruumi esindajatele võivad ka naised ja mehed vaadeldavate konfliktide intensiivsust mõneti erinevalt tajuda. Töö-pereelu ja pere-tööelu konflikt on



Joonis 2. Töö-pereelu konflikti tajumise sagedus soo ja etnilise kuuluvuse järgi aastatel 2004 ja 2010.

omavahel mõõdukalt korreleeritud (Pearsoni korrelatsioonikordaja = 0,4) ehk need kes tajuvad sagedamini ühte konfliktitüüpi, tajuvad teo-näolisemalt ka teisesuunalist vastuolu.

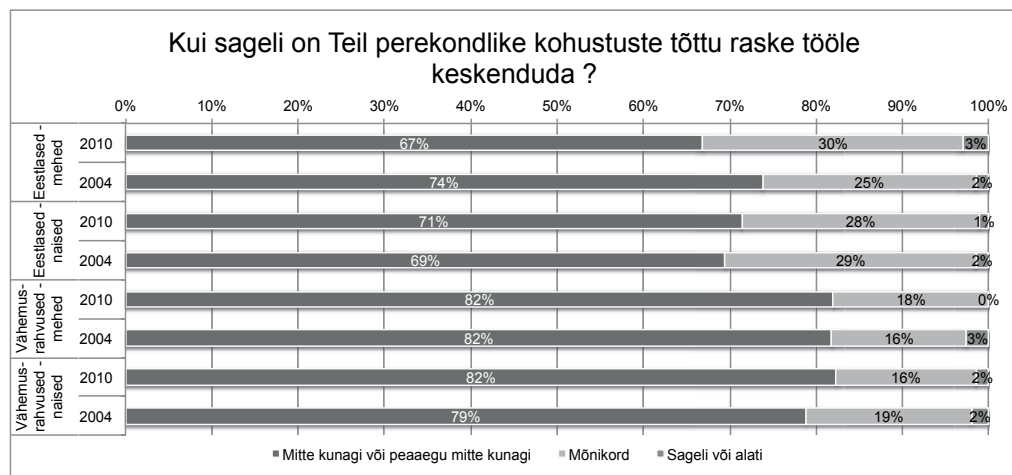
2004. ja 2010. aasta võrdluses on vähenenud nende inimeste osakaal, kes “mitte kunagi” või “peaaegu mitte kunagi” ei taju töö-pereelu konflikti, eriti puudutab see rahvusvähemus-tesse kuuluvaid naisi. Selline trend võiks osalt olla seletatav tööturul ilmneva majanduskriisi negatiivse mõjuga, mistõttu on vähenenud töö-tingimuste paindlikkus.

Tabel 3 kirjeldab 2010. aasta andmete regressioonanalüüsi tulemusi. Selles analüüsis on hinnatud võimu, saavutuse ja heasoovlikkuse alusväärtuste indikaatorite ja erinevate taustatunnuste mõju töö-pereelu ja pere-tööelu konflikti tajumisele. Mudelisse kaasati heasoovlikkuse ning võimu ja saavutusega seotud indikaatorid (olla ustav sõpradele ja aidata inimesi; olla edukas ja tunnustatud, iseenast näidata, olla rikas, teiste allutamine) ning ka erinevaid taustatunnuseid – vanus, sugu, sissetulek, etniline kuuluvus, haridus, laste ja partneri olemasolu, väljaspool tavapärasest tööaega töötamine ning rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele

kuluva aja tasakaaluga. Tabelist 3 on välja jäetud etnilist kuuluvust ning sissetulekut kirjeldavad tunnused, kuna nende mõju ei olnud kummalgi juhul statistiliselt oluline.

Kuuest analüüsitud väärtusindikaatorist on töö-pereelu konflikti tajumisega seotud vaid kaks – olla ustav sõpradele, kanda hoolt lähedaste eest ning olla edukas ja tunnustatud. Esimene seotub heasoovlikkuse ning teine saavutuse väärtustüübiga. Indiviidid, kes hindavad kõrgemalt lähedaste eest hoolitsemist, tajuvad harvemini töö-pereelu konflikti, samas kui need, kes tähtsustavad rohkem saavutust, tajuvad seda sagedamini. Seega võib eeldada, et inimesed panustavad lähtuvalt oma väärtustest enam aega ühele või teisele eluvaldkonnale, mis siis omakorda vähendab või võimendab vaadeldavat konflikti. Kuivõrd nimetatud väärtused kirjeldavad vaid 4,2% sõltuva tunnuse variatiivsusest, võib alusväärtuste vahetut mõju pidada pigem tagasihoidlikuks.

Lisatud taustatunnustest osutus kõige olulisemaks ületundide tegemine ning ebatraditsionaalne tööaeg, mis kirjeldavad töökoha objektiivset intensiivsust. Mida sagedamini teeb indiviid ületunde ning töötab väljaspool tava-



Joonis 3. Pere-tööelu konflikti tajumise sagedus soo ja etnilise kuuluvuse järgi aastatel 2004 ja 2010.

pärast tööaega, seda tihedamini ta ka tajub, et töö ei võimalda pühendada piisavalt aega elukaaslasele ja perekonnale. Selline seos on küllaltki ootuspärane. Igati loogiline on ka see, et suurem rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga vähendab töö-pereelu konflikti tajumise tõenäosust, samas kui partneri olemasolu seda aga suurendab. Taustatunnuste lisamisel edukuse indikaatori mõju töö-pereelu konfliktile vähenes, mis omakorda viitab töö iseloomu vahendavale mõjule. Ületundide tegemist ning ebatraditsionaalset tööaega kirjeldavad tunnused suurendavad ka oluliselt mudeli kirjeldusvõimet, millest lähtuvalt sõltub töö-pereelu konflikti tajumine eelkõige töö iseloomust, kuid seejuures jääb siiski ka väärtuste mõju oluliseks. Seega võib töö- ja pereelu konflikti kujunemisel näha kahe faktori koosmõju – alusväärtused suunavad seda, kui-võrd oluliseks inimene kumbagi poolust peab,

ning objektiivsetest töötingimustest sõltub see, kas potentsiaalne vastuolu realiseerub või mitte.

Pere-tööelu konflikti mudeli üldine kirjeldusvõime ($R^2 = .135$) on märksa madalam kui töö-pereelu konflikti mudelil. Erinevus võib olla osalt tingitud sellest, et umbes $\frac{3}{4}$ vastanutest ei taju pere-tööelu vastuolu kunagi ja seetõttu on ka vastuste variatiivsus väga väike. Statistiliselt olulist mõju pere-tööelu konflikti tajumisele omasid üksnes *sugu, haridus, rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga ning partneri ja laste olemasolu*. Kirjeldatud seosed on valdavalt ootuspärased – mida suurem on rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga, seda ebatõenäolisem on pere-tööelu konflikti tajumine. Samas, kõrgem haridus ja töötamine väljaspool ettenähtud tööaega pigem suurendavad pere-tööelu konflikti. Vähem ootuspärane on aga see, et partner ja lapsed, kes võiksid olla pea-

Tabel 3. Saavutuse, võimu ja heasoovlikkuse indikaatorite ning erinevate taustatunnuste mõju töö-pereelu ja pere-tööelu konflikti tajumisele (lineaarne regressioon, tabelis on välja toodud ainult statistiliselt olulised seosed, ESS 2010 andmed).

	Töö-pereelu konflikt		Pere-tööelu konflikt	
	β	p.	β	p.
Olla ustav sõpradele, kanda hoolt lähedaste eest	-0,158	***		
Olla edukas ja tunnustatud	0,08	*		
Ületunnid ja ebatraditsionaalne tööaeg	0,313	***	0,144	***
Rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga	-0,305	***	-0,213	***
Partneri olemasolu	-0,138	***	-0,102	*
Sugu			-0,164	***
Haridus			0,15	***
Lapsed elavad kodus			-0,133	***
R ²	0,281		0,135	

Sõltumatud tunnused mudelites: *olla edukas ja tunnustatud, iseennast näidata, olla rikas, teiste allutamine, olla ustav sõpradele ja aidata inimesi, vanus, sugu, sissetulek, etniline kuuluvus, haridus, lapsed elavad kodus, partneri olemasolu, väljaspool tavapäraselt tööaega töötamine.*

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

mised pere-tööelu konflikti põhjused, hoopis vähendavad selle tõenäosust. Kuna pere-tööelu konflikti puhul alusväärtuste mõju ei ilmnenu, siis keskendub järgnev analüüs vaid töö-pereelu konfliktile.

Töö- ja pereelu konflikt ning sugu ja etniline taust

Edasi vaatleme, kas ja kuidas erineb *heasoovlikkuse*, *saavutuse* ja *võimu* mõju töö-pereelu konflikti tajumisele soo ja etnilise kuuluvuse järgi. Tabel 4 annab ülevaate alusväärtuste ning erinevate taustatunnuste mõjust töö-pereelu konflikti tajumisele meeste ja naiste võrdluses. Esmalt on mudelisse kaasatud alusväärtused ning seejärel ka erinevad demograafilised ning töö iseloomu kirjeldavad taustatunnused.

Ilmneb, et meeste puhul osutus statistiliselt oluliseks *olla edukas ja tunnustatud* indikaatori asemel hoopis *olla rikas*, mis ootuspäraselt suurendab töö-pereelu konflikti tajumise riski. Taustatunnuste lisamisel paraneb mudeli kirjeldusvõime oluliselt, kuid seejuures muutub väärtuse *olla rikas* mõju statistiliselt ebaoluliseks, mis viitab sellele, et viimase mõju võib olla osaliselt vahendatud väljaspool ettenähtud tööaega töötamise kaudu. Pisut väheneb ka indikaatori *olla ustav sõpradele, kanda hoolt lähedaste eest* mõju, kuid see jääb siiski oluliseks ning seega vähendab ka meeste puhul heasoovlikkuse kõrgemalt hindamine töö-pereelu konflikti tajumist. Taustatunnustest osutusid sarnaselt üldvalimiga oluliseks *palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaal, ületunnid ja ebatraditsionaalne tööaeg* ning *partneri olemasolu*. Ka meeste teise mudeli kirjeldusvõime oli väga sarnane üldvalimi omaga.

Tabel 4. *Saavutuse, võimu ja heasoovlikkuse* indikaatorite ning erinevate taustatunnuste mõju töö-pereelu konflikti tajumisele meeste ja naiste võrdluses (ainult statistiliselt olulised tulemused, ESS 2010 andmed).

	Mehed				Naised			
	Mudel 1		Mudel 2		Mudel 3		Mudel 4	
	β	p.	β	p.	β	p.	β	p.
Olla rikas	0.18	*	0.105					
Olla edukas ja tunnustatud					0.178	*	0.12	
Olla ustav sõpradele, kanda hoolt lähedaste eest	-0.183	*	-0.143	*	-0.178	*	-0.225	***
Rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga	-		-0.358	***	-		-0.34	***
Ületunnid ja ebatraditsionaalne tööaeg	-		0.246	***	-		0.202	***
Partneri olemasolu	-		-0.296	***	-			
R ²	0.025		0.285		0.043		0.203	

- tunnus ei olnud mudelis.

Sõltumatud tunnused mudelites: *olla edukas ja tunnustatud*, *iseennast näidata*, *olla rikas*, *teiste allutamine*, *olla ustav sõpradele ja aidata inimesi*; mudelites 2 ja 4 on lisatud ka *vanus*, *sugu*, *sissetulek*, *etniline kuuluvus*, *haridus*, *lapsed elavad kodus*, *partneri olemasolu*, *väljaspool tavapärasest tööaegast töötamine*.

*** p<.001; ** p<.01; * p<.05.

Nagu tabelist 4 selgub, on naiste puhul otsest statistiliselt olulist mõju omavateks väärtusindikaatoriteks *olla edukas ja tunnustatud ning olla ustav sõpradele, kanda hoolet lähedaste eest*. Seejuures on alusväärtuste üldine mõju töö-pereelu konflikti tajumisele naistel suurem kui meestel. Sarnaselt meeste mudelile muutub ka selles mudelis taustatunnuste lisamisel *edukuse* väärtustüübi indikaatori mõju statistiliselt ebaoluliseks, samas kui *heasoovlikkuse* indikaatori mõju hoopis suureneb. Ka tööle ja pereelule kuluva aja tasakaalu tajumise ning väljaspool ettenähtud tööaega töötamise mõju on naistele samasugune nagu meestele. Erinevalt meestest ei oma aga partneri olemasolu naiste puhul olulist mõju. Viimast võiks vast seletada üksikemade suure osakaaluga ühiskonnas.

Kokkuvõttes võib väita, et alusväärtuste mõju töö-pereelu konflikti tajumisele on meeste ja naiste puhul sarnane, kuid väärtustüüpide tasemel eksisteerib erisusi. Seejuures on väärtuste mõju naiste puhul suhteliselt tugevam, mis osalt peegeldab soolist erinevust vaadeldava konflikti intensiivsuse tajumises.

Tabelis 5 on võrreldud sarnase mudeliga ka eestlasi ja rahvusvähemusi Eestis. Sarnaselt soolisele analüüsile on mudeli sõltuvaks tunnuseks töö-pereelu konflikti tajumine ja sõltumatuteks tunnusteks väärtustüüpidega seonduvad indikaatorid ning teise astmena on analüüsi lisatud ka erinevad taustatunnused.

Eestlaste puhul kirjeldavad alusväärtused 4,3% töö-pereelu konflikti variatiivsusest, mis on lähedane vastavale üldvalimi näitajale. Esimese mudeli puhul on suurem mõju *saavutuse*

Tabel 5. *Saavutuse, võimu ja heasoovlikkuse* indikaatorite ning erinevate taustatunnuste mõju töö-pereelu konflikti tajumisele eestlaste ja vähemusrahvuste võrdluses (ainult statistiliselt olulised tulemused, ESS 2010 andmed).

	Eestlased				Rahvusvähemused			
	Mudel 1		Mudel 2		Mudel 3		Mudel 4	
	β	p.	β	p.	β	p.	β	p.
Olla edukas ja tunnustatud	0.214	***	0.14	*				
Olla ustav sõpradele, kanda hoolet lähedaste eest	-0.114	*	-0.102		-0.323	***	-0.311	***
Aidata inimesi					0.339	***	0.412	***
Rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga	-		-0.375	***	-			
Ületunnid ja ebatraditsionaalne tööaeg	-		0.211	***	-		0.224	*
Partneri olemasolu	-		-0.111	*	-		-0.28	*
Sissetulek	-		0.113	*	-			
R2	0.043		0.243		0.164		0.265	

- tunnus ei olnud mudelis.

Sõltumatud tunnused – mudelites *olla edukas ja tunnustatud, iseennast näidata, olla rikas, teiste allutamine, olla ustav sõpradele ja aidata inimesi*; mudelites 2 ja 4 on lisatud ka vanus, sugu, sissetulek, etniline kuuluvus, haridus, lapsed elavad kodus, partneri olemasolu, väljaspool tavapärasest tööaega töötamine.

*** p<.001; ** p<.01; * p<.05.

väärtustüübi alla kvalifitseerival *olla edukas ja tunnustatud*, mille kõrgemalt hindamine suurendab ootuspäraselt töö-pereelu konflikti tajumist. Nagu kõigi varasemate analüüside puhul, nii ka praegusel juhul vähendab *heasoovlikkuse* alla liigitatav *olla ustav sõpradele, kanda hoolt lähedaste eest* töö-pereelu konflikti tajumise tõenäosust.

Taustatunnuste lisamisel väheneb mõlema väärtusindikaatori mõju. Statistiliselt oluliselt osutuvad seejuures *palgatöö ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaal, ületunnid ja ebatraditsionaalne tööaeg, partneri olemasolu ning sissetulek*. Kolme esimese puhul on mõju sarnane eelnevates analüüsidest ilmnenule. Sissetuleku mõju on positiivne ehk mida suurem on inimese sissetulek, seda suurema tõenäosusega ta töö-pereelu konflikti tajub, mis on kooskõlas eeldusega, et seda tüüpi konflikti tajuvad sagedamini vastutusrikkamatel ametikohtadel töötajad.

Vähemusrahvuste puhul mängivad alusväärtused töö-pereelu konflikti tajumisel märkimisväärselt suuremat rolli kui enamusrahvuse puhul, kuid seejuures omavad statistiliselt olulist otsest mõju vaid *heasoovlikkuse* indikaatorid ning üllataval kombel on nende mõju vastassuunaline. Kui *olla ustav sõpradele, kanda hoolt lähedaste eest* vähendab märkimisväärselt vaadeldava konflikti tajumist, siis *aidata inimesi* hoopis suurendab seda. Ilmnenut võiks ehk seletada sellega, et esimene tunnus kirjeldab kitsalt lähedaste heaolu eest hooldamist, teine aga teiste inimeste aitamist üldisemalt. Kui võrrelda inimest, kes peab oluliseks eelkõige oma lähedasi, ja inimest, kes tahab võimalikult paljusid kaasinimesi abistada, siis on esimesel kahtlemata lihtsam oma aega korraldada kui teisel. Huvitav on ka see, et erinevalt eestlastest ei oma Eestis elavate vähemusrahvuste puhul rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga olulist mõju töö-pereelu konflikti tajumisele. Samuti ei ole oluline sissetulek. Olulised on vaid väljaspool tavalist tööaega töötä-

mine ning partneri olemasolu. Seega ilmnevad töö-pereelu vastuolu tajumises selged etnilised erinevused, kuivõrd vähemusrahvuste puhul ei sõltu see niivõrd objektiivsetest teguritest, kuivõrd spetsiifilistest väärtushinnangutest. Eestlaste puhul on olukord aga pigem vastupidine. Tegemist on väga huvitava nähtusega, kuid see vajaks eraldi analüüsi, sest olemasolevate andmete alusel pole selle põhjustele võimalik ühest seletust anda.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eestis on alusväärtustel rahvusgrupiti eristuv mõju töö- ja pereelu konflikti tajumisele, kuivõrd vähemusrahvuste puhul on väärtuste roll töö-pereelu konflikti tajumisel ja seeläbi ka töö- ja pereelu korraldamisel oluliselt suurem kui eestlaste puhul.

Kokkuvõte

Käesoleva uuringu fookuses oli alusväärtuste mõju tööelule, pereelule ja nendevahelise konflikti tajumisele etnilistes ja soolistes rühmades. 25–55-aastaste Eesti elanike antud hinnangute analüüsimisel saadud tulemused olid valdavalt ootuspärased ja kooskõlas varasemate uuringutulemustega. Tööelu tähtsustamist mõjutasid enim *saavutuse* ja *võimu* väärtustüübid, samas kui pereelu väärtustamist võimendas enim *heasoovlikkuse* oluliseks pidamine.

Eesti elanikud peavad pereelu selgelt olulisemaks kui tööd ja ilmselt just seetõttu tajutakse märkimisväärselt sagedamini, et tööülesanded segavad pereelu, kui seda, et pereelu segab tööülesannete täitmist. Etnilises võrdluses on töö-pereelu konflikti tajunud sagedamini vähemusrahvused, pere-tööelu konflikti aga eestlased. Kui eestlastest tunnetavad töö-pereelu konflikti sagedamini mehed, siis vähemusrahvuste puhul tajuvad seda rohkem naised.

Kui vaadelda alusväärtuste rolli töö-pereelu konflikti tajumisel, siis mõjutab nimetatud faktor eelkõige seda, kumba sfääri indiviid prioriteetsemaks peab, ning konflikti realiseerimine sõltub juba objektiivsetest töö- ja pereelu

Lisa 1. Euroopa sotsiaaluuringu väärtusküsimuste bloki portreeküsimused, nende lühendid ning alusväärtustüüpidesse kuulumine.

Järgnevalt on kirjeldatud lühidalt mõningaid inimesi, kellele on olulised erinevad väärtused. Kuivõrd on see inimene Teie moodi?

Küsimus	Lühend	Väärtustüüp	
1	Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil.	Olla loov	Enesesuunamine
2	Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kal-leid asju.	Olla rikas	Võim
3	Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks kui võrdseid. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.	Kohelda kõiki võrdsetena	Kõikehaaravus
4	Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.	Iseennast näidata	Saavutus
5	Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.	Elada turvaliselt	Turvalisus
6	Talle meeldivad üllatused ja ta otsib alati uusi tegevusi. Tema arvates on oluline tegeleda elu jooksul paljude erinevate asjadega.	Üllatuda, tegelda erinevaga	Stimulatsioon
7	Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neil kästakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.	Järgida reegleid	Mugandumus
8	Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nende inimestega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.	Mõista eri arvamusi	Kõikehõlmavus
9	Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.	Olla tagasihoidlik	Mugandumus
10	Talle on oluline mõnusalt aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada.	Mõnusalt aega veeta	Hedonism
11	Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.	Olla vaba ja ise otsustada	Enesesuunamine
12	Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab hoolt kanda nende heaolu eest.	Aidata inimesi	Heasoovlikkus
13	Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi.	Olla edukas ja tunnustatud	Saavutus
14	Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke.	Elada tugevas riigis	Turvalisus
15	Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu.	Elada põnevalt	Stimulatsioon
16	Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks.	Järgida kombeid	Mugandumus
17	Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb.	Teiste allutamine	Võim
18	Tema jaoks on oluline olla ustav oma sõpradele. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele.	Olla ustav sõpradele	Heasoovlikkus
19	Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline.	Hoolida loodusest	Kõikehõlmavus
20	Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres edasi põlvest põlve.	Järgida traditsioone	Traditsioon
21	Ta otsib mistahes võimalust, et lõbutseada. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.	Naudiskleda	Hedonism

korraldamisega seotud aspektidest. Otsest mõju töö-pereelu konflikti tajumisele omavad eesti-maalaste puhul eelkõige *saavutuse* ja *heasoovlikkuse* väärtustüübid. Esimene suurendab selle vastuolu tajumise tõenäosust ning teine vähendab seda. Kontrollitud taustatunnustest suurendab töö-pereelu konflikti tajumist enim väljaspool ettenähtud tööaega töötamine ning seda vähendavad partneri olemasolu ning rahulolu palgatööle ja muudele tegevustele kuluva aja tasakaaluga. Pere-tööelu konflikti puhul ei osutunud alusväärtuste mõju statistiliselt oluliseks.

Alusväärtuste mõjus töö-pereelu konflikti tajumisele esines erinevusi nii soo- kui ka etnilise kuuluvuse põhiselt. Kui nii meeste kui ka naiste puhul omas lähedaste eest hoolitsemise tähtsustamine konflikti tõenäosust vähendavat mõju, siis meeste puhul suurendas konflikti tõenäosust rikkuse väärtustamine, naiste puhul aga edukuse väärtustamine. Naiste puhul oli väärtuste roll töö-pereelu konflikti tajumisel ka üldiselt suurem. Etnilises võrdluses avaldasid väärtused suuremat mõju vähemusrahvustele, kelle puhul osutusid oluliseks mõlemad *heasoovlikkuse* indikaatorid. Üllataval kombel oli nende mõju vastassuunaline – kui eelkõige lähedaste heaolule keskendumine vähendab konflikti tõenäosust, siis üldisemalt inimeste aitamisele keskendumine hoopis suurendab seda.

Kokkuvõtteks leidis kinnitust, et alusväärtused avaldavad mõju sellele, mil määral eestimaalased pereelu ja tööelu oluliseks peavad ning kuidas nad nende kahe eluvaldkonna vahelist tasakaalu tajuvad. Selgus ka, et erineva soo ja etnilise kuuluvasega inimeste puhul on see mõju erinev.

Märkused

- 1 Käesolev analüüs on saanud teoks tänu Euroopa Sotsiaaluuringute andmeid hoidva Norra sotsiaalteaduste andmearhiivi (NSD) teenusele ning artikli valmimist on toetanud Euroopa Liidu Regionaalarengu Fond Kultuuriteooria tipppeskuse kaudu.

Kirjandus

Anspal, S.; Karu, M. (2007). Paindlikud töövormid Euroopas ja Eestis. *Rmt-s* Vaher, B.; Seeder, K. (toim.), *Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Eesti Tööandjate Keskliit, Tallinn, 119–162.

Kalmus, V. (2010). Eesti elanike väärtusmustrid. *Rmt-s* M. Lauristin (toim.), *Eesti inimarengu aruanne 2009*. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn, 114–116.

Kalmus, V.; Vihalemm, T. (2004). Eesti siirdekultuuri väärtused. *Rmt-s* Kalmus, V.; Lauristin, M.; Pruulmann-Vengerfeldt, P. (toim.), *Eesti elanik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 31–34.

Karu, M. (2007). Paindlikud töövormid töö- ja pereelu ühitamisel. *Rmt-s* Vaher, B.; Seeder, K. (toim.), *Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Eesti Tööandjate Keskliit, Tallinn.

Karu, M. (2009a). *Tööandjate poolsed pingutused, lapsehoid ja rahulolu Eesti peredes*. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Karu, M. (2009b). *Töö- ja pereelu konflikt, töökorraldus ja tööandjate toetused töötajatele: Euroopa Sotsiaaluuringu 2008 andmete analüüs*. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Lilleoja, L. (2012). Sünnikohortide alusväärtused ja nende muutumine nullindate Eestis. *Rmt-s* Aarelaid-Tart, A.; Kannike, A. (toim.), *Nullindate kultuur II: põlvkondlikud pihitused*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 247–266.

Lilleoja, L.; Tart, I. (2011). Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. In Tart, I. (ed.), *Estonian Basic Value Structures*. Tartu Ülikooli Kirjastus; Tartu, 37–62.

Niit, K. (2002). Eesti tudengite väärtused. *Rmt-s* Valk, A. (toim.), *Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis*. TÜ Kirjastus, Tartu, 42–59.

Palo, U. (2007). Saateks. *Rmt-s* Vaher, B.; Seeder, K. (toim.), *Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Eesti Töandjate Keskliit, Tallinn, 2–3.

Rohan, M. J. (2000). A Rose by Any Name? The Value Construct. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 255–277.

Rämmer, A. (2006). Naiste võim tulekul? *Haridus*, 5/6, 9–12.

Rämmer, A. (2011). Tööväärtused võrdlevas perspektiivis. *Rmt-s* Talves, K. (toim.), *Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus*. Tartu Ülikool, Tartu, 69–91.

Schwartz, S. H.; Rubel, T. (2005). Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 1010–1028.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries. In Zanna, M. P. (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 25. Academic Press, New York, 1–65.

Sverdlik, N. (2012). The Content of Internal Conflicts: A Personal Values Perspective. *European Journal of Personality*, 26 (1), 30–44.

Tart, I. (2011). Introduction: Basic Human Values: Social Psychology, Sociology, Culture and the Units of Cultural Communities. In Tart, I. (ed.), *Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries*. Tartu University Press, Tartu, 5–8.

Verkasalo, M.; Daun, A.; Niit, T. (1994). Universal Values in Estonia, Finland and Sweden. *Ethnologia Europaea*, 24, 101–117.

Vörk, A.; Karu, M.; Tiit, E.-M. (2009). Vanemahüvitis: kasutamine ning mõjud tööturu- ja sündimuskäitumisele 2004–2007. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Vörk, A.; Karu, M. (2006). Eesti vanemahüvitise mõju sündimus- ja tööturukäitumisele: hindamise võimalused ja esimeste kogemuste analüüs. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

Rändavad rollid: naisleivateenijaga Eesti emigrantperede rollimuutused töö ja kodus

Lee Maripuu

Sissejuhatus

Eesti liitus Euroopa Liiduga 2004. aastal ning pärast Euroopa piiride avanemist on lihtsustunud eestimaalaste elama, õppima ja töötama asumine kodumaalt kaugemale. Kuigi väljaränne ja eriti kvalifitseeritud tööealise elanikkonna liikumine Euroopa heoluriikidesse on Eesti meedias ja avalikus diskursuses üha enam tähelepanu all, on Euroopa Liiduga liitumise järgset väljarändepilti võrdlemisi keeruline täpselt hinnata. Eesti rändeuuringutes on siiani peamiselt keskendutud makrotasandil erinevatele tõmbe- ja tõuketeguritele ning on püütud ennustada väljarändajate arvukust ja profiili. Kuna eestlaste elamaasumist teistesse Euroopa Liidu riikidesse on siiani peamiselt uuritud küsitlusuuringute põhjal (vt. nt. Veidemann 2010; Järv 2007; Kallaste ja Philips 2004), siis on küll olemas ülevaade elanikkonna üldisest valmisolekust migreeruda ja rändesoovi eeldatavatest põhjustest, kuid suhteliselt vähe on tähelepanu pööratud rände kogemuslikele aspektidele – missugune on eestlaste elu teistes riikides ning milline on n.-ö. riikideülene elustiil, mis hõlmab paralleelselt erinevaid elukohti, võrgustikke, sotsiaalset ja rahvuslikku kuuluvustunnet, tarbimisvõimalusi ja eneseväljendust, samuti ka perekonna ja sooga seotud migratsioonikogemusi.

Sugu kui oluline analüüsikategooria on alates 1980. aastatest tõusnud USA ja Euroopa rändeuuringuis üha olulisemaks teemaks (King jt. 2006), kuid paljud feministlikku vaatenurka esindavad autorid (vt. nt. Lutz 2010; Mahler ja Pessar 2006; Kofman ja Raghuram 2006; Kofman 2004b; Pessar ja Mahler 2003; Pedraza 1991) tõdevad, et siiani eksisteerib suuri lünki migratsiooni soolise konteksti mõistmisel ja seletamisel, leides, et sugu peaks olema võtmekategooria, mille abil mõtestada erinevaid migratsiooniprotsesse.

Naised on olnud migratsiooniuuringutes enamasti nähtaval peremigratsiooni kontekstis, kus peamiselt on mõõdetud naiste kui kaasmigrantide rände tagajärgi nende tööturustaatusel, ning sellised uurimused dokumenteerivad üldiselt naiste kahanenud sissetulekuid ning ahenenud võimalusi tööturul (vt. nt. Geist ja McManus 2012; Nivalainen 2004; Cooke 2003). Samuti on naised rändeuuringutes olnud nähtaval sellistes feminiseeritud migratsioonivoo-gudes nagu meelelahutus ja prostitutsioon, madalalt tasustatud kodu- ja hoolitsustööd ning teenindus (Lutz 2010, 1652).

Kuna käesolev artikkel keskendub kvalifitseeritud ja ametialasele eneseteostusele pühendunud naiste rändele ja sellega kaasnenud rollide muutusele perekonnas, siis toetun Parvati Raghuram'i (2009, 99) kriitilisele tõdemusele, et naiste migratsiooni põhjuseid uurides jäetakse väga vähe ruumi võimalusele või oletusele, et naised võivad migreeruda, kuna nad soovivad arendada oma oskusi või töökarjääri. Raghuram konstateerib (*ibid.*): "Näib, et ka migreeruvatel naistel võib olla karjääripüüdlusi ning nende migratsioon ei pruugi olla seotud ellujäämisega, vaid sellega, et töö on kõikjal maailmas üha enam keskklassi naiste identiteedis kesksel kohal. [...] Eeldades, et naised võivad soovida investeerida oma karjääri *per se* [...] saame me laiendada ala, millel naismigrantide identiteete mõista, ning tagada, et majandusliku ellujäämise ja perekondlike ras-

kuste narratiivid ei piira meie arusaamist naiste migratsioonist."

Käesolevas artiklis vaatlen naiste ja meeste rollimuutusi tööl ja kodus perekonnamigratsiooni kontekstis. Valimisse kuuluvad pered, kus rände algatajaks oli naine, kellele mees järgnes kaasmigrandina. Uuritud peredes jäi naine välisriiki kolides peamiseks leivateenijaks ning meeste esmaseks rolliks sihtriigis oli laste ja kodu eest hoolitsemine. Uuringu valimisse kuuluvad avangardsed pered, kus soorollid on traditsioonilise soosüsteemiga võrreldes "ümber pööratud", s.t. naine on astunud normatiivsete soorollide mõistes maskuliinsesse leivateenijarolli ning mees jäänud peamiseks kodu ja laste eest vastutajaks. Seetõttu pakub uurimismaterjal võimaluse vaadelda naiste ja meeste sooidentiteedi ja vastuoluliste feminiinsuse ja maskuliinsuse normidega seotud tööjaotuse kogemusi – miks ja kuidas see juhtub, et teise riiki kolides ollakse valmis vahetama sotsiaalseid rolle, kuigi Eestis elades peeti seda vastuvõetamatuks.

Neoliberaalse rändeteooria piirangud perekonnarände mõtestamisel

Neoklassikaline rändeteooria lähtub perekände mõtestamisel peamiselt Jacob Mincer'i (1978) teedrajavast uurimusest "*Family Migration Decisions*". Neoklassikalise pererändeteooria aluseks on eeldus, et perekonnad on orienteeritud kasu maksimeerimisele ning migratsiooni tehtud investeering peab end ära tasuma. Seega ennustavad inimesed rändetsust tehes võimalikke kasusid ja kahjusid, mida migreerumine võib kaasa tuua. Eeldatavad kasud võivad olla nii materiaalsed kui ka mittemateriaalsed (näiteks parem füüsiline või sotsiaalne elukeskkond, sotsiaalse ja kultuurilise kapitali suurenemine vms.). Samuti hinnatakse võimalikke kahjusid ning kaalu-

takse lisaks materiaalsetele kuludele psühholoogilisi ja sotsiaalseid kulutusi (nt. ebakindlus, sotsiaalse võrgustiku ahenemine jms.).

Kuigi rändeotsuse tegemisel kaalutakse perekonna kogukasu, muudab otsuse tegemise keeruliseks asjaolu, et perekonnaliikmete individuaalsed kasud võivad olla väga erinevad. Kui üks partner liigub abikaasa või elukaaslasega kaasa, vaatamata sellele, et tema isiklik kasu oleks paigale jäädes suurem, muutub ta seotud lahkujaks (Mincer 1978, 751).

Kuigi eespool kirjeldatud ratsionaalse rände kontseptsioon on sooneutraalne – see tähendab, et seotud lahkujat (kaasmigrant) võib olla nii naine kui ka mees –, leiab Mincer (*ibid.*, 754), et tegelikkuses on pigem naised kui mehed kaasmigrandid. Seda kinnitavad ka mitmed uuringud (vt. nt. Nivalainen 2004). Asjaolu, et kaasmigrantideks on ülekaalukalt naised, selgitatakse enamasti tööturu struktuursete probleemidega, kus soolise ebavõrdsuse tõttu on naised üldiselt kehvas positsioonis (mehe kasud migreerudes ületavad enamikul juhtudel naise kahjud mehele järgnedes) (Nivalainen 2004; Bielby ja Bielby 1992, 1243).

Seega põhineb neoklassikaline teooria kahel võrdlemise kitsal eeldusel: esiteks, et rändeotsuse tegemise ajendiks on majanduslike kasude suurendamine, mistõttu eeldatakse, et kaugele kolimine on eelkõige seotud töörandega (Halfacree 2004, 404), ja teiseks, et peamine rändaja on mees, mistõttu seotud lahkujad või järgnevad kaasad on naised, keda iseloomustab rände sihtkohas alanenud majanduslik aktiivsus, töötus, osajaga või kvalifikatsioonile mittevastav töö, ning seda nähakse rände negatiivse ja ettekavatsemata tagajärjena (vt. nt Ryan 2008, 454; Hiller ja McCaig 2007; Smith 2004, 264–265; Kofman 2004a). Louise Ryan (2008, 454) toob kriitiliselt välja, et selline naiste ja meeste dihhotoomsete rollide konstrueerimine ei lihtsusta mitte ainult naiste mobiilsusega seotud praktikaid, vaid alahindab väga erinevaid rolle,

mida perekond võib naiste, aga ka meeste (minu rõhutuse) rändeotsustades mängida.

Keskendumine ratsionaalsele indiviidile, samuti eeldusele, et perekond kui analüüsiühik on alati ratsionaalne ja harmooniline, võib viia eksitavate ja lihtsustatud järeldusteni perekonnas tehtavate rändeotsuste kohta. Ümbritsedes perekonna hubase üksmeelsuse atmosfääriga, võime me tahtlikult või tahtmata mööda vaadata perekondade heterogeenset iseloomust, samuti soolisest ja majanduslikust ebavõrdsusest, mis võivad otsusetegemist mõjutada. Seetõttu vajab rände kompleksne mõistmine pigem sellist analüütilist lähenemist, mis toob lisaks migratsiooni majanduslikele ajenditele uurijate vaatevälja perekonnaliikmete agentsust ja rändeotsuseid mõjutavad muud aspektid (nt. sugu, perekond, sotsiaalsed suhted, ressursid jne.). Eleonore Kofman (2004a) rõhutab, et selleks, et rahvusvahelise rände teooriasse tuua senisest enam mitmetasandilist, peaksid uurijad loobuma mitmetest eespool nimetatud alusetutest eeldustest, millel perekonnarände lahtimõtestamine on põhinenud. Esiteks on pererändel sooline kontekst, mida paljudes migratsiooniuurimustes on siiani ignoreeritud. Teiseks, naised, kes on kaasatud perekonnaga seotud elukohavahetusse, ei ole vältimatult alati seotud lahkujad, kes järgnevad meesleivateenijale, ja perekondlikud argumentid, isegi kui need on alahinnatud, kehtivad ka meeste puhul (*ibid.*, 256).

Töö- ja pererollid muutuste lävel

Mitmed alternatiivseid perekonna tööjaotuse muutusi käsitlevad uuringud (vt. nt. Doucet ja Merla 2007; Doucet 2004; Brandth ja Kvande 1998) tuginevad Connelli (2000) hegemoonilise maskuliinsuse kontseptsioonile, analüüsides seda, kuidas mehed hõlmavad hegemoonilise maskuliinsuse konstrueerimisse ülesanded (näiteks laste eest hoolitsemise), mida

kultuuriliselt nähakse feminiinse ja hegemoonilist maskuliinsust ohustavana. Hegemoonilist maskuliinsust konstrueeritakse patriarhaalsetes ühiskondades eituse kaudu – mehelikkus on see, mis naiselikkus ei ole (*ibid.*). Seda konstrueeritakse suurema võimu ja privileegide omandamise kaudu perekonnas, mis tähendab, et tasustamata koduste kohustuste enda kanda võtmine ja palgatööst loobumine, mida võib käsitada ka ülejäänud perekonnaliikmete “teenindamisena”, on üheselt mõistetavalt feminiinne tegevus. Ka Brines (1994) juhib tähelepanu naiselikkuse ja mehelikkuse konstrueerimise olemuslikule erinevusele, asümmeeriale. Ta märgib, et kui naiseks olemine on seisund, mida käsitatakse “loomulikuna”, siis mehelikkuse konstrueerimine on hoopis raskem ülesanne (West ja Zimmerman (1987) nimetavad seda lausa saavutuseks), kuna see toimub naiselikkusest loobumise kaudu (Brines 1994, 683). Olla mehelik tähendab hüljata naiselikkus. Seetõttu, laenates Bittmani jt. (2003, 193) sõnu, “tähendab meheks olemise “raske töö” naisega sarnanemise vältimist”. Peresisest tööjaotust vaadeldes tähendab Lääne ühiskonnas meheks olemise “raske töö” eelkõige tööalast aktiivsust ja edukust ning enese määratlemist palgatöö kaudu.

Samal ajal on aga jäiga feminiinse/maskuliinse sfääri eristamise kõrval kerkinud töö- ja pereelu ühitamise uurimustes üha sagedamini esile küsimus, milliseid alternatiivseid rollijaotusi perekondades kasutatakse ja kuidas tulevad isad ja emad toime uudsete kodu- ja töömaailma kohustuste jagamise viisidega. Brandth ja Kvande (1998, 310–311) leiavad Norra koduseid isasid uurides, et mehed loovad “maskuliinse hoolitsuse” viise, konstrueerides endid aktiivsete isade, mitte koduperenaistena, ning mitte piirates, vaid laiendades seeläbi laste eest hoolitsemise kaudu oma hegemoonilise maskuliinsuse konstrueerimise välja. Doucet (2004) ning Doucet ja Merla (2007) toovad aga välja, et mehed mitte ei vaidlusta ega taastooda hegemoonilist maskuliinsust, vaid loovad koduse isa rolli kaudu

uusi dünaamilisi maskuliinsuse viise. Vaatamata püüdlustele pühendunud isa rolli ja mehelikkust omavahel kohandada, kogevad sellised isad aga sageli sugulaste, tuttavate ja töökaaslaste vahendusel ühiskonna kriitilist kõõrdpilkku, mis lähtub moraalsest arusaamast, et hea isa on eelkõige hea leivateenija (Doucet 2004, 295).

Ka käesolevas artiklis vaadeldavad pered on teinud ühiskondliku arvamuse seisukohalt ebatüüpilise valiku ühest küljest seetõttu, et nad on otsustanud kodumaalt lahkuda, teisalt aga seetõttu, et nad on radikaalselt muutnud traditsioonilist peresisest rollijaotust. Vaadeldes perekonnasisest tööjaotust Eestis valitseva soosüsteemi taustal, võib öelda, et hoolitseva isaduse praktikad ei ole ühiskonnas veel kuigi juurdunud ning vaatamata naiste ja meeste suhteliselt võrdsele aktiivsusele tööturul, domineerivad koduses tööjaotuses traditsioonilise maskuliinsuse normid. Kuigi Eesti vanemahüvitise süsteem võimaldab nii isadel kui ka emadel alates lapse 70-päevaseks saamisest koju jääda, on Eesti meeste valmidus esimese või peamise hoolitseja rolli võtta tagasihoidlik. Statistikaameti andmeil oli 2012. aastal vanemahüvitise saajatest vaid 6% mehed. Ka mitmed naiste ja meeste pererolle käsitlevad uurimused kinnitavad, et Eesti meeste identiteet on töö- ja pereelu teljel seotud tugevasti tööalase eneseteostuse külge (vt. nt. Pajumets 2007). Soolise võrdõiguslikkuse monitööriingu andmeil (Järviste 2010) eelistaks juhul, kui partner teeniks perekonna ülalpidamiseks piisavalt, tööst loobuda vaid 2% meestest.

Valim ja meetod

Käesolev artikkel põhineb andmetel, mis on kogutud Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi (RASI) uurimisprojekti “Lastega Eesti pered piiriülese õppurite ja tööjõu liikumise keskel: kui ema teostab end välisriigis” raames. Uurimisprojekt sündis artikli autori, Marion Pajumetsa (PhD) ja Kaisa

Kaha (MA) koostöös. Uuringu käigus tegime ajavahemikus detsember 2010 kuni oktoober 2012 kümne paariga kakskümmend süvaintervjuid (valimisse kuulub kümme naist ja kümme meest). Kõiki valimisse kuuluvaid mehi intervjueris Marion Pajumets ning naistega tegid intervjuud Kaisa Kaha ja Lee Maripuu. Üldjuhul proovisime intervjuerida naisi ja mehi samal ajal, kuid erinevates ruumides. Juhul, kui see ei osutunud võimalikuks, intervjuerisime kõigepealt meest ning seejärel naist. Intervjuud tegime näost-näku kohtumiste käigus respondentidele sobivas kohas, sh. nende kodudes, tööl, RASI ruumides. Osa intervjuudest on tehtud ka SKYPE videokõnede vahendusel, sest mõne intervjueeritavaga ei õnnestunud sobivat aega Eestis kohtumiseks leida. Keskmiselt kestsid intervjuud kaks tundi. Kõik intervjuud lindistati ja transkribeeriti.

Kuna uurimisprojekti fookuses oli pere-ränne, kus rände initsiaatoriks on naine ning põhjuseks naise töötamine välisriigis, otsisime valimisse just selliseid peresid, kes neile kriteeriumitele vastaksid. Enamik peresid olid rännanud üheskoos välisriiki, kolm meest aga jätkasid teatud määral töötamist ka Eestis ning elasid vaheldumisi nii Eestis kui ka välisriigis. Valimi moodustamisel pidasime silmas, et paaridel oleks sellises vanuses lapsi, kes vajaksid täiskasvanute hoold. Intervjueeritavad olid üldiselt 30.–40. eluaastates naised ja mehed. Noorim intervjueeritav oli 30- ja vanim 52-aastane. Intervjueeritud paaridel oli üks kuni kolm, enamasti kaks last ning laste vanus jäi üldiselt alla 10 eluaasta. Kõik intervjueeritud naised ning enamik mehi olid kõrgharidusega. Naised töötasid välisriigis diplomaatide, arstide ja erinevate spetsialistidena Euroopa Liidu institutsioonide juures. Mehed olid Eestis töötanud erinevate (tipp)spetsialistidena, nagu IT-spetsialist, õpetaja, insener, ettevõtja, ettevõtte juhtkonda kuuluv töötaja, teadlane jne. Intervjueeritud pered elasid Soomes, Belgias, Luksemburgis, Saksamaal, Itaalias ja Šveitsis. Kõik intervjueri-

tud olid eestlased, valimisse ei kuulu vene keelt emakeelena kõnelevad paarid.

Valimi koostamisel kasutasime isiklike võrgustike abi ja lumepallimeetodit. Samuti edastasime kutse osaleda uuringus erinevatele eestlasi koondavatele veebilehtedele (näiteks Brüsseli Eesti Maja internetifoorum). Enne intervjuude tegemist saatsime kõikidele uuringus osalejatele infolehe, kus kirjeldasime täpsemalt meid huvitavaid teemasid, uuringu korraldamise eesmärgid, andmete kasutamise põhimõtteid, intervjuude tegemise käiku ja korraldust, samuti selgitasime, millistest eetilistest alustest uurimistöö tegemisel lähtume (osalejate anonüümsuse tagamine jms.).

Tegime 20 poolstruktureeritud intervjuud, mille käigus uurisime erinevaid elukohavahetusega seotud protsesse. Meid huvitasid valikute tegemise tagamaad ning partneritevahelised läbirääkimised enne otsuste langetamist, perede praktiline toimetulek, mehelikkuse ja naiselikkuse (ümber)mõtestamine olukorras, kus meeste-naiste tööjaotus on pigem uudne ja alternatiivne kui traditsiooniline, partnerite tööjaotuse, iseäranis kodutööde korraldus, tulevikuplaanid ja -ideaalid jm. Uuringus osalenute anonüümsuse tagamiseks olen artiklis muutnud kõikide intervjueeritute nimed. Samuti olen esitatud intervjuutranskriptsioonide katketest välja jätnud analüüsi seisukohalt tarbetud viited vastaja asukohariigile, laste vanusele ja täpsele töökohale.

Uurimistöö metodoloogiliseks lähtekohaks on narratiivianalüüs. Narratiivianalüüsi mõiste alla on koondunud väga erinevad lähenemisviisid erinevat liiki tekstidele, mille ühiseks omaduseks on nende jutustav iseloom (Riessman 2004). Narratiivianalüüs on sobiv meetod, uurimaks inimeste elukaarel aset leidvaid pöördelisi sündmusi ja kogemusi, mis muudavad fundamentaalselt inimeste elulugusid (Elliott 2005, 4; Riessman 2002). Intervjuudes esile kerkivad narratiivid on saanud kvalitatiivses uurimistöös üheks keskseks analüüsiobjektiks, kuna sellised

narratiivi žanrid nagu elulugu või isiklikest elusündmustest jutustamine on olulise tähtsusega, mõistmaks sotsiaalsete nähtuste mitmetasandilisust ja nüansirohkust (De Fina 2009, 233–234). Narratiivianalüüs pakub respondentidele võimaluse määrata ise kindlaks uurimisväljal olevate küsimuste kõige olulisemad aspektid ning mõtestada oma tegude põhjusi, oodatavaid tulemusi ja tagajärgi. Käesolevas analüüsis lähtungi ma konstruktivistlikust käsitlusviisist (Riessman 2002) ning küsin, kuidas naised ja mehed konstrueerivad ja mõtestavad rändega seotud isiklikku ja sotsiaalset reaalsust ümberpööratud rollijaotusega situatsioonides. Seega ei ole oluline tähelepanu pöörata mitte ainult konstateeringutele, mis selgitavad respondentide tegusid, vaid ka sellele, kuidas respondentid sotsiaalset korda mõtestavad ja tajuvad.

“Soodne hetk” palgatööst loobumiseks

Kuna tegemist on Eesti rändeuurimustes senini käsitlemata n.-ö. ümberpööratud tööjaotusega peredega, kus naiste karjääri ja töö tõttu on mehed võtnud välisriiki elama asudes peamise kodu eest vastutaja rolli enda kanda, on oluline küsida, millised on need tegurid, mis sellist rollivalikut võimaldavad ja tingivad. Seejuures tuleb kindlasti silmas pidada, et mõlema partneri töökarjääri säilitamine oli ühest küljest raske seetõttu, et meestel ei olnud sihtrii- gis võimalik leida kvalifikatsioonile vastavat tööd (enamasti puuduliku keeleoskuse tõttu). Teisalt olid intervjuueeritud peredes väikesed lapsed, kes vajasisid täiskasvanu igapäevast hoolt ja tähelepanu. Seetõttu oli enamiku intervjuueeritud perede migreerumise eelduseks, et mehed jäävad välisriiki kolides (vähemalt ajutiselt) lastega koju, sest vastasel juhul poleks naise töölkäimine võimalik olnud. Võttes arvesse, et intervjuueeritud mehed olid enamasti tugeva tööorientatsiooniga, on huvitav vaadelda, kuidas ebatraditsiooniline eluvalik, mis ei ühildu pea-

voolu ühiskonna arusaamaga naiste ja meeste rollidest perekonnas, muutub migratsiooni situatsioonis mõeldavaks ja ratsionaalseks.

Mitmetel juhtudel tuli intervjuudes esile sama stsenaarium, kus mehe kui seotud lahkuja ja laste eest hoolitseva koduse pereisa roll sai võimalikuks, kuna Eestis toimusid majanduslanguse tõttu meeste töökohal ebasoodsad ümberkorraldused, millega mehed ei olnud rahul, või soovis tööandja üldse töösuhet üles öelda. Näiteks rääkis Andrus intervjuueerijale, kuidas töökohas olid juba pikka aega *rasked ajad*, mis väljendusid eelkõige selles, et *juhtimine läks väga imelikuks* ja töökeskkond eba-meeldivaks, mistõttu ta lõpetas enda sõnul rahuliku meelega töötamise ja järgnes naisele. Andrus lisas, et *pigem on kolleegid tema peale täna kadedad*, kuna töökohas toimus pärast Andruse lahkumist suur koondamiste laine ning paljud tema endised kolleegid on jäänud praeguseks tööta. Selliseid narratiive iseloomustab ka Jaanuse lugu, kelle tööandja andis talle pärast lapsehoolduspuhkuse võtmist teada, et teda tööle tagasi ei oodata.

Jaanus: “Meil oli firmas väga paha olukord juba aastaid. Sisekliima oli väga-väga halb ja see hakkas mulle juba tervise peale käima ja ma lihtsalt tahtsin sealt juba... ma olin juba kümme ja pool aastat olnud ka, ma tahtsin sealt ära [...] ja ma tahtsin sealt lihtsalt ära ja tahtsin puhkust saada sellest ja siis see lapsehoolduspuhkus oli see võimalus, kuidas sealt puhkust saada.”

Sarnaselt Jaanuse looga läbis paljusid teisi meeste äramineku narratiive ületöötamise ja töö tüütuse rutiiniks muutumise motiiv. Peep kirjeldas, kuidas ta luges kirjandust läbipõlemise sündroomi kohta ning mõistis sümptomite kirjeldusi lugedes, et *pooled asjad neist kattusid täpselt tema omadega*. Ta lisas, et *sai aru, et niiviisi ei saa jätkata*. Tema sõnul oli naisele järgnemine *hea võimalus sellest eluviisist välja saada*. Oma tööst

loobumist, naisele järgnemist ja lastele pühendumist presenteeritigi sageli kui pääseteed või sobivat vaheldust, mis võimaldab aja maha võtta, ilma et karjääri edenemise seisukohast oleks lahkumise hetkel midagi kaotada. Koit, kes oli enne lahkumist töötanud korraga kolmel töökohal, tõi välja, et selline elustiil hakkas muutuma tervisele kahjulikuks. Tema abikaasa Heljo leidis, et kuigi mehel ei ole välismaal elades tööalast eneseteostust, on ta siiski rahulolevam, kuna seal *saab ta tegeleda rohkem nende asjadega, mida ta tahab, ja tal ei ole sellist pinget peal, sest keegi ei nõua tema käest midagi*. Eero meenutas töökarjääri kui juba pikka aega kestnud rutiini, mille katkestamiseks ei olnud tal varem ettevõtmist ega julgust. Rännet nähtigi kui legitiimset põhjust, mis võimaldas senisest tööelust välja astuda.

Eero: “Ma olin selleks ajaks juba mingi üle kümne aasta, kümme aastat seal [] töötanud eksju nagu noh, ta on ju üsna rutiinne töö ja nagu hakkas väga üle viskama see, siis minu jaoks oli see väga tore, et me saime ära minna. Et noh see, no see on jälle minu mingi probleem või mingi julguse või ettevõtmise asi, ma kuidagi ei suutnud ise sellest välja saada enam sellest [töökohast], et kuidagi mingit muud tööd leida. Ja see [välismaale minek] nagu andis hea põhjuse sealt ära tulla.”

Eero abikaasa Tiina arutus rändeotsusest kui koostööst, kus naised ja mehed leiavad perekonna elusituatsioonile vastava ja mõlemat poolt rahuldava lahenduse, kus kumbki näeb ja mõistab elu ümberkorraldusest saadavat kasu, lükkab ümber eeldused, nagu peaks seotud lahkujatest mehi käsutama ohvritena.

Tiina: “Me väga selgelt teame, et see oli meie mõlema otsus, et tulla. [...] See oli meie (rõhutab) mõlema otsus tulla. Tal oli oma tööst, mida ta oli juba 10 aastat teinud, vajas mingit muutust ja kui oleks hetkekski olnud midagi sellist, et tema oleks teinud mulle

mingi teene (rõhutab) sellega, et ta kaasa tuleb. Siis oleks hoopis teine lugu olnud. Minul süütunne ja temal, et miks me ikka siia tulime ja ma olen õudne. Et keegi oleks siin mingi ohver. Kuna meil on ikkagi selge see, et me oleme mõlemad (rõhutab) selles situatsioonis ja sellest väga võitnud. See on ikkagi nagu uus elu (rõhutab).”

Eeltoodud tsitaat on üsna tüüpiline näide meeste töörutiiniga seotud rändenarratiividest. Nii mehed kui ka naised väldivad mehe positsioonist kõneledes ohvridiskursust ega rõhuta äraminekunarratiivides meeste töökarjääri katkestamist kui kaotust, vaid presenteerivad mehe karjääripausi ja lastele pühendumist ning naise tööle keskendumist kui võimalust, mille kasutamiseks avanes soodne hetk.

Mittennormatiivsete soosuhete legitimeerimine

Inimesed ei vaheta migreerudes mitte ainult geograafilist asukohta, vaid ka sotsiaalsete ja soosuhete miljööd. Eelnevast lähtudes on oluline küsida, millal ja kuidas tekivad rände ajas ja ruumis sellised sotsiaalsed suhted ja territooriumid, kus ebatraditsioonilised soosuhted legitimeeritakse. Eestist äraminek löi meeste jaoks sotsiaalse ja füüsilise ruumi, kus peamise lapsevanema ja ülalpeetava partneri staatust ohutult praktiseerida. Intervjuueeritud naiste ja meeste narratiivides eristus sageli väga selgelt arusaam, et elukorraldus, kus mees on kodune ja naine pere peamine leivateenija, on nende endi hinnangul küll võimalik ja aktsepteeritud (ja sageli isegi eelistatud) välisriigis elades, kuid sarnane elukorraldus ei oleks mõeldav Eestis. Seega on võimalik vaadelda, kuidas rände kontekstis sotsiaalsed rollid, mis Eestis elades tunduvad meeste ja naistele vastuvõetamatud, teise riiki kolides normaliseeruvad ning miks see juhtub. Intervjuude analüüsist selgub, et eelkõige on

meestel võimalik astuda välisriigis elades koduperemehe rolli seepärast, et selline eluviis ei ole nende praegustes asukohariikides mitte erandlik, vaid rahvuskaaslaste kogukonnas tavapärane. Euroopa Liidu institutsioonides töötab palju naisi, kes on sinna kolinud ühes oma perega, ning kelle abikaasad ja elukaaslased on kõik sarnases rollis. Isad vastutavad seal näiteks laste kooli ja lasteaeda viimise ning sealt toomise eest ning mitmed mehed rääkisid, kuidas nad ei tunne end erandlike või eristuvatena, kuna lasteaiaäras ootab neid ees hulk mehi, kes samuti on tulnud oma lastele järele. Seal ses kogukonnas on isad sarnases situatsioonis ning kodused mehed ei pea end tundma valge varesena. Või nagu ütles Andrus, et seal on ta üks miljonist, kuid Eestis ei kujutaks ta ette, et oleks võimeline koju jääma. Ka Tiina toob välja, et sealne sotsiaalne võrgustik toetab valitud eluviisi, mis Eestis oleks väga haavatav.

I: “Aga kui sa neid teisi võrgustikuliikmeid vaatad, nende pereelu või pereelu korraldust, et kuidas sulle üldiselt tundub [...] et kas nendel inimestel on raske toime tulla või kas nende suhted muutuvad kriitiliseks?”

Tiina: “No vot ei tea, sest teiste pereellu ikkagi ju ei näe. Et, et ma arvan, et kindlasti (rõhutab) on probleeme, aga jah, ma ei tea, kas neid probleeme siin [Eestis] ei oleks. Et kas see probleem tekib sellest näiteks, et see fakt, et näiteks mees ei käi üldse tööl või tal ei ole väljundit. Et kas see fakt viimendub seal olles just või pigem hägustub selle tõttu, et seal on nagu see õigustus? Sest meil on seal ju uus olukord. Siin oled sa sel juhul ikka täielik, totaalne luuser onju. Selles mõttes Eesti on ikka hästi (rõhutab) karm koht. Ja üldse on kõigil hästi palju ütlemist teiste eraelude kohta. Seal [välismaal] ma näiteks ütleks, et see sama Eesti kontekst näiteks, seal ollakse ikka oluliselt (rõhutab) tolerantsemad.”

Lisaks oma kogukonna toetusele tunnetatakse ka seda, et asukohamaa ühiskonnas laiemalt suhtutakse ebatraditsioonilistesse soorollidesse soosivamalt kui kodumaal. Narratiivides vastandati sagedasti Eestile iseloomulikku maskuliinset tõise identiteediga seotud edukultust vanale Euroopale iseloomulikule paindlikumale ja tolerantsemale suhtumisele normist erinevatesse valikutesse. Nii esitletakse endid intervjuudes staatuse sümbolite ettenäitamisele rajatud sotsiaalse positsiooni saavutamise võidujooksu vastustajatena. Tiina väljendas intervjuus tugevat vastumeelsust tema arvates Eesti ühiskonnale omase arusaama suhtes, et inimesel *peab olema võimalikult suur auto ja võimalikult viimane mobiil*. Ta ütles, et nende pere äraminekuotsus on osaliselt ka selle vastumeelsuse väljendus. Oma sõnul tahtis ta tõestada, et *saab ka teistmoodi elada*. Mari rõhutas respektieritud sotsiaalsete rollide vähesust Eestis ja vastandas seda tajutud valikuvabadusele oma praeguses elukohariigis.

Mari: “Ja see on no selles mõttes ongi, et [...] kui sa Eestisse tuled, siis noh [küsitakse mehelt] et mis sa teed seal? Noh siis umbes, et nagu seal, et siin [Eestis] nagu oleks noh peaaegu noh, see ei ole nagu häbiasi, aga öeldakse, et noh oled kodukana või pere naine, et seal oled üks paljudest.”

Äramineku ja äraoleku narratiivides ilmnunud vastuolulised soorollidega seotud sotsiaalsed normid said intervjuueeritavatele väga teravalt selgeks hinnangutes, mida perede eristuvale elustiilile andsid nende sõbrad, tuttavad ja sugulased Eestis. Kõige enam läbis selliseid narratiive ka viimases intervjuukatkes kõlanud sugulaste ja sõprade küsimus meestele: “Mida sa seal teed?” või naistele: “Mida su mees seal teeb?”

Tiina: “Kõik siin [Eestis] on tohtud karjääriinimesed, siis... ma arvan, et see on just nende jaoks arusaamatu. Et ma olen kuul-

nud isegi midagi sellist, et “Kuule, kas sa pead oma meest majapidajana või?”, siis ma nagu ütlen, et no majapidamist ta teeb ikka loomulikult, aga [...] Et isegi need minu lähimad sõbrannad. Kuna nemad on ühtlasi ka minu mehe sõbrannad, siis kuidagi neil ehk polegi see niivõrd teema, aga need perekonnad, kellel on vähegi olemas mehel mingi töö või roll [Eestis], nendel ikka on jah, et kuidas siis nii saab jne. Isegi nad ei halvusta otse, aga sellised küsimused, et see peaks olema nagu minu (rõhutab), et üritatakse just minus seda süütunnet tekitada. Et mina (rõhutab) olen pannud mehe sellisesse olukorda, rolli. See, et mehele võib-olla meeldis selline lahendus ja et ehk tahtis tema ka ära. Ja oligi ju valik, et sa lähened siin 40-le ja kas sa siis tiksudki siin kuni pensionini sama elu [...] või sul tekivad elus üldse muud perspektiivid. Ma arvan, et seda üldse keegi... inimese lahkumist töölt koju [...] ei nähta üldse edasiliikumisenähtena elus. Mida meie arvates on päris palju olnud – mõlemale. Et ja ma arvan, et seda annaks selgitada, kui keegi huvi tunneks, aga keegi ei tunnegi huvi. Kõigi jaoks on see selge, et mees on ennast ohverdanud.”

Eelnevast nähtub, et nii mehed kui ka naised ise mõtestavad ja esitlevad meeste eemaldumist töökarjäärast kui võimalust pääseda mehele ettenähtud ühemõttelistest sotsiaalsetest rollidest, võtta elus aeg maha, pühenduda lastele, hobidele ja eneseteostust pakkuvatele palgatöövälilistele tegevustele. Äraminek kohta, kus see on kas või kitsamas sotsiaalses kogukonnas aktsepteeritud, annab ühest küljest võimaluse seda elustiili ohutult praktiseerida. Teisest küljest ei ela need naised ja mehed emigreerumisest hoolimata isolatsioonis, nad suhestavad end Eesti ühiskonnaga. Sageli tuleb sellistel paaridel vastamisi seista oma pere, sõprade ja laiema sotsiaalse võrgustiku halvaks panu ja imestusega. Hoolimata sellest, et nad ise esitlevad oma

eluviisi kui vaba valikut, peavad nad pidevalt vastustama meesohvri diskursust, mida sinne kogukond neile peale sunnib. Seetõttu elavad naised ja mehed vastuoluliste ootuste ja normide mõjuväljas – asukohariigis loodud “ohutu katselabori” normaalsus vajab kodumaal tõsiselt põhjendamist, selgitamist ja õigustamist.

Ümberpööratud pererollide pingestatus

Kuigi naised ja mehed presenteerivad normatiivsetest soosuhetest loobumist kui valikut ja tõrjuvad mehe sotsiaalset ohvrikuvandit, oleks kindlasti naaiivne ja pealiskaudne arvata, et adapteerumine kahe leivateenijaga perest naisleivateenijaga pereks on emigreerunud peredes kulgenud täiesti probleemituult. Nii naised kui ka mehed leidsid, et naisleivateenija ja koduse peresisuga elukorraldus ei saa kesta pikka aega, sest see ei ole heade peresuhete ja meeste väärrika enesekuvandi säilitamise seisukohast jätkusuutlik. Seetõttu peeti pikemas perspektiivis välisriiki jäämise eelduseks, et mees leiab seal tööd.

Naised ja mehed tunnetasid, et ühe leivateenijaga pered on haprad ning mitmesugused pinged, mida see olukord põhjustab, võivad mõjutada oluliselt ka paarisuhte kvaliteeti. Esiteks on leivateenijast ema ja vaid kodule kesken- dunud isaga peredes vastutus ja võimusuhted tasakaalust väljas. Naised võivad tunda, et nende õlule on langenud liialt suur koorem. Samas aga kogevad mehed, et nende tegevus koduses sfääris on liialt üksluine, ühiskonnas ei väärtustata seda piisavalt ning seetõttu ei pea nad oma elu täisväärtuslikuks. Teisalt ei saa ka kõrvale vaadata asjaolust, et kui pere peamine leivateenija on naine, mis normatiivsete soorollide taustal on avangardne, siis ahendab see oluliselt meeste maskuliinse eneseesitlemise ja -tunnetamise võimalusi ning muudab atribuutide tagavara,

mille abil mehelikku identiteeti konstrueerida, võrdlemisi kesiseks. Nii naised kui ka mehed peavad sellistes peredes meeste väärrika enesekuvandi säilitamise nimel koostööd tegema. Naiste osalus meeste maskuliinsuse konstrueerimisel ilmnis kõige teravamalt sellistes situatsioonides, kus naised astusid meeste kaitseks välja, kui sugulased ja sõbrad kui ühiskonna eestkõnelejad pöördusid nende poole ja küsisid: "Mida need mehed seal õieti teevad?"¹

Vaatamata sellele, et paarid presenteerivad oma elukorraldust kui valikut, tunnetatakse tegelikult ka olukorra ebakindlust. Selle põhjuseks on suuresti asjaolu, et enamasti polnud täitunud perede lootus, et mees leiab mõne aja jooksul välismaal endale meelepärase eneseteostusvõimaluse. Mehe tööalast tegevusetust nägid mehed ja naised pikemas perspektiivis suure probleemina, mis oluliselt mõjutas seda, kui edukana migratsiooni tajuti. Samuti oli meeste töösingutel tähtis roll tagasitulekunnarratiivides ning sageli rõhutatigi, et mehe tööleidmise väljavaaded on välisriiki jäämise eelduseks. Kuigi nii mõnedki naised tunnistasid, et sissetuleku suurenemine on muutnud nad enesekindlamaks ja sõltumatumaks ning andnud neile rohkem peresisest võimu, võis pere ainsa leivateenija roll põhjustada ka väsimust ja pinget. Seetõttu peeti väljavaadet mehe töö leidmise kaudu peresuhteid enam tasakaalu viia välisriigis elamise kestuse planeerimisel oluliseks.

Mari: "Eks ta natukene nagu kuskil noh on niimoodi, et vahepeal tahaks no tahaks seda, et ei oleks see vastutus kõik minu peal. Aga samas ma mõtlen, et seda saab ju ringi... [...] Et ma vahepeal jah tunnen, et see vastutuse koorem üldse on [...] minu poole kaldu. Tegelikult noh enamus asjades, et otsustamises ja kõiges, aga see oli ka enne nii. Et ja nüüd on see rahaline pool ka, aga see on noh täpselt, see on ka mõtlemises kinni, et nagu lõppkokkuvõttes, mis vahet

seal on, kes siis seda raha koju toob või, kes panustab onju, sest noh küsimus ei ole ju selles, et ma ei väärtusta seda, et ta [mees] kodus on, onju, et noh ja kui mina ütlen, et mina seda seal enam olla ei taha, siis lihtsalt, noh, siis me tuleme ära. Kui mina seda enam ei taha või on teine variant, et tema leiab töö."

Tarmo, kes meenutas intervjuus oma kogemusi seotud lahkuja ja koduse isana välisriigis, tõi esile, et mehel on keeruline sellises situatsioonis eneseväärrikust säilitada, ning rõhutas tõise identiteedi tähtsust nii meheliku enesekuvandi kui ka heade peresuhte säilimise eeldusena. Kuigi Tarmo planeeris koos abikaasa Jutaga juba uut pikka välislähetust ning tunnistas, et ootab seda, leidis ta, et on ohtlik end välismaal viibides tööalasel *lõdvaks lasta*, sest sellisel juhul oleks tal tagasi tulles raske end uuesti käima lükata. Tarmo juurdles juba Eestis viibides, kuidas järjekordses elukohariigis oma kvalifikatsiooni säilitada, et ta *kolm aastat pärast starti oleks jälle võimeline uuesti ujuma*.

Tarmo: "See on tegelikult ju väga, väga suur tähtsus, et ikkagi meesterahval see, et tema tunneks ennast ka nagu selle toitjana või et majanduslikult saab vastutada tema pereasjade eest. Kui see nii ei ole, siis ma arvan, et nad tunnevad kindlasti sihukest kerget, enda suhtes põlgust, ja-ja-ja võib see hakata häirima nende suhteid ja ma olen kuulnud, et on päris palju neid lahutusi, mis on eestlastel, [kes on] tulnud [...] tagasi."

Tarmo abikaasa Juta, aga ka paljude teiste rändelugudes kõlasid sarnased teemad. Palju arutleti selle üle, milline on peresisese tööjao- tuse ja rollide muutuste koosmõju mitte ainult mehe enesehinnangule, vaid heade peresuhte säilimisele tervikuna. Leiti, et Eestist lahkuvate naiste partnerid ei kaota mitte ainult tööd, vaid ka väljavaate tagasi tulles Eestis tööd leida, kuna

mitmeaastane n.-ö. must auk CV-s ei mõju tulevastele tööandjatele kuigi julgustavalt. Seega ei riskeeri mehed mitte ainult tasakaalustamata tööjaotusest ja palgatöö puudumisest tekkinud maskuliinsuskriisiga, vaid ka oma võimalustega Eestisse naastes tööturul jälle “jalga ukse vahele saada”. Kaasmigrantide töökarjäär katkeb rändega seoses aastateks ning koos sellega langeb ka kvalifikatsioon ning kaovad töö leidmist soodustavad sotsiaalsed võrgustikud.

Juta: “Aga tagasi tulles ma arvan küll, et need paarid, kes [...] väljas on käinud, nad tulevad tagasi ja jäävad kokku, et nagu see teine pool neil vääriski mingit ordenit või medalit, et see on tegelikult väga karm. See on sulle endale karm, aga tegelikult sa oled oma tööga seotud, sa tead, mis sa seal teed, aga see teine pool, kes võtab aastaid ja just tagasi tulles peab oma koha jälle leidma. Et ja kui ta jääb mõistuse juurde veel, et see on tegelikult, tegelikult see on katsumus. [...] Abielus püsida on selle töö ja eriala tõttu päris suur kunst.”

Nagu intervjuuväljavõte hästi näitab, võivad meeste ja naiste muutunud rollid olla tõsiseks perekonna koospüsimeise proovikiviks. Ka paljud teised intervjuueeritavad tõid välja, et suhte säilitamine eeldab uues elukohariigis suurt koostööd ja ühist pingutust, et mõlemad pooled tajusid uut elu rahuldustpakkuvana. Sellise koostööstrategia võtab hästi kokku Tiina välja pakutud metafoor, et tegemist on *eluga allveelaeval*, kus kõik meeskonnaliikmed peavad andma panuse, et sõit jätkuks sujuvalt. Kui uute pererollide tõttu tekkinud pinged on viinud nii kaugele, et tekib küsimus, kas perekond jääb püsima, peavad paarid otsustama, kas jääda ja riskida suhte lagunemisega või otsida ränderuumis mõni muu sihtpunkt, kus tingimused töö- ja pererollide tasakaalustamiseks on soodsamad.

Kokkuvõte ja diskussioon

Käesolevas artiklis käsitleti mõningaid ebatraditsioonilise peresise tööjaotuse valitud Eesti emigrantperede töö- ja pereelu ühitamise aspekte. Uuring hõlmas kvalifitseeritud naisi, kelle partnerid loobusid naise karjääri ja eneseteostuse nimel oma tööülesannetest ning järgnesid kaasmigrandina välisriiki, et jääda seal peamiseks kodu ja laste eest hoolitsejaks. Selliste perede tööjaotust võib ühiskonnas juurdunud soonormatiivset tööjaotusideaali silmas pidades nimetada überpööratuks – mehed võtsid enda kanda kultuuriliselt feminiinsena defineeritud sfääri (kodu ja lapsed) ja naised kultuuriliselt maskuliinse rolli pere peamise või ainsa leivateenijana.

Uurimisandmed võimaldavad järeldada, et ränne võib luua ajas ja ruumis sellised sotsiaalsed territooriumid, kus on kergem praktiseerida mittenormatiivseid soosusteid. Koduse pereisa rolliga aitas toime tulla füüsiline distants Eesti kontrollivatest sotsiaalsetest võrgustikest ja rändesituatsiooni eristamine perede tavarealsusest. See tähendab, et pered löid “siin” ja “seal” peresisele tööjaotusele erinevad ootused ja normid. Kuna väikesed lapsed vajavad igapäevast hoolitsust, oli naiste töökarjääri võimaldamiseks vaja meestel asuda koduperemehe rolli. Seetõttu võib selliste migrantperede töö- ja pereeluga seotud rollide ümbermängimist rändeelukorras nimetada “ohutuks katselaboriks”, kus võib ilma tõsisemate sotsiaalsete sanktsioonideta mängida erinevate maskuliinsuse ja feminiinsuse atribuutidega, tõlgendades näiteks meeste töökesksest identiteedist kõrvalekaldumist kui huvitavat ülesannet, vaheldust või valikut, milleks Eestis puudusid kaalukad ajendid, põhjused ja võimalused. Samas selgus, et meeste koduseks ja naisest majanduslikult sõltuvaks jäämine ei ole perede jaoks kindlasti probleemivaba – sellist elukorraldust ei peeta sageli pikemas perspektiivis jätkusuutlikuks.

Selline tulemus ei ole ilmselt üllatav, võttes arvesse töökeskse meheideaali domineerimist Eesti ühiskonnas.

Samas võib analüüsi tulemusi silmas pidades spekuloida mõttega, et kui mehed tunnevad end peamise lapsevanema rollis mugavalt keskkonnas, kus see (kas või kitsamas sotsiaalses ringis) on pigem norm kui erand, siis kas ei võiks soolistatud tööjaotuse norme eiravad pereelupraktikad olla võimalikud ka Eestis. Riigil on hooliva isaduse toetamiseks ja sooliselt võrdsema rollijaotuse soodustamiseks võimalik kasutada erinevaid perepoliitika kujundamise meetmeid, nt. anda õigus kasutada mingit osa vanemapuhkusest ainult meestele või maksta mõne kuu eest vanemahüvitist ainult lapsega koju jäänud isale. Nõnda võiks praegu üksnes erandlikes ja ajutistes migratsiooniruumides ehk “seal” normaalsena tajutatav paindlikum elukorraldus muutuda ühiskonnas aktsepteeritaks ka “siin”, Eestis.

Märkused

- 1 Vaata lähemalt meeste identiteeditöö kohta Pajumets ja Hearn (2012) ning naiste esitatud diskursiivsetest käsitlustest koduste partnerite maskuliinsete identiteetide kohta Pajumets ja Hearn (2013).

Kirjandus

Bielby, W. T.; Bielby, D. D. (1992). I Will Follow Him: Family Ties, Gender-Role Beliefs, and Reluctance to Relocate for a Better Job. *American Journal of Sociology*, 97, (5), 1241–1267.

Bittman, M.; England, P.; Folbre, N.; Sayer, L.; Mathe-son, G. (2003). When Does Gender Trump Money? Bargaining and Time in Household Work. *American Journal of Sociology*, 109, (1), 186–214.

Brandth, B.; Kvande, E. (1998). Masculinity and Child Care: The Reconstruction of Fathering. *The Sociological Review*, 46, (2), 293–313.

Brines, J. (1994). Economic Dependency, Gender, and the Division of Labor at Home. *American Journal of Sociology*, 100, (3), 652–688.

Connell, R. W. (2000). *The Men and the Boys*. Allen & Unwin, St. Leonards, New South Wales.

Cooke, T. J. (2003). Family Migration and the Relative Earnings of Husbands and Wives. *Annals of the Association of American Geographers*, 93, (2), 338–349.

De Fina, A. (2009). Narratives in Interview – The Case of Accounts. For an Interactional Approach to Narrative Genres. *Narrative Inquiry*, 19, (2), 233–258.

Doucet, A.; Merla, L. (2007). Stay-at-Home Fathering: A Strategy for Balancing Work and Home in Canadian and Belgian Families. *Community, Work and Family*, 10, (4), 455–473.

Doucet, A. (2004). “It’s Almost Like I Have a Job, but I Don’t Get Paid”: Fathers at Home Reconfiguring Work, Care, and Masculinity. *Fathering*, 2, (3), 277–303.

Elliott, J. (2005). *Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

Geist, C.; McManus, P. A. (2012). Different Reasons, Different Results: Implications of Migration by Gender and Family Status. *Demography*, 49, (1), 197–217.

Halfacree, K. (2004). Untying Migration Completely: De-Gendering or Radical Transformation? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, (2), 397–413.

Hiller, H. H.; McCaig, H. S. (2007). Reassessing the Role of Partnered Women in Migration Decision-Making and Migration Outcomes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 24, (3), 457–472.

Järv, K. (2007). Eesti tööealise elanikkonna väljarände eelistused. Poliitikaanalüüs. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 8. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Järviste, L. (2010). Sooline võrdõiguslikkus ja ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis 2009. aastal. Poliitikaanalüüs. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 3. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Kallaste, E.; Philips, K. (2004). Eesti tööealise elanikkonna töötamise potentsiaal Euroopa Liidu riikides. *PRAXISe Toimetised*, 13. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.

King, R.; Thomson, M.; Fielding, T.; Warners, T. (2006). Time, Generations and Gender in Migration and Settlement. In Pennix, R.; Berger, M.; Kraal, K. (eds.), *Dynamics of International Migration and Settlement in*

- Europe: A State of the Art*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 233–267.
- Kofman, E. (2004a). Family-Related Migration: A Critical Review of European Studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, (2), 243–262.
- Kofman, E. (2004b). Gendered Global Migrations: Diversity and Stratification. *International Feminist Journal of Politics*, 6, (4), 643–655.
- Kofman, E.; Raghuram, P. (2006). Gender and Global Migrations: Incorporating Skilled Workers. *Antipode*, 38, (2), 282–303.
- Lutz, H. (2010). Gender in the Migratory Process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36, (10), 1647–1663.
- Mahler, S. J.; Pessar, P. R. (2006). Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review*, 40, (1), 27–63.
- Mincer, J. (1978). Family Migration Decisions. *Journal of Political Economy*, 86, 749–773.
- Nivalainen, S. (2004). Determinants of Family Migration: Short Moves vs. Long Moves. *Journal of Population Economics*, 17, (1), 157–175.
- Pajumets, M.; Hearn, J. (2012). Post-Socialist Fathers “at Home” and “Away from Home” in “Old Europe”: Facing the Challenge through Masculine Identity Talk. *Studies of Transition States and Societies*, 4, (1), 31–47.
- Pajumets, M.; Hearn, J. (2013). Migrant Career Women’s Discursive (Re)constructions of Their Domestic Partners’ Masculine Identities. In Allaste, A.-A. (ed.), *“Back in the West” Changing Lifestyles in Transforming Societies*. Peter Lang Publishers, Frankfurt am Main, 151–173.
- Pajumets, M. (2007). Soo konstrueerimine ajakasutuse kaudu: isade ja emade argipraktikad ja -konfliktid. *Rmt-s Vaher, B.; Seeder, K. (toim.), Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lapsevanemate tööhõive*. Eesti Tööhõivete Keskliit, Tallinn, 79–118.
- Pedraza, S. (1991). Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*, 17, 303–325.
- Pessar, P. R.; Mahler, S. J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender in. *International Migration Review*, 37, (3), 812–846.
- Raghuram, P. (2009). Situating Women in the Brain Drain Discourse: Discursive Challenges and Opportunities. In Stalford, H.; Currie, S. (eds.), *Gender and Migration in 21st Century Europe*. Ashgate Publishing Group, Abingdon, Oxon, 85–104.
- Riessman, C. K. (2004). Narrative Analysis. In Lewis-Beck, M. S.; Bryman, A.; Futing Liao, T. (eds.), *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods*. SAGE Publications, London, Newbury Park, 705–709.
- Riessman, C. K. (2002). Analysis of Personal Narratives. In Gubrium, J. F.; Holstein, J. A. (eds.), *Handbook of Interview Research. Context & Method*. Sage, Thousand Oaks, California, 695–710.
- Ryan, L. (2008). “I Had a Sister in England”: Family-Led Migration, Social Networks and Irish Nurses. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34, (3), 453–470.
- Smith, D. P. (2004). An “Untied” Research Agenda for Family Migration: Loosening the “Shackles” of the Past. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, (2), 263–282.
- Veidemann, B. (2010). Eesti tööelise rahvastiku väljarändepotentsiaal aastal 2010. Poliitikaanalüüs. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 8. Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- West C.; Zimmerman D. H. (1987). Doing Gender. In Kimmel, M. S.; Aronson, A. (eds.), *The Gendered Society Reader*. Oxford University Press, New York, 150–168.

Töö iseloomu ja perestruktuuri mõju töö- ja pereelu ühitamisele

Kairi Kasearu

Töö- ja pereelu ühitamise temaatika on palvinud suurt tähelepanu nii meedias, poliitikas kui ka teadusmaastikul. Töö- ja pereelu ühitamise all mõistame kahe valdkonna kokkusobitamist. Ööpäevas on meie käsutuses kakskümmend neli tundi, mille sisse peab mahtuma palju erinevaid tegevusi: töötamine, laste ja kodu eest hoolitsemine, isiklik vaba aeg. Tasakaalu leidmine erinevatele tegevustele kuluva aja vahel võib osutada pereliikmetele tõsiseks proovikiviks. Sellist ebakõla töö- ja pereelu ühitamisel on kirjeldatud töö- ja pereelu konfliktina (ingl. k. *work-family conflict*). Töö- ja pereelu konflikt seisneb nende kahe valdkonna rollide sobitumiskeskustes, s.t. ühes valdkonnas täidetav roll muudab keeruliseks rolli täitmise teises valdkonnas (Greenhaus ja Beutell 1985). Artikli eesmärk on selgitada välja, kuidas mõjutab ühelt poolt töö iseloom, s.t. töötaja pikkus, ebaregulaarne tööaeg, töötamine vastutaval töökohal ja ületundide tegemine, ning teisalt perekonna struktuur, s.t. laste olemasolu ja mõlema vanema töötamine, töö- ja pereelu ühitamise tajumist probleemsetena.

Viimasel ajal on töö- ja pereelu puhul keskendunud peamiselt kahe valdkonna vahelise konflikti leevendamisele, valdkondade ühitamisele või nende vahelise tasakaalu leidmisele. Sotsiaalteadustes hakati töö- ja pereelu ühitamise temaatikale tähelepanu pöörama 1970. aastate lõpus ning esmalt rõhutati töö- ja pereelüüri teineteisest eraldatust. Kanter (1977) oli üks esimestest, kes kirjeldas toonast eraldatust kui "lahusolevate maailmade müüti". Eeldati, et töö struktuur kujundab eraelu, sest erinevad ametikohad eeldavad väga erinevat töökorraldust (lähetus, töötamine nädalavahetustel, töötaja paindlikkus), mis omakorda mõjutab perekonna igapäevaelu ja ülesannete jaotust pereliikmete vahel (Kanter 1977). Teisalt, perekonnaelu mõjutab töötaja käitumist töökohal, nt. kuidas oodata valmis töötama hilisõhtuti või kui sageli tuleb ette lühiajalise etteteatamisega töölt puudumist seoses väikelapse haigestumisega.

Üks toona pakutud teoreetilistest seletustest tugineb Beckeri (1981) perekonna majandusteooria põhiideele, mille kohaselt oleks lahenduseks ühe partneri keskendumine kodusfäärile, samal ajal kui teine panustab töösfääri. Teisisõnu, ühe leivateenijaga peremudel välistaks töö- ja pereelu ühitamise probleemi. Siiski, praeguseks on selline peremudel asendunud pigem kahe leivateenijaga peremudeliga. Statistika tuginedes võib julgelt kinnitada kahe leivateenijaga peremudeli domineerimist Eesti ühiskonnas. 2011. aasta rahva- ja eluruumide loenduse andmetel on Eestis alla 18-aastaste lastega peredest 60% kahe leivateenijaga perekonnad, üks neljandik on perekondi, kus isa töötab ja ema on kodune, ning 9% selliseid perekondi, kus ema töötab, aga isa mitte. Seega on suuremale osale perekondadest töö- ja pereelu ühitamine igapäevane otsuste ja kokkulepete protsess.

Töö- ja pereelu ühitamise uurimisel on domineerinud konfliktiteoreetiline käsitlusviis, mis tugineb eeldusele, et aeg kui ressurss,

mida kahe valdkonna vahel jagada, on piiratud. Viimasel kümnendil on käsitlustes toimunud paradigmuuendus ning töö- ja pereelu ühitamist vaadatakse positiivsemas võtmes ehk küsimuseks on tasakaalu leidmine kahe sfääri ühitamisel (Greenhaus ja Powell 2006). Guest'i (2001) järgi on töö- ja pereelu omavahelist seost võimalik kirjeldada viie ühitamistüübi alusel: (1) segmenteerumine – mõlemad valdkonnad on täiesti eraldiseisvad ega avalda teineteisele üldse mõju; (2) ülekandumine – tegemist võib olla kas negatiivse või positiivse mõjuga, mis kandub ühest sfäärist teise; (3) kompensatsioon – inimesed kompenseerivad ebatäiuslikkust ühes sfääris teisest sfäärist saadava kasuga; (4) instrumentaalne – ühe sfääri "ärakasutamine" teises sfääris edukas olemise nimel; (5) konflikt – kõrged nõudmised mõlemas sfääris viivad ülekoormuse ja konfliktide tekkeni. Võib eeldada, et ebakõlade tekkides muutuvad nii ülekandumine, kompensatsioon kui ka instrumentaalne seos konfliktseoseks. Nii võibki väita, et töö- ja pereelu ühitamise keeruks tuleneb rollide vastandlikkusest, nimelt takistab töötamine oma rolli täitmist perekonnas ja oma rolli täitmine lapsevanemana ei lase täielikult pühenduda töötamisele (Greenhaus ja Beutell 1985, 77). Konflikti paradigmast lähtuvalt tulenevad töö- ja pereelu ühitamise raskused aja kui ressursi piiratusest. Aeg, mis kulub töölkäimisele ja töötamisele, vähendab perekonnaga veedetavat aega, samas aeg, mil pühendutakse perekonnale, tähendab enamasti tööst eemalolekut. Samas on töötamine selgelt seotud hüvede ja ressurssidega ehk erinevatel ametikohtadel töötavatel inimestel on erinev võimalus kompenseerida oma perekonnast eemaloldud aega teistele pereliikmetele (erinevad hüved töötajate peredele või töötajale endale: suvepäevad, spordiklubi liikmestaatus jne.) või tarbida teatavaid hüvesid. Näiteks Karu (2009) toob esile, et kõrgharidusega inimesed töötavad pigem valdkondades ja ametikohtadel, mille puhul

tööandja toetab rahaliselt erinevate teenuste, nt. sportimisvõimalused, enesetäiendamine, terviseedendamine, tarbimist. Kolmandaks võib töötamisega kaasnev pingelisus – stress, töömured, ebakindlus – kanduda üle suhetesse pereliikmetega. Seega võib töösfääri ebakõla kanduda kodusfääri. Perekond ja pereelu võivad omakorda mõjutada töötaja käitumist töökohal. Perekonnas valitsevad väärtused ning kultuurilised normid kujundavad orienteeritust töötamisele. Näiteks perekondades, kus väärtustatakse peremudelit, mille kohaselt mees on peamine leivateenija ja naise teenistus on lisisissetulekuallikaks, töötab naine pigem osajaga, tal puudub motivatsioon ja ambitsioon karjääriredelil edasipürgimiseks. Teisalt on peresidemed ning pereliikmete sotsiaalne võrgustik suhteliselt olulised tööturule sisenemisel ning töökohtade leidmisel (Loury 2006) ja seega võivad kaks sfääri olla ka teineteist toetavad.

Kui vaadata töö- ja pereelu ühitamist tasakaalustamise aspektist lähtuvalt, siis on rõhutatud peamiselt erinevate rollide rikastavat efekti: esiteks, töö- ja kodu täidetav roll ja kodu täidetav roll võivad teineteist täiendada ja suurendada seega eluga rahulolu; teiseks, ebaedu ühes rollis on leevendatud edukusega teises rollis ehk mitme rolli omamine taandab negatiivse mõju ja vähendab stressi; kolmandaks, ühe rolli kogemust on võimalik kanda üle teise rolli ehk pereelus saadavaid positiivseid kogemusi ja sotsiaalseid oskusi kasutatakse edukalt töösfääris ja vastupidi (Greenhaus ja Powell 2006). Seega võib töö- ja pereelu ühitamise teoreetilisel analüüsimisel lähtuda ühelt poolt konflikti, kuid teisalt rikastamise vaatenurgast. Käesolevas artiklis on lähtekohaks pigem konfliktiteoreetiline käsitlus ehk eesmärgiks on selgitada välja, kuidas tajuvad inimesed töö- ja pereelu ühitamist probleemseks ja millest see tuleneb.

Töö ja pereelu ühitamine – kas naiste dilemma?

Töö- ja pereelu vaheline tasakaal varieerub sooliselt (Öun 2012). Suur osa töö- ja pereelu puudutavaid uurimistöid on pigem kinnitanud, et naiste ja meeste jaoks on töö- ja pereelu ühitamise probleemi sügavus ja teravus erinev (Bianchi ja Milkie 2010; Hochschild ja Machung 2003; Öun 2012). Naiste puhul saab rääkida nii-öelda “teisest vahetustest” ehk siis olgugi et naiste tööhõive on sama kõrge kui meestel, panustavad nad kodusfääris lastehoidmisesse ja kodutöösse endiselt rohkem kui mehed (Hochschild ja Machung 2003). Hochschild ja Machung rõhutavad sooideoloogia olulist vahendavat mõju, nimelt oli meeste panus kodusfääris suurem neis peredes, kus partnerite arusaam mehe ja naise vahelisest tööjaotusest oli egalitaarsem ehk siis suuremat võrdsust pooldav ja vähem naiste- ja meestetöid eristav. Kuid sooideoloogia realiseerumine käitumises oli omakorda tugevalt vahendatud töökohaga kaasnevate võimaluste kaudu ehk milline oli töögraafik (nt. traditsioonilist sooideoloogiat esindavad mehed panustavad siiski kodutöösse suhteliselt palju kui naine töötab õhtustes vahetustes). Seega on kaks valdkonda tugevalt läbipõimunud.

Erinevates uuringutes on tulnud esile, et naiste kodutöödele kulutatud aeg on vähenenud, samal ajal kui nende osalemine tööturul on suurenenud (Bianchi ja Milkie 2010). Ühelt poolt saab seda seletada tehnoloogia arenemisega, mis on asendanud mitmed käsitsi tehtavad tööd kodumasinatega (nt. pesupesemine, nõudepesu jne.), teisalt aga võib eeldada ka väärtuste muutust põlvkondade vahetumise tulemina. Nooremad naised ei pea oma elus enam kõige tähtsamaks koduperenaise rolli ning vähenenud on nende naist osakaal, kes toetavad meeste eesõigust töökohtadele (Kasearu 2011). Väärtuste muutusele viitab ka meeste

osaluse suurenemine peresfääris, nt. teevad nad rohkem ja sagedamini kodutöid (Hook 2006). Seega võib töö- ja pereelu ühitamise konflikti tajumine olla erinev, sest see sõltub tööturukäitumisest (tööaeg, töötundide arv, töökultuur, töötamine erinevates majandusharudes jne.) ning pereelust, nt. kas mõlemad vanemad töötavad täisajaga (Jacobs ja Gerson 2004), milline on hoolduskoormus perekonnas (Folbre ja Bittman 2004), milline on kodutööde koormus ning kuidas see on partnerite vahel jaotatud (Brines 1994). Lisaks on töö- ja pereelu ühitamine paljuski seotud riigi tööturu-, sotsiaal- ja perepoliitikaga. Lastehoiuvõimalused, riikliku lapsehoolduspuhkuse pikkus, lapsevanemate tööturule naasmise toetamine jne. mängivad rolli töö- ja pereelu ühitamisel (Grönlund ja Öun 2010).

Töö eripära roll kahe sfääri ühitamisel

Töö- ja pereelu ühitamise keerukus võib tuleneda tööaja ja -koha vähesest paindlikkusest või tavapärastust tööajast. Arenenud riikides on suurenenud ebatraditsioonilisel ajal töötamine, näiteks Ameerikas on kahe töölkäiva täiskasvanuga perekondadest üks neljandik selliseid, kus vähemalt ühel partneritest on tavapäratu tööaeg (Presser 2003). Pikad tööpäevad, töötamine nädalavahetustel või öises vahetuses või lühiajalise etteteatamisega suurendavad ebakõla töö- ja pereelu ühitamisel (Gallie ja Russell 2009; Steiber 2009). Samuti on konflikti tajumine seotud ametikohaga kaasneva vaimse ja füüsilise pingutusega. Need, kes leiavad, et nende töö on pingeline, tajuvad ootuspäraselt suuremat vastuolu ka töö- ja pereelu ühitamisel. Töökohaga seotud kindlusetus suurendab töö- ja pereelu konflikti, töö kaotamise või sissetulekute vähenemise hirm tingib töötamise mitmel kohal või sunnib töötamise kõrvalt uut töökohta otsima, mis omakorda tekitab stressi. Steiber (2009)

leiab, et võimalus otsustada oma töö korraldamise üle (töö autonoomsus) aitab inimestel paremini planeerida aega pere ja töökohustuste vahel ja rollide täitmisel ning vähendab nõnda kahe valdkonna vahelist konflikti. Seega tuleb eristada töö aja- ja kohapaindlikkust. Ajapaindlikkus tähendab tööaja valimist oma soovide järgi, kohapaindlikkus annab võimaluse ka töötamise asukoha üle otsustada – enamasti esinevad aja- ja kohapaindlikkus siiski koos.

Töö- ja pereelu konflikti tajumine on seotud tööaja ja -koha paindlikkusega, mis omakorda on seotud inim- ja sotsiaalse kapitaliga. Varasemad uuringud on toonud esile, et erineva haridustasemega inimesed tajuvad töö- ja pereelu konflikti erinevalt (Kasearu 2009; Schieman ja Glavin 2011). Kõrgharidusega inimestel tuleneb töö- ja pereelu konflikt peamiselt sellest, et nad töötavad vastutusrikkamatel ametikohtadel, millega kaasneb enam pinget. Kuigi tööaeg võib olla paindlik, tähendab see samas tööasjadega tegelemist oma vaba aja või perega koos veedetava aja arvel. McGinnity ja Calvert (2009) rõhutavad, et tippspetsialistid ja juhttöötajad tajuvad suuremat ajasurvest tulenevat konflikti töö- ja pereelu ühitamisel kui oskusa- ja lihttöölised. Nad selgitavad seda seost ametikohal töötamise “paketiga”. Nimelt, paindlik tööaeg tähendab küll vabadust valida töötamise aega, kuid samas ei tähenda see vähem töötamist, vaid peab pigem ületundide tegemisega. Madalama haridustasemega inimestel tuleneb töö- ja pereelu konflikt peamiselt vahetustega töötamisest ehk nad töötavad ebatraditsioonilisel tööajal (Schieman ja Galvin 2011), näiteks öhtuste vahetustega kaasneb suurem konflikt ja stress (Barnett jt. 2008). Seega on parim aeg perekonnaga veetmiseks – töö- ja koolipäeva öhtupoolikud ning nädalavahetused – sisustatud töötamisega. Perekonnaliikmetega koos veedetud aeg on seetõttu piiratud, mis omakorda annab aluse konflikti tajumiseks. Siiski on ka märgatud, et eriti meeste puhul võib töö- ja pereelu ühitamist toetav tavapäratu tööaeg

suurendada rahulolu pereeluga (Mills ja Täht 2010).

Perekond kui konflikti tekkimise kontekst

Eestis on levinud kahe leivateenijaga perekumudel. Samas on rahvusvahelised uuringud näidanud, et sellise peremudeli puhul, kus mõlemad vanemad töötavad, on töö- ja pereelu konflikti tajumine kõige tõenäolisem (Jacobs ja Gerson 2004). Raskemas seisus on ka ühe vanemaga perekonnad, kus töö- ja pereelu ühitamine on jäänud ühe täiskasvanu õlule. Nii on ühe vanema kanda topeltkoormus nii kodukui ka töösfääris. Samuti võib väita, et meeste ja naiste pere- ja tööelu ühitamise erinevused on suuresti tingitud perekonnas täidetavatest rollidest. Kodune keskkond toob selgemalt esile sugupooltevahelised erinevused. Emad veedavad lastega rohkem aega kui isad, emad teevad paralleelselt mitut asja korraga ning laste eest hoolitsemine on suuresti nende õlul (Craig 2006; Tasuja 2011). Näiteks 2010. aasta Eesti ajakasutuse uuringu andmetel lühendas 3–6-aastaste lastega naistest ligemale üks viiendik viimase kuu jooksul oma tööaega seoses vajadusega hoolitseda lapse eest, samas meeste seas oli tööaja lühendajaid 5% (Krusell 2011, 69).

Perekonda ei saa vaadata kui eraldiseisvate indiviidide kogumit, tegemist on läbipõimunud kooslusega ning seega ei saa töö- ja pereelu konflikti vaadata indiviidikeskselt, vaid pigem paari- või peretasandil. Lähtudes eluteede teooria “seotud elude” kontseptsioonist (Hutchison 2011), võib eeldada, et ühe pereliikme tajutud raskused töö- ja pereelu ühitamisel mõjutavad teiste pereliikmete hea- ja rahulolu. Näiteks võib mees naise öhtuses vahetuses töötamise tõttu tajuda teravamalt töö- ja pereelu ühitamise konflikti, sest tema teha jäävad kõik öhtused kodutööd (Barnett jt. 2008). Huvitava

tulemuseni on jõudnud Fagan ja Press (2008), kes leidsid, et mehe tööstress ja probleemid töökohal kandusid naisele üle, nii et viimane tajus ebaedu töö- ja pereelu ühitamisel. Seega saavad partnerid teineteist töö- ja pereelu ühitamisel toetada nii praktiliselt, jagades kohustusi ja tegevusi, kui ka emotsionaalselt, toetades teise poole karjäärivalikuid ja näidates üles huvi teise töö vastu.

Arenguteoreetilisest perekonna käsitlusest lähtudes (Rodgers ja White 1993) võib eeldada perekonna arengufaasi mõju töö- ja pereelu ühitamisele. Perekonna arenguteooria kohaselt jaguneb perekonna elutee faasideks ning peamiselt on faaside formeerimise aluseks laste vanus. Eelkoolialiste lastega perekonna elukorraldus on kindlasti teistsugune kui nt. teismeliste või täiskasvanud lastega peredes. Uuringud kinnitavad, et eelkoolialise lapse vanemaks olemine suurendab töö- ja pereelu konflikti (Karu 2009; McGinnity ja Calvert 2009; Steiber 2009). Eelkoolialiste lastega peredes on peamine küsimus, kuidas korraldada lastehoid ja vanemate töölkäimine sellisel viisil, et kõigi heaolu oleks tagatud. Üheks võimaluseks on osaajaga töötamine. Eestis on emadest, kes käivad tööl ja kellel on kuni kaheaastane laps, osaajaga töö vähem kui ühel neljandikul ja sama vanade laste isadest töötab osaajaga viis protsenti, 3–6-aastaste laste vanematest töötavad osaajaga kümme protsenti naistest ja kolm protsenti meestest (Krusell 2011, 67). Eestis ei ole osaajaga töötamine töö- ja pereelu ühitamise strateegiana nii levinud kui nt. Hollandis, Šveitsis ja Saksamaal (Krusell 2011, 67).

Ühelt poolt võib täisajaga töö olla seotud materiaalse paratamusega, s.t. osaajaga töötamine ei taga perekonna materiaalselt kindlustust. Teisalt võib tegu olla eluorientatsioonidest tuleneva eelistusega. Hakim (2002) vaatleb osaajaga vs. täisajaga töötamist kui väärtustest ja eluorientatsioonidest tulenevat eelistust ehk osaajaga töötamist eelistavad naised, kellele tööalane eneseteostus ei ole nii tähtis. Lisaks

on eelistus töötada osa- või täisajaga tuletatud struktuursetest piirangutest, nt. takistab lastehoiuvõimaluste puudumine täiskohal töötamist ja pereelu ühitamist. Suurbritannia, Taani ja Prantsusmaa võrdlus toob selgelt esile struktuursete piirangute mõju naiste osaajaga töötamise motiividele: Suurbritannias on põhjuseks just töö- ja pereelu ühitamise keerukus, seevastu Taanis ja Prantsusmaal on osaajaga töötamine pigem individuaalne eelistus (Gash 2008). Erinevad uuringud on kinnitanud eesti naiste suhteliselt tugevat pühendumist tööle (Kasearu 2005; Pajumets 2007). Töötamise vajalikkust ja olulisust põhjendatakse ühelt poolt majandusliku olukorraga, kuid samas rõhutatakse ka vajadust tunda ennast kaasatuna ühiskonda ning kodusele elule vahelduse leidmist töötamise kaudu (Pajumets 2007).

Osaajaga töötamise ning töö- ja pereelu konflikti vaheline seos on mitmetahuline. Reynolds (2005) toob esile, et naised soovivad oma töötunde vähendada ehk asuda osaajaga tööle, kui nad tajuvad, et pereelu takistab töötamist või töötamine mõjub pereelule negatiivselt. Seevastu mehed on valmis oma töötunde vähendada ainult juhul, kui töötamine hakkab mõjutama nende pereelu. Seega leiab kinnitust, et naised on meestest enam valmis tegema perekohustuste tõttu järeleandmisi töösfääris.

Metoodika

Artikli empiiriline alusmaterjal on võetud Euroopa sotsiaaluuringust (ESS)¹. Seda rahvusvahelist uuringut korraldatakse alates 2002. aastast kaheaastase intervalliga. Artikkel tugineb töö- ja pereelu ühitamise erimoodulile, mis oli küsitlusse lisatud 2004. ja 2010. aastal (Jowell jt. 2011). Tegemist on rahvusvaheliselt standardiseeritud ankeetküsitlusega. Euroopa sotsiaaluuringu valim esindab Eesti elanikkonda vanuses 15–75 eluaastat ning vastajad on leitud juhuvaliku teel. Analüüsis võrreldakse kahe aasta andmeid, hindamaks töö- ja pereelu ühi-

tamise muutusi sellel ajavahemikul. Sotsiaalsete rühmade võrdlevaks analüüsiks kasutatakse kahe aasta andmete ühendfaili.

Töö- ja pereelu ühitamist mõõtvatele küsimustele vastasid ainult need töötavad inimesed, kellel oli ka pere. Üksi elavad vallalised inimesed jäid analüüsist välja. Lõplikuks alamvalimiks kahe aasta peale kokku oli 1857 inimest, kellest 44% olid mehed. Vähemusrahvusest inimeste osakaal alamvalimis oli 22,9%.

Töö- ja pereelu konflikti saab mõõta kaesuunalisena: ühelt poolt, kui võrd tajub inimese töökohustuste tõttu pinget oma peresuhtes, ning teisalt, kui võrd takistab perekonnaelu tööle keskendumist ja pühendumist. Analüüsis on töö- ja pereelu konflikt mõõdetud viie küsimuse kaudu: kui sageli a) muretsete töövälisel ajal oma tööprobleemide pärast; b) tunnete pärast tööd end liiga väsinuna, et nautida asju, mida Te kodus teha tahaksite; c) mõtlete, et Teie töö takistab Teil leidmast aega, mida sooviksite oma elukaaslase või perekonnaga veeta; d) leiate, et Teie elukaaslane või perekond tüdineb Teie töö pingelisusest; e) leiate olevat raske keskenduda perekondlike kohustuste tõttu oma tööle. Kolm esimest väidet mõõdavad tööst tulenevat konflikti ning kaks viimast perekonna mõju tööle.

Teisalt saab need väited jagada ajapuudusest tulenevaks konfliktiks (töö tõttu on keeruline leida aega perekonnale või elukaaslasele) ja töö pingelisusest tulenevaks konfliktiks (töötamise tõttu ollakse liiga väsinud, et nautida tööväliseid tegevusi; elukaaslane/perekond tüdineb töö pingelisusest; töömured ei lase pereelust rõõmu tunda). Seega moodustasime kaks uut tunnust: ajapuudusest tulenev konflikt töö- ja pereelu ühitamisel (ajapuudusest tulenev konflikt) ning töö pingelisusest tulenev konflikt töö- ja pereelu ühitamisel (pingelisusest tulenev konflikt). Tuginedes kirjeldavale statistikale, võib öelda, et sagedamini tajutakse pingelisusest tulenevat konflikti ($M = 2,72$, $SD = 0,72$;

skaalal 1 – mitte kunagi ... 5 – alati) kui ajapuudusest tulenevat konflikti ($M = 2,24$, $SD = 0,79$; skaalal 1 – mitte kunagi ... 5 – alati). Lisaks kirjeldavale statistikale kasutasime järgnevas analüüsis üldistatud lineaarset regressioonanalüüsi eesmärgiga prognoosida ajapuuduse ja töö pingelisuse tajumist, seejuures tuginesime töö iseloomu, perestruktuuri ja individuaalseid omadusi esindavatele tunnustele. Üldistatud lineaarsete mudelite kasutamine võimaldab prognoosida muutust sõltuvas tunnuses sõltumatute tunnuste alusel, kusjuures sõltumatud tunnused võivad olla nii kategoriaalsed kui ka pidevad tunnused.

Töö- ja pereelu konflikti prognoosisime järgmiste tunnuste kaudu.

Tööd iseloomustavad tunnused

Mudelitesse on lisatud tunnused, mis mõeldavad, kui sagedasti vastaja töötab õhtusel/öisel ajal ning nädalavahetustel, kui sageli tuleb ette ületundide tegemist lühikese etteatamisega. Samuti kontrollisime, kui võrd on konflikti tajumine seotud töötundide arvuga ning tööaja ja -koha paindlikkusega. Euroopa sotsiaaluuringus on vastajate käest küsitud, kas nende alluvuses töötab teisi inimesi või mitte, see tunnus on kaasatud analüüsi kui vastaja ametit ja tööd iseloomustav tegur. Võib eeldada, et alluvate olemasolu tähendab lisaks iseenda tööülesannete korraldamisele ka teiste ehk alluvate eest vastutamist. Mis omakorda võib suurendada töö- ja pereelu konflikti tajumist.

Pereelu iseloomustavad tunnused

Peamiseks pereelu iseloomustavaks tunnuseks on laste olemasolu leibkonnas (1 – on laps, 2 – ei ole last). Samuti kontrollisime, kas vastaja abikaasa/elukaaslane töötab või mitte ning kui suure osa pere sissetulekust teenib vastaja.

Indiviidi iseloomustavad tunnused

Kontrollisime mudelites vanuse, hariduse (mõõdetud haridusaastate arvu kaudu) ning rahvuse (mõõdetud kodus räägitava põhikeele alusel) mõju pere- ja tööelu konfliktile. Samuti on vaatluse alla võetud seos individuaalse soo-ideoloogiaga. Sooideoloogia on mõõdetud järgmise väite kaudu: “*Naine peaks olema valmis vähendama palgatööd oma pereelu nimel*” (skaala 1 – olen täiesti nõus ... 5 – ei ole üldse nõus).

Tulemused

Esmalt vaatame, kuidas võrd on kuue aasta jooksul muutunud töö- ja pereelu konflikti taju-

mine naiste ja meeste võrdluses (tabel 1). Üldise trendina saab tuua esile, et kuue aastaga on ühelt poolt vähenenud nende inimeste osakaal, kes mitte kunagi ei ole pidanud muretsema töö- ja pereelu ühitamise pärast, ning mehed on pigem need, kes tajuvad, et töö- ja pereelu konflikt on suurenenud. Üksnes väitele, et perekohustused takistavad tööle keskendumist, antud hinnangutes ei ole toimunud muutust. Nimelt on mõlemal aastal alati või tihti selle probleemiga kokku puutuvate inimeste osakaalud sarnased. Küll aga ilmneb, et naistega võrreldes on meeste seas tunduvalt enam neid, kes tajuvad, et perekohustused takistavad tööle keskendumist. Samuti on pigem mehed need, kes tunnevad, et nende töö häirib perekonda. Kuigi meeste ja naiste hinnangutes on mõned erinevused, tulevad suu-

Tabel 1. Meeste ja naiste töö- ja pereelu konflikti esinemine 2004. ja 2010. aastal (N, %).

		2004				2010				Erinevuse olulisus
		Mehed (N=455)		Naised (N=550)		Mehed (N=386)		Naised (N=466)		
		N	%	N	%	N	%	N	%	
Töövälisel ajal muretseb töö pärast	Mitte kunagi	82	18	84	15,3	47	12,2	39	8,4	a, b
	Tihti/alati	121	26,6	131	23,9	103	26,7	139	29,9	
Liiga väsinud, et nautida kodus tehtavat	Mitte kunagi	41	9	52	9,5	20	5,2	26	5,6	a, b
	Tihti/alati	99	21,7	141	25,6	114	29,6	134	28,7	
Töö takistab pühendada aega partnerile/perekonnale	Mitte kunagi	90	22,5	106	21,9	54	14,2	76	16,6	a, b
	Tihti/alati	95	23,8	82	17	79	20,5	91	19,8	
Partnerit/perekonda häirib töö pingelisus	Mitte kunagi	108	28,7	145	31,7	77	20,6	137	30	a, c
	Tihti/alati	46	12,2	34	7,4	42	11,2	36	7,9	
Perekohustuste tõttu raske keskenduda tööle	Mitte kunagi	159	41,5	193	41,8	147	39	191	41,4	
	Tihti/alati	82	21,4	7	1,5	111	29,5	5	1,1	

a – erinevus meeste hinnangutes 2004. ja 2010. aastal, $p < 0,05$;
 b – erinevus naiste hinnangutes 2004. ja 2010. aastal, $p < 0,05$;
 c – erinevus 2010. aastal meeste ja naiste hinnangutes, $p < 0,05$.

remad muutused esile aastate võrdluses. Ühelt poolt võib see tähendada suuremat keskendumist tööle majandussurutise ajal ja seda osaliselt töökohtade kadumise hirmust tingituna. Teisalt aga saab konflikti ulatuslikumat tajumist 2010. aastal seletada inimeste teadlikkuse suurenemisega, ilmselt on paranenud inimeste oskus märgata ebakõla kahe sfääri ühitamises.

Töö- ja pereelu konflikt võib tuleneda ka struktuursetest teguritest, näiteks võib see olla tingitud tööaja -koha omapärast. Seetõttu kontrollisime, kuid võrd vastajate tööaeg erineb aastate lõikes ja kuid võrd see mõjutab töö- ja pereelu konflikti tajumist. Ilmnes, et tööaeg ei ole aastate jooksul muutunud. Kord nädalas või sagedamini töötas öhtusel ja öisel ajal 28% meestest ja 27% naistest, lühiajalise etteteatamisega teeb ületunde

	Töö pingelisus		Ajapuudus	
	MEHED N=547	NAISED N=614	MEHED N=549	NAISED N=614
Vabaliige	3,2***	4***	4,6***	4,4***
Töötamine öhtusel ajal/öösi	1,03+	1,05***	1,05*	1,03*
Ületundide tegemine	1,06***	1,08***	1,10***	1,11***
Töötamine nädalavahetustel	1,06*	1,02	1,03	1,03
Töötundide arv	1,09+	1,13***	1,09	1,20***
Alluvuses töötavad inimesed (võrdlusrühm: ei ole)	1,14*	1,02**	1,16*	1,15*
Tööaja paindlikkus	1,01	1	0,99	0,98
Töökoha paindlikkus	0,99	0,97**	0,98	0,98
Sissetuleku osakaal peresissetulekus	1,07**	1,02	1,06*	1
Sooideoloogia – naised koju	0,95+	0,95*	0,93*	0,95+
On laps (võrdlusgrupp: ei ole)	1,09	1,16**	1,15+	1,21**
Partner töötab (võrdlusgrupp: ei)	1,05	1,04	0,98	0,95
Vanus	1,01	1,01*	0,99+	0,99
Haridusaastad	1,04***	1,04***	1,02*	1,03***
Eesti keel (võrdlusgrupp: vene)	1,12+	1,01	1,06	0,96
aasta 2004 (võrdlusgrupp: 2010)	0,79***	0,84***	0,78***	0,84**
Chi-square	124	157	118	134
Df	15	15	15	15

Tabel 2. Prognoosimudel, meeste ja naiste tajutud pingelisuse ja ajapuuduse konflikt (üldistatud lineaarsed mudelid).
*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05; + p < 0,1.

15% meestest ja 9% naistest. Iga nädal või mitu korda kuus töötab nädalavahetustel 43% meestest ja 38% naistest. Edasises analüüsis kasutasime ajapuuduse ja pingelisuse konflikti indekseid ja vaatasime, kuivõrd eeltoodud tegurid (tööaja pikkus, teiste töötajate eest vastutamine jne.) suurendavad või vähendavad ajapuudusest ja töö pingelisusest tulenevat konflikti, seejuures vaatlesime mehi ja naisi eraldi (tabel 2).

Tabelis 2 esitame neli regressioonimudelit meeste ja naiste kohta eraldi prognoosimaks ajapuudusest tingitud töö- ja pereelu konflikti ning töö pingelisusest tulenevat konflikti. Ilmneb, et tööst tulenevat pinget tajuvad rohkem mehed, kes töötavad õhtusel või öisel ajal, peavad tegema lühikese etteteatamisega ületunde, töötavad vahetevahel nädalavahetusel ning kelle töötundide arv nädalas on keskmisest suurem. Konflikti tajumist suurendab ka töötamine töökohal, kus tuleb teisi töötajaid juhendada ja nende eest vastutada. Kuigi võiks eeldada, et tööaja vabam planeerimine ning võimalus otsustada töötamise koha üle vähendavad töö- ja pereelu konflikti, siis meeste puhul seda kinnitada ei saa. Samas tuleb esile, et mida suurema osa moodustab mehe sissetulek leibkonna kogusissetulekust, seda enam ta tajub töötamisega kaasnevat pinget. Mehed, kes ei nõustu väitega, et naised peaksid jääma koju, tajuvad väiksema tõenäosusega töö pingelisusest tulenevat konflikti. Laste olemasolu, partneri töölkäimine ja mehe enda vanus ei mõjuta töö pingelisuse tajumist, küll aga tuleb esile erinevus hariduse alusel. Kõrgemalt haritud inimesed – nii mehed kui ka naised – tajuvad suurema tõenäosusega pere- ja tööelu ühitamise keerukust. Osaliselt on see seletatav hariduse vahendava mõjuga ehk siis kõrgema haridustasemega inimesed töötavad töökohtadel, millega võib kaasneda suurem vastutus ning tööasjadega tegelemine töövälisel ajal. Võrreldes meestega on naiste jaoks tunduvalt olulisem konflikti suurendav tegur tööaja iseloom – töötamine õhtuti, lühikese etteteatamisega, ületundide tegemine ning

pikemad tööpäevad – suurendavad tunduvalt riski tajuda pinget töö- ja pereelu ühitamisel. Sellest tulenevalt on ka ootuspärane, et naiste puhul vähendab töökoha paindlikkus konflikti kogemist. Peresfäärist tulenev oluline erinevus naiste ja meeste vahel on laste olemasolu leibkonnas – naiste jaoks on tegemist selgelt konflikti suurendava teguriga.

Töö- ja pereelu konflikt kui tööaja paindlikkuse defitsiit on selgemini seotud laste olemasoluga leibkonnas. Nii meeste kui ka naiste puhul suurendab laste olemasolu töö- ja pereelu konflikti riski. Kui töö pingelisusest tuleneva konflikti tajumine oli meeste puhul tugevalt seotud nende haridustasemega, siis ajapuudusest tuleneva konflikti puhul sellist seost ei ilmne. Aja kui ressursi piiratus võib kaasneda igal ametikohal töötamisega. Küll aga võib eeldada, et pingelisus, mis avaldub n.-ö. "töö koju kaasatassimises", mõjutab enam kõrgemat haridustaset nõudvatel ametikohtadel töötavaid inimesi. Naiste puhul ei esine kahe erineva konfliktitüübi prognoosimudelites väga suuri erisusi. Samuti ei leidnud me olulisi erinevusi eestlaste ja venekeelse elanikkonna töö- ja pereelu ühitamises.

Arutelu ja kokkuvõte

Töö- ja pereelu ühitamise kui mitmetahulise nähtuse uurimisel on seni domineerinud pigem kriitiline vaade ehk rohkem on keskendutud probleemidele ning konflikti tekkimise võimalustele. Jäädes eelkirjeldatud tavale truuks, uurisime töö- ja pereelu kombineerimise tulemusel tekkiva ajapuuduse ja töö pingelisuse tajumist eesmärgiga selgitada välja, kuivõrd mõjutavad töö iseloom, perekonnastruktuur ja individuaalsed erinevused konflikti tajumist.

Töö- ja pereelu ühitamist on peamiselt vaadatud naiste probleemina (Bianchi ja Milkie 2010; Hochschild ja Machung 2003; Öun 2012) ehk küsimuse rõhuasetus on kantud eeldusest, et naiste siirdumine tööturule tähendab nende

jaoks lisakoormuse teket töö ja koduse elu ühitamisel. Näiteks 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu järgi leiavad nii mehed kui ka naised, et pereelu ja lapsed piiravad naiste puhul karjäärivõimalusi tunduvalt rohkem kui meeste puhul (Vainu jt. 2010, 127). Meie analüüsi tulemused aga näitavad, et meeste ja naiste erinevused töö- ja pereelu konflikti tajumisel on minimaalsed. Seega ei saa kinnitada, et paarisuhtes olevad töötavad naised tooksid sagedamini esile töö takistavat rolli perele pühendumisel või muretseksid tööprobleemide pärast rohkem kui lapsevanematest töötavad mehed. Üldjoontes on naiste ja meeste puhul sarnased ka konflikti tajumist mõjutavad tegurid. Nii meeste kui ka naiste jaoks on oluline töötundide arv ja töö iseloom. Samas ei tähenda võimalus oma tööd ise paindlikumalt korraldada automaatselt väiksemat töö- ja pereelu konflikti. Meeste puhul ei vähendanud paindlikkus konflikti ning naiste puhul tuleb kohapaindlikkus kasuks ainult töö pingelisuse, aga mitte ajapuuduse vähendamisel.

Kui tööd iseloomustavate struktuursete tegurite alusel ei tule meeste ja naiste puhul esile väga suuri erinevusi, siis laste olemasolu toob selgelt esile erinevused sugupoolte vahel. Naiste jaoks suurendab laste olemasolu mõlemat vaadeldud konflikti. Seega, kui leibkonnas ei ole lapsi, siis on meeste ja naiste töö- ja pereelu ühitamine veelgi sarnasem. Laste olemasolu suurendab selgelt naiste tajutud koormust ning suurema tõenäosusega tekib rollide konflikt – ema vs. töötaja. Perekonna arengu-teooriast lähtuvalt on tegemist osaliselt struktuursete ettekirjutusega ehk lastega peredel on teistsugused funktsioonid kui lasteta või täiskasvanud lastega perekondadel. Sellest teoreetilisest eeldusest lähtuvalt on tegemist nii-öelda olemusliku struktuursete konfliktiga ehk ajaga perekonnaelus, kus töö- ja pereelu ühitamine on keerulisem kui näiteks enne laste sündi või siis, kui lapsed on saanud iseseis-

vamaks. Kuigi me ei eristanud oma analüüsis perekondi lapse vanuse järgi, võime siiski eeldada, toetudes McGinnity ja Calvert'i (2009) ning Karu (2009) järeldustele, et eelkooliealiste laste vanematel on töö- ja pereelu keerulisem ühitada kui teismeliste laste vanematel. Osaliselt juba seetõttu, et suuremad lapsed panustavad ise kodutöösse (vt. Jöers-Türn ja Kasearu käesolevas numbris) ning sellega vähendavad vanemate kodutööde koormust, mis omakorda lihtsustab töö- ja pereelu ühitamist.

Beckeri (1981) perekonna majandusteooriast tulenevalt võiks eeldada, et ühe partneri töölkäimine ja teise viibimine kodus võiks lihtsustada töö- ja pereelu ühitamist, kuid Eesti andmed ei kinnita seda dihhotoomiat. Õigemini tuleb esile, et partneri töötamine või mittetöötamine ei mõjuta seda, kuidas teine pool tajub töö- ja pereelu ühitamist. Võib eeldada, et perekonnad, kus mõlemad partnerid töötavad, ja perekonnad, kus üks partneritest viibib kodus, jagavad koduseid töid erinevalt (Grunow, Schulz ja Blossfeld 2012). Seega peame arvestama tulemuste interpreteerimisel kodutööde koormuse arvestamata jätmisest tuleneva kallutatusega. Me ei võtnud oma analüüsis arvesse kodutööde koormust ehk kodutöödele kuluvat aega. Kodutööde ebavõrdne jaotus perekonnas võib aga olulisel määral suurendada naiste jaoks riski tajuda raskusi töö- ja pereelu ühitamisel. Nimelt on Ameerika Ühendriikides tehtud uuringud näidanud, et isegi siis kui naine teenib mehest rohkem, ei tähenda see automaatselt, et naine panustaks kodutöösse vähem (Brines 1994). Seega ei õnnestu naistel ennast kodutöödest vabaks osta, vaid nad panustavad mõlemasse sfääri, mis omakorda võib väljenduda pingetes töö- ja pereelu ühitamisel.

Teisalt, kui mehe õlgadele jääb põhiline perekonna sissetuleku tagamine, siis kaasnab sellega suurem vastutus ning oht töö- ja pereelu konflikti tajumiseks. Kuigi tradit-

siooniliselt eeldatakse mehelt peamise leivateenija rolli täitmist, tähendab see sageli ka ületundide tegemist, mis omakorda vähendab perekonnaga koosveedetavat aega. Pigem kinnitavad meie andmed, et võrdsem leivateenija rolli jaotus perekonnas vähendab meeste jaoks töö- ja pereelu konflikti. Nimelt vähendab partneri töölkäimine meestel ajapuudusest tingitud konflikti, kuid mitte töö pingelisuse tajumist. Nii ajapuudusest kui ka töö pingelisusest tulenev ebakõla suureneb juhul, kui naine küll töötab, kuid mehe sissetulek on ikkagi pere põhiline sissetulekuallikas. Seega on töö- ja pereelu ühitamise analüüsimisel oluline vaadata perekonda kui tervikut ehk lähtuda seotud elude kontseptsioonist (Hutchison 2011).

Ühe olulise tegurina oli vaatluse all inimeste individuaalne sooideoloogia ehk kuivõrd nad pooldavad sugupoolte vahelisi erinevusi töö- ja pereelu ühitamisel. Pere- ja tööelu konflikti tajuvad väiksema tõenäosusega need inividid, kes oma sooideoloogialt on liberaalsemad ehk kes ei poolda naiste kojujäämist pere nimel. Konflikti vähesema tajumise põhjuseks on asjaolu, et ideoloogia ja tegelik töökäitumine on omavahel kooskõlas – nad eeldavad, et naised jätkavad töölkäimist ka pärast pere loomist, ning seetõttu on enam valmis ka ise sellist käitumismustrit järgima ning sellega kaasnevate võimalike raskustega silmitsi seisma. Seevastu traditsioonilise sooideoloogiaga inimestele tähendab töö- ja pereelu ühitamine suuremat vastuolu hoiakute ja käitumise vahel. Soovitakse jätkata peremudeliga, kus mees võtab enda kanda peamise leivateenija rolli ning naine keskendub rohkem kodusfäärile (Becker 1981), kuid selline spetsialiseerumine, nagu ilmnes meie analüüsist, ei pruugi tänapäeva ühiskonnas olla edukas strateegia pere- ja tööelu ühitamiseks. Eriti sellisel juhul, kui partnerite arusaamad sooideoloogiast ning mehe ja naise panusest töö- ja kodusfääri suuresti lahknevad.

Käesoleva analüüsi üheks nõrkuseks on see, et saime toetuda ainult ühe partneri nägemusele, saamata võrrelda partnerite hinnanguid töö- ja pereelu ühitamise keerukuse kohta. Võib eeldada, et töö- ja pereelu konflikt on suurem nendes peredes, kus partnerid on erinevalt pühendunud perele vs. tööle ning sooideoloogiate vahel valitsevad suured käärid. Seega oleks edaspidiseid uurimusi silmas pidades hea, kui küsitlusi korraldades kaasataks mõlemad partnerid, sest nõnda on võimalik saada terviklikum pilt töö- ja pereelu ühitamisega seotud hinnangute ja suundumuste kohta.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et tööaja iseloom on oluline tegur töö- ja pereelu ühitamisel. See, millistel töökohtadel me töötame, mõjutab selgelt seda, kuivõrd me tajume kahe sfääri – pere ja töö – ühitamisel ajapuudust ning pingelisust. Võrreldes meestega on naised tundlikumad perekonna struktuurist tulenevatele teguritele. See aga näitab, et endiselt on pereelu peamiselt naiste vastutusala. Oluline on rõhutada, et töö- ja pereelu ühitamine muutub aasta-aastalt aktuaalsemaks, ilmselt toimub see ühelt poolt suureneva teadlikkuse tõttu, kuid teisalt peegeldab ühiskonnas toimuvaid muutusi, nt. suurendab majanduskriisi ajal tööga kaasnev stress, sh. hirm töökoha kaotamise pärast, pingete tajumist, mis omakorda kandub üle pereellu.

Märkused

Euroopa sotsiaaluuringu metodoloogia kohta vt.
www.europeansocialsurvey.org

Kirjandus

- Barnett, R. C.; Gareis, K. C.; Brennan, R. T. (2008). Wives' Shift Work Schedules and Husbands' and Wives' Well-Being in Dual-Earner Couples with Children: A Within-Couple Analysis. *Journal of Family Issues*, 29, 396–422.
- Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bianchi, S. M.; Milkie, M. A. (2010). Work and Family Research in the First Decade of the 21st Century. *Journal of Marriage and Family*, 72, 705–725.
- Brines, J. (1994). Economic Dependency, Gender, and the Division of Labor at Home. *American Journal of Sociology*, 100 (3), 652–688.
- Craig, L. (2006). Does Father Care Mean Fathers Share? A Comparison of How Mothers and Fathers in Intact Families Spend Time with Children. *Gender & Society*, 20 (2), 259–281.
- Fagan, J.; Press, J. (2008). Father Influences on Employed Mothers' Work-Family Balance. *Journal of Family Issues*, 29 (9), 1136–1160.
- Folbre, N.; Bittman, M. (2004). *Family Time: The Social Organization of Care*. Routledge, London.
- Gallie, D.; Russell, H. (2009). Work-Family Conflict and Working Conditions in Western Europe. *Social Indicators Research*, 93, 445–467.
- Gash, V. (2008). Preference or Constraint? Part-time Workers' Transitions in Denmark, France and the United Kingdom. *Work, Employment and Society*, 22 (4), 655–674.
- Greenhaus, J. H.; Beutell, N. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles. *Academy of Management Review*, 10 (1), 76–88.
- Greenhaus, J. H.; Powell, G. N. (2006). When Work and Family Are Allies: A Theory of Work-Family Enrichment. *Academy of Management Review*, 31 (1), 72–92.
- Grunow, D.; Schulz, F.; Blossfeld, H.-P. (2012). What Determines Change in the Division of Housework over the Course of Marriage? *International Sociology*, 27 (3), 289–307.
- Grönlund, A., Öun, I. (2010). Rethinking work-family conflict: dual-earner policies, role conflict and role expansion in Western Europe. *Journal of European Social Policy*, 20, 179–195.
- Guest, D. E. (2001). *Perspectives on the Study of Work-Life Balance*. A Discussion Paper Prepared for the 2001 ENOP Syposion, Paris, March 29–31. <http://www.ucm.es/info/Psyap/enop/guest.htm> (20.06.2013)
- Hakim, C. (2002). Lifestyle Preferences as Determinants of Women's Differentiated Labour Market Careers. *Work and Occupations*, 29 (4), 428–59.
- Hansson, L. (2011). Gender Role Attitudes. In Vetik, R.; Helemäe, J. (eds.), *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve*. IMISCOE Reports. Amsterdam University Press, Amsterdam, 183–202.
- Hochschild, A. R.; Machung, A. (2003). *The Second Shift*. Penguin Books, New York.
- Hook, J. L. (2006). Care in Context: Men's Unpaid Work in 20 Countries: 1965–2003. *American Sociological Review*, 71, 639–660.
- Hutchison, E. D. (2011). *Dimensions of Human Behavior. The Changing Life Course*. 4th ed. Sage Publications, London.
- Jacobs, J.; Gerson, K. (2004). *The Time Divide: Work, Family, and Gender Inequality*. Harvard University Press, Cambridge.
- Jowell, R.; Central Co-ordinating Team (2011). *European Social Survey 2010/2011: Technical Report*. Centre for Comparative Social Surveys, City University, London.
- Kanter, R. M. (1977). *Work and Family in the United States: A Critical Review and Agenda for Research and Policy*. Russell Sage, New York.
- Karu, M. (2009). Töö- ja pereelu konflikt, töökorraldus ja tööandjate toetused töötajatele. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.
- Kasearu, K. (2005). Perekond. Rmt-s Ainsaar, M.; Kutsar, D.; Harro, M. (toim.), *Euroopa Sotsiaaluuringu 2004 Eesti Raport*. Eesti Tervise- ja Käitumisteaduste Tippkeskus, Tallinn.
- Kasearu, K. (2009). *Muutuv perekond muutuvast Eestist*. Tartu Ülikool, Rahvastikuministri büroo, Tartu.

- http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumentid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Muutuvad_perevaartuse_muutuvus_Eestis.pdf
- Kasearu, K. (2011). Individuaalne sooideoloogia – millest see sõltub? *Ariadne Lõng*, 1/2, 3–14.
- Krusell, S. (2011). Töö- ja pereelu ühitamine kui naiste ülesanne? *Rmt-s* Pöder, K. (toim.), *Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* Statistikaamet, Tallinn, 59–83.
- Loury, L. D. (2006). Some Contacts Are More Equal than Others: Informal Networks, Job Tenure, and Wages. *Journal of Labor Economics*, 24 (2), 299–318.
- McGinnity, F.; Calvert, E. (2009). Work-Life Conflict and Social Inequality in Western Europe. *Social Indicators Research*, 93 (3), 489–508.
- Mills, M.; Täht, K. (2010). Nonstandard Work Schedules and Partnership Quality: Quantitative and Qualitative Findings. *Journal of Marriage and Family*, 72, 860–875.
- Pajumets, M. (2007). Miks emme läheb tööle? Naiste subjektiivsed ootused ja tööle antavad tähendused. *Rmt-s* Vaher, B.; Seeder K. (toim.), *Töö ja pere: paindlik töökorraldus ja lastevanemate tööhõive*. Eesti Töandjate Keskliit, Tallinn, 35–68.
- Presser, H. B. (2003). *Working in a 24/7 Economy: Challenges for American Families*. Russell Sage, New York.
- Reynolds, J. (2005). In the Face of Conflict: Work-Life Conflict and Desired Work Hour Adjustments. *Journal of Marriage and Family*, 67, 1313–1331.
- Rodgers, R. H.; White, J. M. (1993). Family Development Theory. In Boss, P. G.; Doherty, W. J.; LaRossa, R.; Schumm, W. R.; Steinmetz, S. K. (eds.), *Sourcebook of Family Theories and Methods. A Contextual Approach*. Plenum Press, New York, London.
- Schieman, S.; Galvin, P. (2011). Education and Work-Family Conflict: Explanations, Contingencies and Mental Health Consequences. *Social Forces*, 89 (4), 1341–1362.
- Steiber, N. (2009). Reported Levels of Time-based and Strain-based Conflict Between Work and Family Roles in Europe: A Multilevel Approach. *Social Indicators Research*, 93 (3), 469–488.
- Tasuja, M. (2011). Soolised erinevused ajakasutuses. *Rmt-s* Pöder, K. (toim.), *Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* Statistikaamet, Tallinn, 6–35.
- Vainu, V.; Järviste, L.; Biin, H. (2010). Soolise võrdõigusslikkuse monitooring 2009. Uuringuraport. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 1. Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- Öun, I. (2012). Work-Family Conflict in Nordic Countries: A Comparative Analysis. *Journal of Comparative Family Studies*, 43 (2), 165–184.

Teismeliste osalemine kodutöodes – kuivõrd on tüdrukutel suurem vastutus?

*Karin Jõers-Türn,
Kairi Kasearu*

Hoolimata soolise võrdõiguslikkuse teadlikust juurutamisest Eesti ühiskonnas, on veel ikkagi põhjust rääkida meeste ja naiste erinevast olukorrast tööturul ja perekonnas. Endiselt on kitsaskohtadeks sooline palgalõhe (Anspal, Kraut ja Rõõm 2010), naistele ja meestele võrdsete võimaluste loomine tööturul (Kasearu 2011; Roots 2011) ning raskused töö- ja pereelu ühitamisel (Karu 2009). Erinevuste põhjuseks tuuakse sageli ajalooline taust, näiteks 20. sajandil kehtinud üldine töökohustus, mis tekitas naistele n.-ö. topeltkoormuse: väljaspool kodu tööl käies tuli hoolitseda ka laste ja majapidamise eest. Ometi ei ole need erinevused ühiskondlik-poliitilise korra vahetusega kadunud. 2009. aastal korraldatud soolise võrdõiguslikkuse monitooringus (Vainu, Järviste ja Biin 2010, 81) nõustus 86% vastanutest, et naistel on

topeltkoormus. Meeste ja naiste kodutöödele kulutatud aeg on aja jooksul vähenenud (Artis ja Pavalko 2003), samas on säilinud sugupooltevahelised erinevused (Tasuja 2011). Üks võimalik seletus sellele fenomenile on soorollispetsiifiline sotsialiseerimine, mille käigus kasvatatakse poisse ja tüdrukuid erinevalt ning mille tulemusena säilivad erinevused ka meeste ja naiste vahel. Teismelisi sotsialiseeritakse endistviisi sooga seotud rollidesse neile sootüüpilisi kodutöid määrates ning kaugema tagajärjena põhjustab ja säilitab see ebavõrdset kodutööde jaotust ning meeste ja naiste stereotüüpilisi soorolle (nt. Gager, Cooney ja Call 1999). 2009. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooring toob selgelt esile soospetsiifilise sotsialiseerimise Eesti ühiskonnas. Poiste ja tüdrukute kasvatamisel peetakse oluliseks erinevate omaduste ja oskuste arendamist: poiste puhul hinnati kõige olulisemaks oskust rahaga ümber käia, tüdrukute puhul oskust süüa teha (Vainu, Järviste ja Biin 2010, 46). Selline ühiskonna ootus ja arusaam mõjutab sotsialiseerimist kodukeskkonnas.

Artiklis käsitleme töö- ja pereelu ühitamise teemat (noorte) teismeliste vaatenurgast lähtuvalt. Eesmärk on välja selgitada, kuivõrd erinev on teismeliste tüdrukute ja poiste osalemine kodutöodes ning kuidas noored ise põhjendavad oma osalust/mitteosalust kodutööde tegemises. Selline vaatepunkt aitab selgitada, kuivõrd naiste ja meeste erinev osalemine kodutöodes kui töö- ja pereelu konflikti algpõhjus peitub vanematekodus ning kuivõrd kandub soopõhine tööjaotus edasi sotsialiseerimise käigus.

Kodutööde tähendus ja olemus

Kodutöid võib mitmeti defineerida, kuid enamasti tähendavad need rutiinseid, aeganõudvaid tegevusi perekonna ja kodu hooldamiseks, nt. toiduvalmistamine, koristamine, sisseostude tegemine, nõude- ja pesupesemine.

Eelmainitud töid peetakse tihti naiselikeks ning neile vastandatakse pigem mitterutiinseid meheliikke kodutöid, nagu ehitus- ja remonditööd, autohooldus, hooajatööd aias jne. (Coltrane 2000). Kodutööde jaotus võib olla pingeallikaks paarisuhtes, kuid ka laste kaasamine kodutöösse võib tekitada pingeid lapse ja vanema suhtes. Kodutöid tegevat last on sageli vaja õpetada, kontrollida ning võib-olla isegi sundida kodutöid tegema ning seetõttu peavad paljud vanemad lihtsamaks need ise ära teha (White ja Brinkerhoff 1981).

Kodutööde jaotust perekonnas saab uurida kolme teoreetilise seletuse kaudu: (1) majanduslik käsitlusviis, mille järgi on inimeste ressursid piiratud ning väiksema sissetulekuga indiviid leibkonnas teeb rohkem kodutöid; (2) soorollide ideoloogia teooria, mille järgi jäävad inimesed sotsialiseerimise käigus omaks võetud väärtustele kindlaks ehk mehed teevad meeste ning naised naiste töid ning (3) aja saadavuse teooria, mille kohaselt kulutavad tasustataval tööl tegutsevad inimesed vähem aega kodutöödele. Laste kaasamist kodutöösse saab samuti tõlgendada neist teoreetilistest seletustest lähtuvalt. Majandusliku käsitlusviisi ja aja saadavuse teooria järgi võib eeldada, et teismelisi võidakse kaasata kodutööde tegemisse seetõttu, et võrreldes töölkäiva täiskasvanuga on neil rohkem aega, või motiveerivad vanemad lapsi kodutöid tegema taskuraha maksmise kaudu. Nii on ilmnunud, et laste osalus kodutöös on suurem nendes peredes, kus isad on rohkem keskenudunud palgatööl ja teevad vähe kodutöid ehk isad ostavad ennast kodutöödest vabaks (Gager, Schanzes ja Demaris 2009). Kodutööd on tihti seotud soostereotüüpide ning eeskujude ja rollimudelitega, kuid vanemad võivad kodutöös näha ka (sooneutraalseid) sotsialiseerimisvahendeid ja -tähendusi. White ja Brinkerhoff (1981) põhjendavad laste osalust kodutööde tegemisel kolme argumendiga: (1) arendav (tööharjutus); (2) vastastikune kohustus (kõik panustavad); (3) vajaduspõhisus (ressursside

puudus). Seega on laste osalus kodutöös ühelt poolt põhjendatav kui ettevalmistus täiskasvanueluks, st. kodutöid tehes omandatakse vajalikud oskused iseseisvaks eluks. Teisalt peitub laste osaluse taga solidaarsuse printsiip ehk pereliikmed panustavad ühiselt perekonna kui terviku heaolu tagamiseks. Kolmas põhjendus tuleneb perekonna vajadustest ning ressursside piiratusest ehk laste panus asendab või kompenseerib vanemate panust. Näiteks tuleneb vanemate laste kaasamine nooremate hoidmisse osalt vanemate ajaressursi piiratusest, mistõttu otsitakse optimaalsemat viisi hakkama saamiseks.

Soospetsiifiline kodutööde jaotus

Üldlevinud seisukoha järgi valmistab sotsialiseerimisprotsess lapsi ette domineerivateks täiskasvanurollideks. Sümbolilise interaktsionismi paradigmat lähtudes toovad West ja Zimmermann (1987) esile, et naised ja mehed taastoodavad igapäevase interaktsiooni ja tegevuse käigus soorolle, soospetsiifilist käitumist, feminiinsust ja maskuliinsust. Kodukeskkond ja kodutööde jaotus leibkonnas on üks selgemiin eristuv soospetsiifiliste väärtuste ja käitumismustrite taastootmise koht (Coltrane 1989; Cunningham 2001a). Iga põlvkond konstrueerib sooideaale ja -rolle olemasolevate põhjal neid samal ajal muutes. Vanemad on olulisteks eeskujudeks, kes ka kodutööde määramisega annavad edasi rollimudeleid: tüdrukud palutakse appi koristama, poisid remonditöid tegema, kusjuures tüdrukutele määratakse üldiselt rohkem kodutöid. Seega, sotsialiseerimisprotsessi käigus võtavad lapsed vanemate väärtuste ja käitumismustrite edasikandumise kaudu omaks soospetsiifilise käitumismustri, mille osaks on soostereotüüpiline osalus kodutöös. Cunningham (2001a) toob esile, et lapse hoiakute kujundamisel on juba lapse varajases eas määrava tähtsusega ema hoiak soorollide

suhtes. Lisaks hoiakutele on oluline kodutööde tegelik jaotus vanemate vahel. Evertsson (2006) leiab Rootsi andmete alusel, et lapsed teevad siis vähem soostereotüüpseid kodutöid, kui ka nende vanemad teevad rohkem teisele sugu-polele tüüpiliseks peetavaid kodutöid. Seega on traditsiooniliste soorollide murdmisel oluline vanemate eeskuju, näiteks liberaalsema ehk sooneutraalsema käitumise kujunemisel avaldab tüdrukutele mõju töötava ema eeskuju ning poistele majapidamistöid tegeva isa eeskuju (Cunningham 2001b). Sooideoloogiast tulenevalt võib tütarde ja poegade erinev valmisolek aidata kodutöodes olla seotud tähendustega, mis kodutöödele antakse. Bowes'i, Flanagan'i ja Taylori (2001) järgi teevad poisid rohkem enesekohaseid kodutöid (oma toa koristamine) ning neid tuleb "paluda," samas kui tüdrukud mõtlevad kodutöid tehes sagedamini kogu perekonnale, viidates "sotsiaalsele vastutusele". Teised uuringud (Crouter jt. 2001) on näidanud, et kodutööde tegemist võib tüdrukute puhul tõlgendada kui viisi näitamaks oma armastust perekonna vastu.

Kasvamine täiskasvanurollidesse

Uuringud näitavad, et vanuse kasvades osaletakse kodutöodes rohkem, kuid tööd muutuvad ka sootüüpilisemateks. Lisaks kodutööde soospetsiifilisemale jaotusele ilmneb vanuse kasvades ka tendents, mille järgi tüdrukud teevad rohkem tasustamata kodutöid, poisid osalevad aga tasustatud töödes väljaspool kodu (Cohen 2001; Gager, Cooney ja Call 1999). Lisaks sellele kinnitavad uuringud (McHale 1999), et kodus kaasavad emad ühistesse tegevustesse pigem tütreid ja isad poegi. Vanuse kasvades sarnanevad pojad ja tütreid aina enam vastavast soost lapsevanemale, ka tööjaotuse poolest. Kuigi vanemate hoiakud ning vanemate võrdsem kodutööde jaotus vähendab soospetsiifilist sotsialiseerimist, teevad tüdrukud siiski

poistest rohkem kodutöid (Evertsson 2006). Samuti võib öelda, et tüdrukute suurem panus kodutööde tegemisse on suhteliselt universaalne nähtus. Analüüsidest laste ajalist panust maailma erinevates piirkondades, toob Cohen (2001) lisaks suurtele piirkondlikele erinevustele esile, et hoolimata ajakulu määrast, panustavad tüdrukud alati rohkem kui poisid.

Aeg on ühik, millega saab mõõta indiviidi panust teatud tegevusse. Tüdrukute kasvavat ajakulu kodutöödega tegelemisel põhjustavad korduva iseloomuga ajamahukad kodutööd, sealhulgas nooremate õdede/vendade hoidmine. Poiste puhul suureneb vanusega pigem koduvälistes tegevustesse panustatav aeg ja seega lõhe tüdrukute ja poiste vahel vanusega pigem kasvab (Gager, Cooney ja Call 1999). Laste kodutöodes osaluse erinevusi on analüüsitud ka leibkonna struktuurist lähtuvalt. Tulenevalt leibkonna tüübist kulutavad lapsed erinevalt aega kodutöödele: kahe leivateenijaga peredes teevad tütreid enim kodutöid ning seda 7,5 tunni võrra nädalas rohkem kui poisid. Peredes, kus üks vanem töötab osakoormusega, on laste osalus kodutöodes tunduvalt väiksem (2,5 tundi nädalas). Viimasel juhul teeb kõik tööd ära n.-õ. superema. Samas ühe leivateenijaga peres, kus teine vanem on kodune, on kodutööd poiste ja tüdrukute vahel ajalisel kõige võrdsemalt, kuid tegevuste sisu poolest kõige soostereotüüpilisemalt jaotunud. (Benin ja Edwards 1990)

Eesmärk

Erinevates riikides tehtud uuringud on näidanud ja ka Eestis on leidnud kinnitust, et naisel on töö- ja pereelu ühitamisel suurem koormus (Hansson 2009; Krusell 2011). Tuginedes rahvusvahelistele uuringutele, võib eeldada, et ühelt poolt tuleneb see sotsialiseerimisprotsessis edasi antud väärtustest ning teisalt poiste ja tüdrukute kodutöödesse kaasamise erinevatest praktikatest. Seega võib siinkohal küsida,

kas teismeliste puhul saab rääkida tüdrukute suuremast koormusest kooli- ja kodutööde ühitamisel. Seetõttu sõnastasime oma esimese uurimisküsimuse järgmiselt: Milline on teismeliste poiste ja tüdrukute panus kodutööde tegemisel? Täiskasvanute kodutööde koormus ning töö- ja pereelu ühitamine sõltub tugevasti ühelt poolt perestruktuurist (pereliikmete arv ja vanus, üks täiskasvanu on kodune jne.) ja teisalt töökoha iseloomust (kaugus, tööaja paindlikkus, vahetustega töö) (Gallie ja Russell 2009). Võib eeldada, et laste osalus kodutöodes sõltub sarnastest teguritest. Me eeldasime, et laste osalus kodutöodes sõltub lisaks soole ka nende vanusest, õdede ja vendade arvust ning sellest, kas nad elavad koos ühe või kahe vanemaga. Seetõttu otsustasime välja selgitada, kuidas mõjutavad eelnimetatud tegurid laste panust kodutööde tegemisse. Lisaks analüüsisime teismeliste seletusi kodutööde tegemise põhjuste kohta ning uurisime, kuidas need on seotud kodutöodes osalemise mahu ja traditsiooniliste soorolliootustega.

Andmed

Artikkel põhineb 2009. aastal Eestis korraldatud rahvusvahelise uuringu "Laste väärtus ja põlvkondadevahelised suhted" (VOC-IR – *Value of Children and Intergenerational Relations*) andmetel. Uuringu käigus koguti andmed kolmelt põlvkonnalt: laps – ema – vanaema. Uuringus osales 300 teismeline laps-ema paari ning 116 emapoolset vanaema (Kasearu ja Rootalu 2011). Uuringu eripära ning väärtus seisneb kolme põlvkonna paralleelses uurimises, mis võimaldab uurida individuaalseid edasikandumist. Üks oluline põlvkondadevahelise suhtluse aspekt on ka teineteise abistamine ja toetus, mille osaks on kodutööde tegemine. Artiklis olema kasutanud üksnes lastelt saadud andmeid. Küsitletud lapsed olid vanuses 14–18 aastat (keskmine vanus 16 aastat (SD = 1,24),

nendest 49% olid poisid ja 51% tüdrukud. 89% poistest ja 94% tüdrukutest olid õpilased, kes õppisid enamasti 7.–10. klassis. 20% vastanutest olid ainukesed lapsed perekonnas, 42% vastanutest kasvas kahelapselises peres ning 38% kolme- ja enamalapselises perekonnas. 30% küsitletutest elas üksikvanema perekonnas, 55% koos mõlema bioloogilise vanemaga ning 15% koos vanema ja kasuvanemaga. Pooled teismelistest hindasid oma perekonna majanduslikku olukorda keskmiseks. Teise poole seas oli rohkem neid, kes hindasid oma perekonna sisetulekut keskmisest madalamaks, kui neid, kes hindasid seda keskmisest kõrgemaks.

Analüüsitavad tunnused

Laste osalust kodutöodes mõõtsime järgmise küsimuse kaudu: "Vanemad aitavad oma lapsi, aga ka lapsed võivad aidata oma vanemaid ja perekonda. Palun märgi, kui tihti Sa teed järgmisi asju oma kodus." Kasutasime 5-punktilist Likerti skaalat: (1) väga harva, (2) harvemini kui kord nädalas, (3) kord nädalas, (4) mitu korda nädalas, (5) peaaegu kogu aeg. Teismelistel paluti hinnata oma osalust kaheksa kodutöö tegemisel: (1) laua katmine või koristamine; (2) nõude pesemine ja kuivatamine või nõudepesumasina täitmine ja tühjendamine; (3) põranda pühkimine, tolmuimejaga puhastamine; (4) pesu pesemine, triikimine; (5) perele toiduvalmistamine, selle juures abistamine; (6) vajalike sisseostude tegemine, muu asjaajamine; (7) nooremate õdede/vendade hoidmine ja (8) muu tasustamata töö perekonnas (perefirma, põllumajandus). Kuue esimese kodutöö põhjal moodustasime koondtunnuse "kodutöodes osalemine" (skoor 6–30, kus maksimumskoor tähendab, et laps teeb kõiki kuut tegevust peaaegu kogu aeg). Õdede-vendade hoidmist ja muud tasustamata tööd koondtunnusesse ei arvatud, kuna vastamisprotsent oli nende puhul oluliselt madalam. Liidetud kodutööde keskmine tulemus (skoor) oli 16,34 (S.D = 5,21), mis

vastab kodutööde tegemisele keskmiselt kord nädalas, 23% teeb kodutöid harva ja 5% peaaegu kogu aeg.

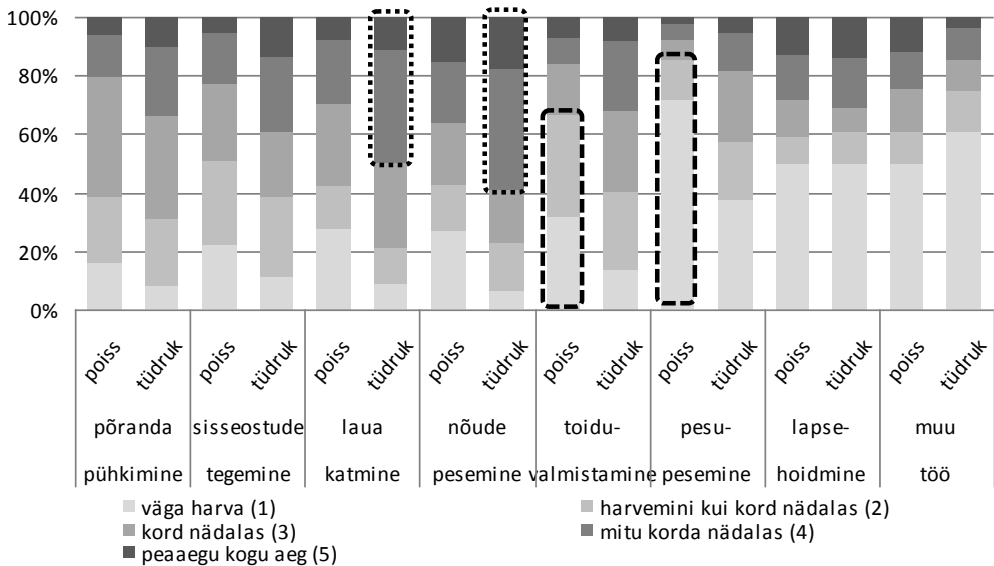
Noortel paluti lisaks oma osaluse hindamisele seda ka põhjendada, vastates avatud küsimusele “Miks Sa täidad neid ülesandeid oma peres just nii harva või nii sageli?”. 300 küsitletud noorest vastas sellele küsimusele 256 indiviidi (85%), mis on küsitlusuuringutes avatud küsimustele vastamise puhul väga hea tulemus. Vastused kodeerisime temaatiliselt, tuletades kategooriad teoreetilisest materjalist ning induktiivselt, andmetest endast. Vastuseid koondades suutsime eristada viis sisulist kategooriat, mis olid järgmised: vastastikune, meeldib, vastavalt vajadusele, teised teevad ning laisk. Vastastikuse abistamise all peavad teismelised silmas seda, et perekonnas aitavad kõik üksteist ning selline abistamine kuulub pereelu juurde. Abistamist tõlgendatakse meeldivana, kui tuuakse esile

positiivseid külgi kodutööde tegemisel. “Vastavalt vajadusele” kategooriasse koondusid vastusevariandid, kus rõhutati, et tööd ei ole palju ja seetõttu ei ole vaja ka teha, tehakse nii palju kui vaja. “Teised teevad” kategooria puhul nimetati teisi pereliikmeid, kes tööd ära teevad, mistõttu teismeline ise ei pea nii palju panustama. Viimase kategooria nimetasime laiskuse kategooriaks – siin domineerisid peamiselt vastused “ei viitsi teha” ja “ma olen väga laisk inimene”.

Andmeanalüüsi tegemiseks kasutasime statistikapaketti SPSS 17.0. Analüüsisime kirjeldavat statistikat ja sagedusjaotusi ning koostasime üldistatud lineaarseid mudeleid.

Tulemused

Teismeliste kodutööde tegemise analüüs näitas statistiliselt olulist erinevust poiste ja tüdrukute kodutööde tegemise sageduse vahel ($p <$



Joonis 1. Kodutööde tegemise sagedus poiste ja tüdrukute võrdluses (%). Joonisel on punktiirjoonega märgitud kodutööd, mida tüdrukud teevad oluliselt sagedamini (lauakatmine, nõudepesemine), ning katkendjoonega kodutööd, mida poisid teevad oluliselt harvemini (toiduvalmistamine, pesupesemine).

0,05). Joonisel 1 on toodud poiste ja tüdrukute osalus erinevates kodutöodes.

Selgub, et esimest nelja kodutööd (põranda pühkimine, sisseostude tegemine, laua katmine, nõude pesemine) teevad poisid ja tüdrukud suhteliselt võrdselt. Laua katmine (49,7% mitu korda nädalas või peaaegu kogu aeg) ja nõude pesemine (59,2% mitu korda nädalas või peaaegu kogu aeg) on aga sagedamini tüdrukute kui poiste ülesanne. Silmanähtavalt väikeseks hindavad poisid oma osalust toiduvalmistamisel (66,7% väga harva või harvemini kui kord nädalas) ja pesupesemisel (85,6% väga harva või harvemini kui kord nädalas). Ilmneb, et poisid osalevad sagedamini muude tööde tegemises, selliseid töid on aga üleüldiselt vähe. Pea võrdselt on koormus jaotunud õdede-vennade hoidmisel, ilmselt osaliselt põhjusel, et seda tuleb harva ette.

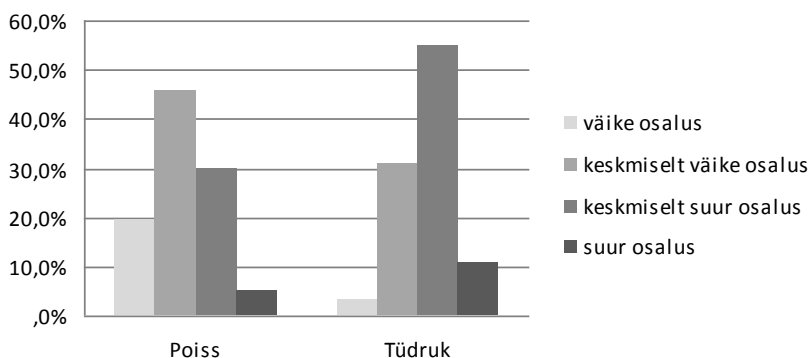
Esialgne pilt näitab, et kodutööde tegemise sagedus erineb sooliselt, ning toob esile, et tüdrukud osalevad rohkem naistele tüüpilistes kodutöodes, mis on seotud toiduvalmistamise ning kodu korrashoidmisega. Kodutööde analüüsis selgus, et uuritavad tööd olid omavahel tihedalt seotud ehk need küsitletutest, kes nt.

valmistasid sageli toitu, nii koristasid kui ka hoidsid lapsi sageli.

Järgnevas analüüsis on kodutööde tegemise sagedus liidetud kokku skooriks, kus madalaim võimalik skoor on 6, tähistades kodutööde tegemist väga harva, ning kõrgeim skoor on 30, mis tähistab nimetatud kuue kodutöö tegemist peaaegu kogu aeg. Dispersioonanalüüs kinnitab soolist erinevust ning asjaolu, et poisid teevad keskmiselt vähem kõiki kodutöid. Tüdrukute keskmine kodutööde skoor on 18 (SD = 5,2) ja poistel 14,6 (SD = 4,6) skaalal 6–30. Tüdrukute ja poiste hinnangud kodutööde tegemise sageduse kohta on vastandlikud. Poiste hinnangutest selgub, et nad teevad kodutöid harva. 65% poistest teeb kodutöid keskmiselt väikeses mahus. Tüdrukute osalus kodutöodes on aga keskmisest kõrgem, 55% teeb kodutöid keskmiselt suures mahus ja üks kümnendik tüdrukutest panustab kodutöösse suures mahus (vt. joonis 2).

Kodutöodes osalust mõjutavad tegurid

Kasutatud andmestik võimaldas uurida tegureid, mis mõjutavad kodutöodes osaluse mahtu. Varasemad uuringud on esile tõstnud



Joonis 2. Kogu osalus liidetud kodutöodes soo järgi (väike osalus – kodutööde skoor ≤ 13 ; keskmiselt väike osalus – kodutööde skoor vahemikus 14–17; keskmiselt suur osalus – kodutööde skoor vahemikus 18–20; väga suur osalus – kodutööde skoor 21–30).

paljusid tegureid, mis võivad laste kodutöodes osalust mõjutada, nende seas õdede/vendade arv, pere kooseluvorm, vanemate tööhõive, pere sissetulek. Liidetud kodutööde mudelis (vt. lisa, tabel 1) on kodutööde mahtu prognoositud ema töötamise, hariduse, lapse soo ja vanuse, ema antud subjektiivse leibkonna elatustaseme hinnangu, õdede-vendade arvu ning perekonna struktuuri põhjal. Ilmneb, et peamine kodutöodes osalemist seletav tegur on ikkagi lapse sugu ehk tüdrukute kodutööde maht on statistiliselt olulisel määral suurem kui poisitel. Samuti ilmnes, et vähem kodutöid teevad lapsed, kellel on üks või kaks õde-venda, võrreldes lastega, kellel on kolm või rohkem õde-venda. Seega teevad üksinda kasvavad lapsed rohkem kodutöid, kuid samas suurendab ka suurem pereliikmete arv kodutöodes osalemise intensiivsust. Eeldasime, et ühe täiskasvanuga peres ehk siis üksikvanemaga perekondades peavad lapsed enam panustama kodutöodesse, ent see eeldus ei leidnud statistiliselt kinnitust. Ema töölkäimine ei tingi laste suuremat osalust kodutöodes, küll aga selgus, et keskharidusega emade lapsed teevad võrreldes kõrgharidusega emade lastega vähem kodutöid. Kuigi võiks eeldada, et vanemad lapsed teevad kodutöid rohkem, selgus siiski, et 14–17-aastaste teismeliste kodutöodes osalemine ei varieeru vanuse järgi statistiliselt olulisel määral.

Laste panus õdede-vendade hoidmisel

Suur osa uuringus osalenud emadest käis tööl (86%), enamik neist töötas täisajaga (89%) ning väljaspool kodu (94%). Muud töötamisvormid olid vähelevinud: vaid 10% töötas osajaga ning 4% töötas enamasti kodus. Traditsiooniliselt arvatakse, et ema töölkäimise korral võtavad tütreid ema rolli nooremate õdede/vendade hoidmisel ja kasvatamisel üle. Siiski kinnitavad meie uuringu andmed, et nooremaid õdesid/vendasid hoidsid rohkem

poisid ja tüdrukud, kelle ema ei käinud tööl. Lisaks on see töö, mille puhul ei ilmnenud suurt sugudevahelist erinevust. Töölkäivate emade lapsed hoidsid õdesid-vendi suhteliselt harva ($M = 2,2$) ja koduste emade lapsed tunduvalt sagedamini ($M = 3,1$) (skaalal 1 – väga harva kuni 5 – peaaegu kogu aeg). Ema kodusolemine võib tähendada, et ta suudab paremini kaasata lapsi kodutöodesse, sh. väiksemate eest hoolitsemisesse. Teisalt kasutavad töölkäivate vanematega pered suuresti riiklikke lastehoiuteenuseid, nimelt käib 3–6-aastastest lastest üle 80% lasteaias (Krusell 2011). See omakorda vähendab vanemate laste rolli nooremate hoidmisel. Avatud küsimuse vastustest ilmestavad seda järgmised tüdrukute vastused: “*Harva, sest nii on kujunenud*”; “*Nooremata vanda hoian palju, sest ta tahab minuga mängida ja mina jaksan temaga nii palju rabeleda*” ja “*Harva, sest vend on piisavalt suur*”. Poiste vastustes ilmnes vastutus kõigi kohustuste eest – “*Vanemad on eemal tööl ja kõige eest peab ise hoolt kandma*” või asjaolu, et teised teevad vajalikud toimetused nende eest “*Vend teeb osad toimetused. Ema on tööl*”.

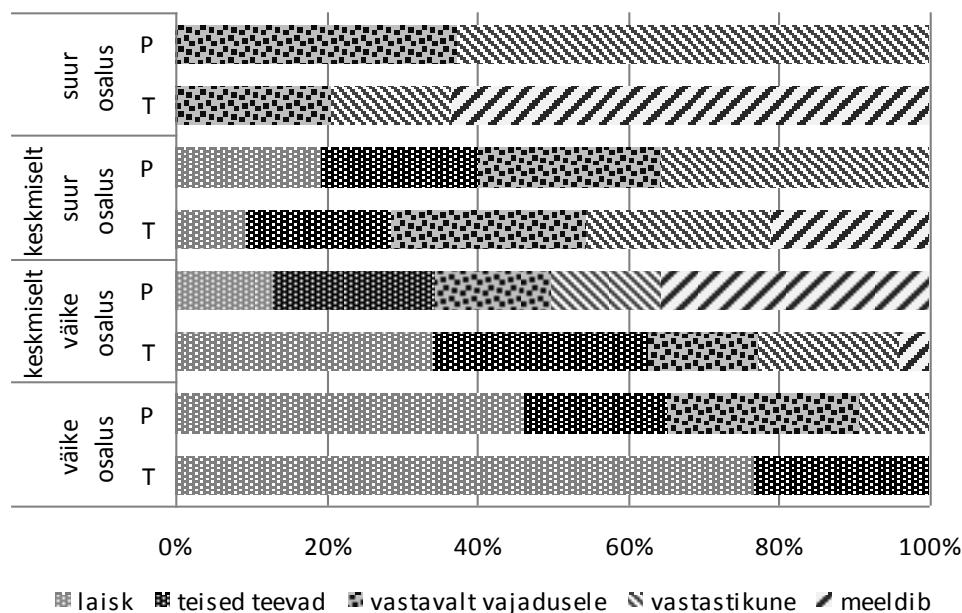
Kuidas põhjendavad noored oma osalust kodutöodes?

Eelnev analüüs tõi esile, et poiste ja tüdrukute osalus kodutöodes on erinev. Allpool vaatame, kuidas noored ise põhjendavad seda, miks nad teevad või ei tee kodutöid. Kodutööde tegemise põhjendused nagu kodutöodes osaluskäitumine olulisel määral soost, kusjuures esines nii põhjenduste kategooriaid, mis olid ühtviisi olulised poistele ja tüdrukutele, kui ka kategooriaid, kus domineerisid kas poisid või tüdrukud. Populaarsemaiks põhjenduseks poiste seas oli “pole vajadust” (14%), järgnes “vastastikususe” (11%) rõhutamine, mis oli omakorda populaarseim tüdrukute seas (14%). Tüdrukutel oli teiseks oluliseks põhjenduseks vanemate abistamine (10%). Joonisel 3 on esitatud kodutööde

tegemise põhjendused osaluse määra järgi ning on näha, et harva kodutöid tegevad noored toovad sagedamini esile ühed põhjendused ning sageli kodutöid tegevad noored nimetavad rohkem teisi põhjusi. Märkimisväärne on, et tüdrukud, kes teevad palju kodutöid, toovad põhjendusena välja meeldimise (poiste seas ei ole see kategooria kirjeldav, sest nii vastas vaid üks indiviid). Vähest osalust kodutöodes põhjendatakse enda laiskusega ning ettekäändega, et teised teevad. Seega, olenemata soost, tegid end laisaks pidavad noored enamasti ka keskmiselt vähem kodutöid. Rohkem kodutöid teevad poisid ja tüdrukud põhjendavad oma käitumist erinevalt. Tüdrukud viitavad ajafaktorile ja ema töölkäimisele ning põhjendavad oma suurt osalust sellega, et neile meeldib kodutöid teha. Poisid lähtuvad aga abistamise ja retsiprookuse printsiibist.

Arutelu

Analüüsi tulemuste põhjal võib järeldada, et kodutööd on soolise sotsialiseerimise tõttu sooliselt määratud ehk poistele ja tüdrukutele määratakse erinevas mahu erinevaid kodutöid. Seega tuleneb kodutöodes osalemise soospetsiifilisus vastavas perekonnas levinud sugupoolte kultuurist (Pfau-Effinger 2000). Poiste ja tüdrukute erineva kasvatus- ehk soolise sotsialiseerimise tulemusena tekivad perekonnas kodutööde jagamisega seotud tavad ja harjumused, millele viitavad ka tüdrukute põhjendused “*nii on lihtsalt välja kujunenud*” ning “*ma olen sellega juba harjunud*”. Poiste põhjendustes avaldus sooline sotsialiseerimine sellistes väidetes nagu “*minule ei ole määratud neid töid*” ja “*mulle ei anta rohkem ülesandeid ning ma ei oskaks neid asju eriti tehagi*”.



Joonis 3. Teismeliste põhjendused kodutöodes osalemise kohta osaluse määra ja vastaja soo järgi (P – poiss, T – tüdruk).

Sotsialiseerimise käigus õpitakse rolle ning sellega seonduvaid kohustusi. Nagu leidsid ka Bowes jt. (2001) oma uuringus, tunduvad poisid pidavat kodutöid piiratud enesekohasteks ülesanneteks, samas kui tüdrukud on valmis hoolitsema ka teiste pereliikmete vajaduste eest. Meie uuringus oli poiste enim mainitud põhjendus (14,2%) “pole vajadust”, samuti oli poiste seas enam neid, kes vastasid “on vaja” või “nõutakse”. Tüdrukud viitasid enim (14,5%) “vastastikususele” ja valisid poistest sagedamini ka põhjenduse “aidata vanemaid” ja “meeldib”. Näiteks põhjendati kodutööde tegemist järgmiselt: “[---] sellepärast, et olla kasulik oma perele, mitte ainult nemad mulle” (tüdruk) ja “Mõnda asja teen harva, kuna olen natukene laisk. Koristamist teen sellepärast, et see on elementaarne” (poiss). Samas tuleb võtta arvesse, et teismelised lapsed konstrueerivad ise oma sugupoole identiteeti ning argumenteerivad ja käituvad selle järgi. Kohlbergi (1966) klassikalise kognitiivse arenguteooria kohaselt hakkavad lapsed oma käitumist muutma vastavalt sellele, kuidas nad saavad aru sugupoolte kontseptsioonist. Laste arusaam enda soost ja soostereotüüpidest areneb välja enne teismeliseiga (Martin ja Ruble 2004). Seega teismeliste osalus kodutöodes ning see, kuidas nad seda põhjendavad, on sugupoole identiteedi konstrueerimise viis, mis ühelt poolt põhineb sotsiaalsel keskkonnal ehk vanemate suunistel, kuid teisalt tugineb teismeliste arusaamisele soost ja sugupoole identiteedist. Nii peegeldavad tüdrukute antud põhjendused naiselikke omadusi: abivalmidust ja hoolivust. Näiteks avaldub sooline erinevus põhjendustes selles, et tüdrukud kalduvad esile tooma vajaduse töölkäivat ema aidata või asendada (nt. “Sest ema on kaua tööl ja oma 13-aastase õega aitame teda kui vaja”). Ka poisid nimetasid soovi ema ja isa aidata, kuigi poisid töid sagedamini välja, et nad aitavad siis, kui palutakse (nt. “Kui ema ütleb mulle, et tule appi, siis ma

lähen, sest ema ei ole superinimene, kes jõuab kõike”). Eelkirjeldatud tulemused kinnitavad Bowes’i jt. (2001) seisukohta, et tüdrukud teevad kodutöid vabatahtlikult ja omal algatusel, samas kui poisse peab pigem paluma. Seega konstrueerivad poisid oma sugupoole identiteeti pigem kodutöödest hoidumise kaudu ehk õigemini öeldes nad panustavad siis, kui neil seda teha palutakse, tüdrukud aga peavad kodutööde tegemist oma sugupoole identiteedi osaks ning käituvad sellest juhindudes.

Eestis on tavaks, et kodutööde eest vastutab enamasti pere naispool. Seda kinnitasid ka küsitletud teismelised, kes mainisid oma vastustes väga sageli ema. Nt. märkisid poisid: “Enamasti teeb neid töid ema või õde”; “õde täidab minu eest”; “õde on armas, ema on kodupere-naine”; “ema on jõudnud juba kõik ära teha” ja tüdruk: “Enamjaolt teeb ema, sest ta on kodune, kui ma koju jõuan koolist, on kõik enam-vähem tehtud, mida saan, seda teen”. Seega toovad eriti poisid esile kodutööde selge soolise jaotuse perekonnas.

Tüdrukute puhul ilmnis selge seos kõrgema kodutöodes osalemise määra ja kategooria “meeldib” alla liigituvate põhjenduste vahel. Neid põhjendusi täpsemalt uurides selgus, et iga kord ei peetud meeldivaks mitte kodutööde tegemist, vaid hoopis sellega kaasnevaid “preemiaid”, mida võiks nimetada tunnustuseks sookohase käitumise eest. Arvamused, nagu “Ma täidan neid tihti, sest mulle meeldib, kui mu pere kiidab mind ja ütleb, et ma olen emale abiks”; “sest mulle meeldib vanemaid inimesi abistada ja samas on see ka mulle kasulik”; “sest nad on kallid mulle ja mulle meeldib neid aidata” toetavad eelöeldut. Viimati nimetatud põhjendus kinnitab Crouter’ jt. (2001) uuringus esile tulnud asjaolu, mille kohaselt on kodutööde tegemine naiste puhul seotud armastuse ja hoole pakkumisega. Põhjendus “mulle meeldib emaga koos tegutseda” toetab McHale’i, Crouter’ ja Tuckeri (1999) uuringus leitud asjaolu, et

tütred tegutsevad koos emadega, pojad isadega. Selle kategooria vastused viitavad tugevalt soolisele sotsialiseerimisele ning selle mõjule kodutööde tegemise mahule ja selle põhjendamisele.

Samas tuli esile kohustuste jaotatus, mis moodustas kõige populaarsema põhjenduste kategooria “vastastikune abistamine” (41 põhjendust). Nii poiste kui ka tüdrukute vastustest tuleb üsna selgelt esile kodutööde jaotus pereliikmete vahel, s.t. igapähe on oma kohustus/vastutus, peredes on ülesanded lihtsalt erinevalt jagatud. Kodutöodes osaluse mahu võrdlus näitas, et tüdrukud teevad kodutöid rohkem, seega tähendab ülesannete vastastikune jagamine poistele ja tüdrukutele erinevat kodutöodes osalemise mahtu. Tüdrukud kirjeldavad: *“Igaüks võtab omale nõud, peseb need hiljem ära. Koristan oma tuba (tolmuimemine jne.), pesu peseb ema (pesumasinaga), kuid me tihti riputame”* ja *“Nõusid pesta mulle ei meeldi, aga koristada meeldib, sest pärast on hea olla puhtas kodus ja kedagi külla kutsuda. Sisseoste teeme kõik koos ja pesu peseb ja triigib alati ema.”* Poised selgitavad: *“Meil on kõigil peres omad kohustused”* ning *“Peale nende tööde on mul muud tööd, mida talumajas teha”*. Samas tuleb poiste vastustes selgemini esile nii-öelda tulude ja kulude arvestamine: *“Sellepärast, et igal pereliikmel on oma kohustus teha majapidamistöid ja mida sagedamini neid teha, seda paremini saab ka tasustatud.”* Samuti annavad noorte põhjendused kinnitust, et on peresid, kus teismelise ülesanded on paika pandud ja kui ta neid ei täida, siis järgneb karistus ehk vanemad piiravad tema hüvesid (nt. *“[---] sest nemad nõuavad seda, vastasel juhul saan arvutikeelu”*).

Kokkuvõte

Laste kodutöodes osalemise analüüs ei anna meile üksnes teadmisi selle kohta, kui palju ja kui sageli ning milliseid kodutöid poisid ja tüdrukud teevad, vaid avab laiemat pildi soostereotüüpilisest rollidest ning nende edasikandumisest Eesti

ühiskonnas. Artiklis keskendusime küsimustele, kas ja kuidas erinevad teismelised poisid tüdrukutest kodutöodes osaluse ning osalusele antud põhjenduste poolest. Uuringu tulemusena võib kinnitada, et stereotüüpiline muster avaldub nii kodutöodes osalemises kui ka sotsiaalselt konstrueeritud osalemise põhjendustes. Kodutööde tegemise sageduses ilmnis statistiliselt oluline erinevus poiste ja tüdrukute vahel. Tüdrukud osalesid kodutöodes keskmiselt sagedamini kui poisid. Kuigi tulemused toovad esile selge erinevuse sugupoolte vahel, tuleb märkida, et ankeedis ei küsitud n.-ö. meeste tööde kohta, mis on seotud aias ja majas tegutsemisega (muruniitmine, lume rookimine, küttepude toomine/kütmine, väikesed remonditööd). Samuti ei olnud loetelus “prügi väljaviimist”, üht vähestest rutiinsetest mehelistest tööd. Seega ei saa me täpselt öelda, kui suur on poiste ja tüdrukute panus kodutöodesse, kuid me saame tuua välja soolise erinevuse uuritud kodutööde kaupa. Tulemustest saab järeldada, et 14–18-aastastelt teismelistelt oodatakse lisaks isikliku ruumi ja asjade eest hoolitsemisele ka osalust rutiinsetes kodutöodes, nagu söögivalmistamine ja sisseostude tegemine, kusjuures tütarde osalus muutub emade panuse sarnaseks ning poegade osalus isade panuse sarnaseks, peegeldades nõnda vanematevahelist kodutööde jaotust. Selline tulemus kinnitab soorolli ideoloogia lähenemist, kuid teisalt peegeldavad teismeliste esitatud põhjendused kognitiivse arenguteooria käsitlust, mille järgi võtavad lapsed üle sugupoolte kontseptsiooni ning hakkavad vastavalt sellele kujundama oma käitumist ning interpreteerima oma tegevusi. Nii joonistusid kodutööde tegemise põhjenduste analüüsimisel välja erinevad kategooriad, mis olid populaarsemad poiste või tüdrukute hulgas. Tüdrukute kalduvus viidata kodutööde tegemise meeldimisele ning vajadusele aidata ema, on märk kodutöödest kui soolise sotsialiseerimise vahendist ehk tegevuste sootüüpilisest jaotusest. Põhjenduste kategooriad seostusid kodutööde mahuga, nii poisid kui

ka tüdrukud, kes viitasid enese laiskusele, tegid keskmisest vähem kodutöid.

Lisaks sooliste erinevuste selgitamisele uurisime, kuidas perestruktuur ning ema töökäimine ja haridus mõjutavad teismelise lapse kodutööde mahtu. Ilmnes, et loetletud tegurid ei avalda sellele üheselt mõistetavat mõju. Näiteks nii palju õdesid/vendi kui ka üksiklapsena olemine suurendasid osalust kodutöös, samas ühe või kahe õe/venna olemasolu vähendas tehtavate kodutööde mahtu. Võimalikke seletusi eeltoodule on mitmeid, alates sellest, et üksiklapsed on ainsad, kes oma vanemaid aidata saavad ja seega langeb kogu koormus neile, kuni selleni, et ühe või kahe õe/venna puhul jagatakse töid omavahel. Suuremates

peredes võib tööde maht olla nii suur, et paratamatult on suurem ka iga lapse panus. Muud lapse tehtavate kodutööde mahu selgitamiseks uuritud tegurid (ema töökäimine, üks või kaks vanemat, perekonna majanduslik olukord, lapse vanus) ei andnud selgeid tulemusi. Erinevused kodutööde mahus avaldusid poiste ja tüdrukute võrdluses. Seega sõltub teismeliste kodutöös osalemine selgelt tööde soospetsiifilisest jagunemisest ning perestruktuur on seejuures suhteliselt ebaoluline. Kokkuvõtlikult võib öelda, et ühelt poolt sotsialiseerivad vanemad lapsi vastavalt nende soole ja teisalt võtavad teismelised ise üle soospetsiifilise käitumise ning hakkavad oma tegevusi sellest lähtuvalt kujundama ja hindama.

Lisa 1. Kodutööde mahu prognoosimudel (üldistatud lineaarne mudel).

	B	Standardviga	Olulisuse tase
(Vabaliige)	23,71	3,99	0
Ema töötab	-1,09	0,86	0,21
Ref: ema ei tööta	0	.	.
Poiss	-3,19	0,57	0
Ref: tüdruk	0	.	.
Üksiklaps	-1,23	1,02	0,23
Üks õde/vend	-1,64	0,87	0,06
Kaks õde/venda	-1,67	0,97	0,09
Ref: Kolm või enam õde/venda	0	.	.
Lapse vanus	-0,17	0,23	0,48
Subjekttiivne hinnang toimetulekule	-0,14	0,35	0,69
Alg- või põhiharidus	-0,42	0,86	0,63
Keskharidus	-1,49	0,65	0,02
Ref: kõrgharidus	0	.	.
Üksikemaga leibkond	0,39	0,69	0,57
Elab koos kasuisaga	1,05	0,83	0,20
Ref: elab koos isaga	0	.	.
(Skaala)	22,78	1,89	

Kirjandus

- Anspal, S.; Kraut, L.; Rööm, T. (2010). *Sooline palgalõhe Eestis. Empiiriline analüüs*. Eesti Rakendusuringute Keskus CENTAR, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/2_raport.pdf (27.06.13)
- Artis, J. E.; Pavalko, E. K. (2003). Explaining the Decline in Women's Household Labor: Individual Change and Cohort Differences. *Journal of Marriage and Family*, 65, 746–761.
- Benin, M. H.; Edwards, D. A. (1990). Adolescents' Chores: The Difference between Dual- and Single-Earner Families. *Journal of Marriage and Family*, 52, 361–373.
- Bowes, J. M.; Flanagan, C.; Taylor, A. J. (2001). Adolescents' Ideas about Individual and Social Responsibility in Relation to Children's Household Work: Some International Comparisons. *International Journal of Behavioral Development*, 25, 60–68.
- Cohen, R. (2001). Children's Contribution to Household Labour in Three Sociocultural Contexts: A Southern Indian Village, a Norwegian Town and a Canadian City. *International Journal of Comparative Sociology*, 353–367.
- Coltrane, S. (2000). Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1208–1233.
- Crouter, A. C.; Head, M. R.; Bumpus, M. F.; McHale, S. M. (2001). Household Chores: Under What Conditions Do Mothers Lean on Daughters? *New Directions for Child and Adolescent Development*, 94, 23–41.
- Cunningham, M. (2001a). Parental Influences on the Gendered Division of Housework. *American Sociological Review*, 66, 184–203.
- Cunningham, M. (2001b). The Influence of Parental Attitudes and Behaviors on Children's Attitudes Toward Gender and Household Labour in Early Adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 63 (1), 111–122.
- Evertsson, M. (2006). The Reproduction of Gender: Housework and Attitudes towards Gender Equality in the Home Among Swedish Boys and Girls. *The British Journal of Sociology*, 57 (3), 415–436.
- Gager, C. T.; Cooney, T. M.; Call, K. T. (1999). The Effects of Family Characteristics and Time Use on Teenagers' Household Labor. *Journal of Marriage and Family*, 61, 982–994.
- Gager, C. T.; Schanzes, L. A.; Demaris, A. (2009). Whose Time Is It? The Effect of Employment and Work/Family Stress on Children's Housework. *Journal of Family Issues*, 30, 11, 1459–1485.
- Gallie, D.; Russell, H. (2009). Work-Family Conflict and Working Conditions in Western Europe. *Social Indicators Research*, 93 (3), 445–467.
- Hansson, L. (2009). *Töö, kodu ja vaba aeg. Argielu Eestis aastatel 1985–2008*. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn.
- Karu, M. (2009). *Töö- ja pereelu konflikt, töökorraldus ja tööandjate toetusel töötajatele. Euroopa Sotsiaaluuring 2008 analüüs*. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Tallinn.
- Kasearu, K. (2011). Individuaalne sooideoloogia – millest see sõltub? *Ariadne Lõng*, XI, 1/2, 3–14.
- Kasearu, K.; Rootalu, K. (2011). *Lapse väärtus ja põlvkondadevahelised suhted. Uuringu lühiraport*. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut, Tartu Ülikool, Tartu.
- Kohlberg, I. A. (1966). A Cognitive-Developmental Analysis of Children's Sex Role Concepts and Attitudes. In Maccoby, E. E. (ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford University Press, Stanford, CA, 82–173.
- Krusell, S. (2011). Töö- ja pereelu ühitamine kui naiste ülesanne? *Rmt-s Pöder, K. (toim.), Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* Statistikaamet, Tallinn, 59–73. http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=25640 (27.06.13)
- Martin, L. C.; Ruble, D. (2004). Children's Search for Gender Cues: Cognitive Perspectives on Gender Development. *Current Directions in Psychological Science*, 13, 2, 67–70.
- McHale, S. M.; Crouter, A. C.; Tucker, C. J. (1999). Family Context and Gender Role Socialization in Middle Childhood: Comparing Girls to Boys and Sisters to Brothers. *Child Development*, 70, 990–1004.
- Pfau-Effinger, B. (2000). Conclusion: Gender Culture, Gender Arrangements and Social Change in the European Context. In Duncan, S.; Pfau-Effinger, B. (eds.), *Gender, Economy and Culture in the European Union*. Routledge, London, 262–267.
- Roots, A. (2011). Töotee alustamine majandustõusu ja -languse tingimustes. *Ariadne Lõng*, XI, 1/2, 101–117.
- Tasuja, M. (2011). Soolised erinevused ajakasutuses. *Rmt-s Pöder, K. (toim.), Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?* Statistikaamet, Tallinn, 6–23. <http://>

www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=25640 (27.06.13)

Vainu, V.; Järviste, L.; Biin, H. (2010). Soolise võrdõigusslikkuse monitooring 2009. Uuringuraport. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 1. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

West, C.; Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*, 1, 125–151.

White, L. K.; Brinkerhoff, D. B. (1981). Children's Work in the Family: Its Significance and Meaning. *Journal of Marriage and Family*, 43, 789–798.

Eesti naiste eneseväljenduslikes tööväärtustes aastatel 1983–2004 muutusi prognoosivad tegurid

Andu Rämmer

Sissejuhatus

Sotsiaalteadlased on läbi aegade ilmutanud huvi inimekäitumist suunavate tegurite vastu. Inimtegevuse mõistmiseks ja seletamiseks on võetud appi hoiakud ja väärtused. Näiteks igapäevaelus juhindume otsuste tegemisel sotsiaalset tegevust reguleerivatest väärtushinnangutest, mis on kesksel kohal meie personaalses identiteedis (Boudon 2001). Väärtuste erinevuste ja muutuste teooriad on endiselt kujunenud järjeks (Roe ja Ester 1999). Tsirogianni ja Gaskell (2011) defineerivad oma empiiriliste uuringute ülevaates sotsiaalseid väärtusi ihaldatud eesmärkide representatsioonidena. Nad leiavad, et väärtused on oma olemuselt sotsiaalsed representatsioonid. Väärtuste muutumist avab sotsiaalsete representatsioonide teooria (Rämmer 1997; Wagner, Hayes ja Palacios 2011; Bergman 1998), mis kirjeldab konsensuslike arusaamade kujunemist inimestevahelise kommunikatsiooni tagajärjel.

Väärtuste definitsiooni suhtes on uurijad metodoloogiliste erinevuste tõttu sageli eriarvamusel. Erinevates maades väärtusi uurinud Smith ja Schwartz (1997) loevad väärtusteks suhteliselt püsivaid tunnetega seotud arusaamu ja uskumusi, mis osutavad peamistele elu eesmärkidele ning nende eesmärkide saavutamiseks õigeks peetavatele viisidele. Tsirogianni ja Gaskell (2011) rõhutavad, et ka erinevate objektide, entiteetide ja olukordade suhtes valikuid tegema suunavad hoiakud võivad mõjutada eelistusi ja väljendada väärtusi, kuid erinevalt väärtustest ei ole nad ise olulisemate käitumisviiside ja püstitatud eesmärkide hindamise mõõdupuudeks. Väärtuste tähtsus ja erinevus hoiakutest tuleneb sellest, et nad mitte ainult ei väljenda hoiakuid, eelistusi ja eesmärke, vaid annavad samuti ka juhtnööre sellest, mille poole tuleks püüelda. Väärtused on ühelt poolt normatiivsed, kuid teisalt ka ühiskondlikult legitimeeritud, kuna paljud inimesed jagavad neid. Tööväärtustena võib käsitada nii töö eest saadavaid hüvesid kui ka mitmesuguseid sotsiaalselt ihaldatud töökäitumise viise. Tööväärtused on seega olulisteks töösse suhtumise indikaatoriteks. Roe ja Ester (1999) rõhutavad, et tööväärtused ei suuna inimesi mitte ainult töösituaatsioonides, vaid nad on keskse tähtsusega ka elukutse valikul ja tööga rahulolus.

Tavaliselt kasutatakse tööväärtuste liigituseks Rosenbergi (1957) loodud tööorientatsioonide kolmeosalist struktuuri (Mortimer ja Lorence 1995; Ester, Braun ja Vinken 2006). Esimese rühma moodustavad töö kaudu saavutatavad hüved, nagu turvatunne ja sissetulekud, karjäärivõimalused ja positsioon. Neid väärtusi nimetatakse instrumentaalseteks ehk vahendväärtusteks. Teisena tuuakse välja eneseteostusvõimalused – huvitav töö, enesearendamine, loovus. Neid tööväärtusi nimetatakse eneseväljenduslikeks ehk ekspressiivseteks. Kolmandasse rühma kuuluvad sotsiaalsed tööväärtused kätkevad endas ühistel huvidel baseeruvaid ja inimestevaheliste suhetega seotud hüvesid, mis

peegeldavad suhete tähtsustamist tööl, soovi toetada ühiskonda või aidata teisi inimesi. Kolmeosaline tööväärtustestruktuur on ilmnenu ka erinevates Eestis korraldatud tööväärtuste uuringutes (Titma ja Helemäe 1996; Saarniit 1997).

Käesolevas artiklis uuritakse, millised tegurid on mõjutanud Eesti naiste eneseväljenduslike väärtuste teisenemist ajavahemikul 1983–2004. Artiklis võrreldakse eneseväljenduslike väärtushinnangute muutusi 1980. aastate lõpul keskhariduse omandanud naiste eluteel. Täpsemalt analüüsitakse seda, mille poolest erinevad naised, kelle hinnangud eneseväljenduslike tööväärtuste kohta muutusid, sookaaslastest, kellel need jäid stabiilseks. Erilist huvi pakub eneseväljenduslike väärtuste tähtsuse tõus. Väärtuste kujunemist mõjutavate tegurite väljaselgitamine võimaldab heita pilku ühiskonnas toimuvatele muutustele. Analüüsid baseeruvad longituuduuringu “Ühe põlvkonna elutee” (uuringust on lähemalt kirjutanud nt. Kenkmann 1998; Titma 1999; 2002) käigus samadelt indiviididelt elu jooksul kogutud andmetel, mis võimaldab jälgida väärtuste muutuste kujunemist indiviiditasandil.

Väärtuste muutusi põhjustavad tegurid

Esmalt vaatame, milliste tegurite mõjul väärtused kujunevad. Esimese suure võrdleva rahvusvahelise tööväärtuste uuringu korraldaja Hofstede (2001) järgi kujunevad väärtused välja noores eas eelkõige perekonna ja kooli mõjul ning muutuvad vähesemal määral hilisemate elusündmuste tagajärjel. Ka Schuman ja Scott (1998) rõhutavad sotsialiseerumise tähtsust väärtuste kujunemisel. Nende sõnul on tänapäeva ühiskondade erinevaid põlvkondi kujundanud eelkõige need sündmused, mis on leidnud aset nende nooruseas. Raskused väärtuste analüüsimisel on seotud keskkonna ja indiviidi mõju eristamisega.

Väärtuste muutumist uurinud Rezsahazy (2001) nõustub Schumani ja Scottiga, märkides, et väärtused kujunevad välja noores eas sotsialiseerumise käigus ning jäävad edasises elukäigus suhteliselt püsivateks. Samades sotsiaalsetes tingimustes või samal ajal sündinutel (neil, kes kuuluvad samasse põlvkonda) on sarnaste sotsialiseerumiskogemuste tõttu suur tõenäosus samasuguste väärtuseelistuste väljakujunemiseks. Seni, kuni need väärtused osutuvad edasisel eluteel edukateks suunanäitajateks, pole põhjust neid muuta.

Ka van Ginneken (2004) toob oma analüüsis välja, et sotsiaalsete eelistuste formeerumisel on keskkonnategurid otsustava tähendusega. Rezsahazy (2001) leiab, et nihked väärtuseelistustes on põhjustatud muutustest sotsiaalses keskkonnas. Nihked võivad toimuda pikema aja vältel järkjärgulise kohanemisenä, kuid mõnikord võib ootamatute sündmuste (näiteks õnnetusejuhtumid) tagajärjel leida aset ka kiireid dramaatilisi muutusi. Muutunud sotsiaalsetes tingimustes distantseerutakse vanadest väärtustest ja pöörduakse selliste poole, mis aitavad uute probleemidega paremini toime tulla. Võib öelda, et domineerivad väärtusi üle vaatama paneb informatsiooni levik ja uute teadmiste omandamine.

Muutused eestlaste tööväärtustes

1960. aastate keskpaigas Eestis alguse saanud tööväärtuste uuringutes kirjeldati eelkõige nende struktuuri (Saarniit 1997) ja hierarhiaid ning nende muutust ajas (Saarniit 2000), aga toodi ka välja väärtusorientatsioone kujundavaid tegureid (Titma ja Rämmer 2001; Rämmer ja Titma 2002). Esimestes uuringutes pöörati tähelepanu eelkõige noorte väärtushinnangutele, kuna need annavad aimu edasistest mentaliteedimuutustest ühiskonnas. Varasematest empiirilistest uuringutest põhjaliku ülevaate teinud Saarniit (2000) toob esile, et

1960. ja 1970. aastate noorte väärtustehierarhia oli suhteliselt püsiv. Titma (2002) korraldatud longituuduuringu kaudu võitjate põlvkonnana tuntuks saanud 1983. aastal keskkooli lõpetanute väärtushinnangutes ilmnisid aga esimesed märgid kindlasuunalistest muutustest, mis tulid esile nende eluteel järgnevatel kümnenditel. Need olid küll märksa aeglasemad kui nõukogudejärgsel ajal koolilõpetajate väärtushinnangutes aset leidnud samasuunalised muutused. Eriti suured põlvkondadevahelised erinevused ilmnisid sotsiaalse positsiooniga seotud väärtuste puhul ning venekeelsete noorte hinnangutes. Kuni 1980. alguseni hindasid noored kõige kõrgemalt eneseväljenduslikke väärtusi, neile järgnesid altruistlikud väärtused, kolmandal kohal olid ainelised väärtused ning kõige madalamalt hinnati sotsiaalse positsiooniga seotud väärtusi. 1980. aastate alguses alanud noorte väärtusteadvuse mõõdukas pragmatiseerumine hoogustus 1990. aastatel (Saarniit 2000). 1992. aasta koolilõpetajad hindasid eneseväljenduslikke ja altruistlikke väärtusi juba märksa madalamalt ning nende jaoks olid palju olulisemad sotsiaalse positsiooni ning ainelise heaoluga seotud väärtused. Väärtusteadvuse individuaalsetliku pragmatiseerumise protsessi selgitabki Saarniit väärtushierarhias toimunud muutuste kaudu. Individualistlikkusele annavad tema sõnul sisu kaks olulist aspekti. Ühelt poolt väheneb nooremate põlvkondade orienteeritus ühiskondlikule altruismile, teisalt tõusis isikliku ainelise heaolu ja karjääri tähtsus. Pragmatiseerumiseks nimetab Saarniit (2000) aineliste väärtuste tähtsuse tõusu ja eneseväljenduslike väärtuste tähtsuse vähenemist.

Ka hilisemad uuringud on kinnitanud, et eestimaalaste hoiakutes prevaleerivad materiaalsed väärtused (Rämmer 2008a). Eesti inimeste väärtusmuutused pole siiski unikaalsed. Ingleharti (2006) järgi on nihe postmateriaalsetelt väärtustelt materiaalsete suunas omane kõigile endistele sotsialismimaadele, mille elanikud pidid 1990. aastate esimesel poolel

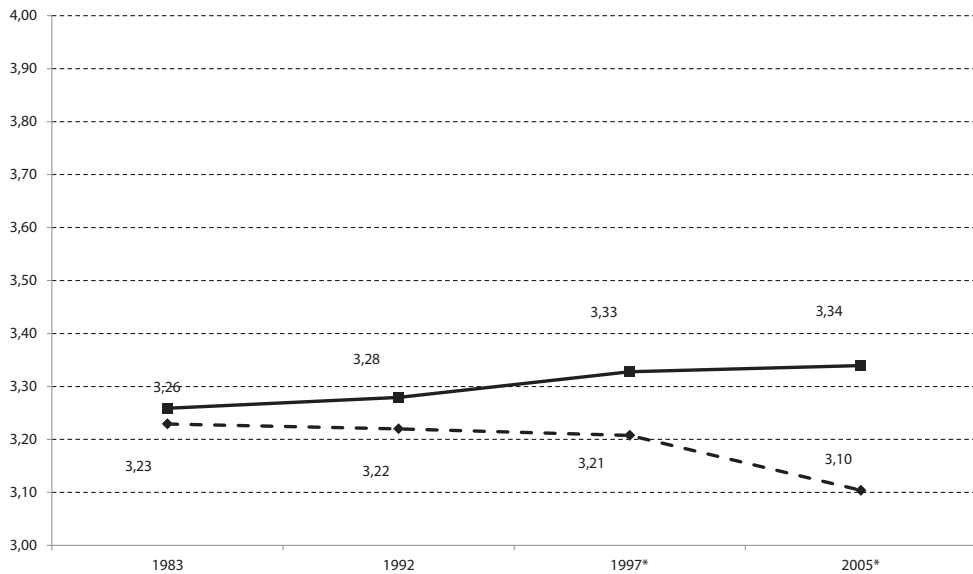
üle elama neile varem turvatunnet pakkunud institutsioonide kokkukukkumise. Ka Raudsepp ja Rämmer (2012) märgivad, et eestlastel domineerib pragmaatiline ja materialistlik maailmapilt, mille kujunemise põhjusi tuleks otsida inimeste minevikukogemustest.

Eesti naiste tööväärtuste eripärad

Euroopa Komisjoni statistikaameti¹ andmetel on Eestis sooline palgalõhe Euroopa suurim, küündides 2013. aastal juba 27 protsendini. Teisalt on OECD (2013) andmetel arenenud maa-dest Eestis kõige suuremad soolised erinevused kõrghariduses. 27 protsenti meestest ja 44 protsenti naistest omab kõrgharidust, erinevus on 17 protsenti. Samas takistavad nt. naisteadlaste karjääri domineeriv patriarhaalne mõtteviis ja jäigad soorollid (Laas, Lamesoo ja Talves 2008).

Allpool püüame välja selgitada, millised tegurid võiksid kujundada naiste orienteeritust

nii enesetäiendamisele kui ka omandatud võimete ja oskuste kasutamisele töö juures. Esmalt vaatame, millised on olulisemad eestlaste tööväärtuste soolised eripärad ja kuidas need on aja jooksul muutunud. Erilist tähelepanu pöörame naiste tööväärtustele. Eestis korraldatud väärtusuuringud (Rämmer ja Titma 2002) näitavad, et üheks olulisemaks tööorientatsioonide kujunemist prognoosivaks tunnuseks on sugu. Rämmeri (2005; 2009) sõnul ei näita vähesed nõukogude ajal tehtud uuringud soolisi erinevusi eneseväljenduslikes väärtustes. Esimesed soolised erinevused on leitud (Rämmer 2005, 2006) 1980. aastate alguses 1990. aastate lõpus keskkooli omandajate tööväärtuste võrdluses, kui ilmnisid tähelepanuväärsed nihked eneseväljenduslikes väärtustes. Neid nihkeid võib lugeda põlvkondlikeks. Nimelt ilmnis, et 1990. aastate koolitüdrukud hindasid poistest enam nii pideva enesetäiendamise kui ka oma võimete kasutamise võimalust tööl. 1980. aastate alguse koolilõpetajate puhul selliseid soolisi eri-

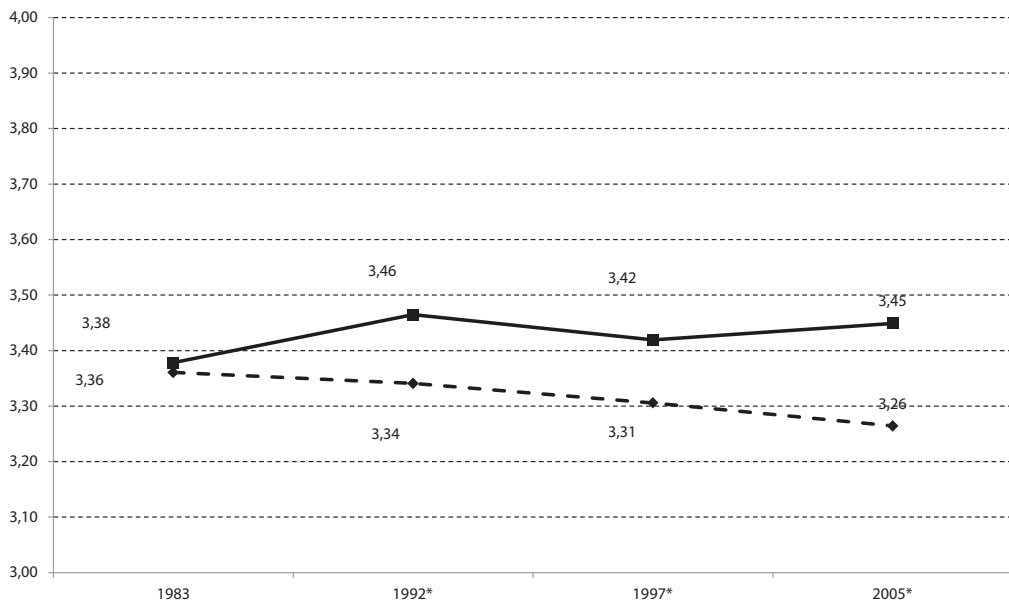


Joonis 1. Meeste ja naiste hinnangud väitele, et töö peaks andma võimaluse tegelda pideva enesetäiendamisega (1983 keskkooli lõpetanute eluteeuringu hinnangute keskmised skaalal 1 – tähtsusetu ... 4 – väga tähtis), * p<.01.

nevusi ei ilmnud. Ka möödunud kümnendi Tallinna noorte väärtustes tulid esile analoogsed soolised erinevused (Rämmer 2009), mida nõukogude ajal ei täheldatud. Ligi nelja aastakümne jooksul teisenenud soolistest väärtuseelistustest kõige ülevaatlikuma pildi annab Rämmeri (2011) analüüs, kus ta käsitleb muutusi 1966. aastal keskkooli lõpetanud ja 1983. aastal keskhariduse omandanud võitjate põlvkonnaks kutsumata hariduskohordi tööväärtustes. Kuigi nn. võitjate põlvkonnal ei ilmnud kooli lõpetamise ajal ülalmainitud eneseväljenduslike väärtuste hindamises veel soolisi erinevusi, olid ka nende hinnangutes kolmekümnendateks eluaastateks välja kujunenud samalaadsed soolised erinevused, mis tulid esile nõukogudejärgsel ajal keskhariduse omandanud noorte puhul. See annab alust oletada, et tegemist on siirdeühiskonnale iseloomuliku suundumusega. Sarnaselt neile tööväärtuste uuringutele leidis Heinla (2004) eestlaste eluväärtuste ülevaates,

et nõukogudejärgsel ajal hindasid naised vaimset enesetäiendamist meestest kõrgemalt. Sellal kui kõrghariduse omandanud vastajate puhul statistiliselt olulisi erinevusi ei avaldunud, ilmesid eriti suured erinevused keskharidusega inimeste puhul. Nendes analüüsid jäi lahtiseks küsimus, milliste tegurite mõjul taoline erinevates uuringutes ilmnud nihe eneseväljenduslikes väärtustes aset leidis. Käesolev artikkel püüabki sellele küsimusele vastust leida.

Esmalt vaatame, millised soolised erinevused ilmnevad Rämmeri (Rämmer 2005; 2009) välja toodud eneseväljenduslike tööväärtuste muutustes võitjate põlvkonna eluteel 18. kuni 39. eluaastani. Joonisel 1 näeme, et erinevused pideva enesetäiendamise võimaluse tähtsustamises hakkasid suurenema nõukogudejärgsel ajal ning alates 1997. aastast on need ka statistiliselt olulised². Hinnangutes võimaluse kohta kasutada tööl oma võimeid ilmesid statistiliselt olulised erinevused juba siirdeaja alguses 1992. aastal (joonis



Joonis 2. Meeste ja naiste hinnangud väitele, et töö peaks andma võimaluse kasutada oma võimeid (1983 keskkooli lõpetanute eluteeuuringu hinnangute keskmised skaalal 1 – tähtsusetu ... 4 – väga tähtis), * p<.01.

2). Need tulemused on saadud longituuduuringus, mis võimaldas jälgida samade inimeste eneseväljenduslike väärtuste muutust ajas. Näeme, et soolised erinevused on tekkinud seetõttu, et mehed on hakanud neid väärtusi vähem ja naised rohkem tähtsustama. Kuna sellised soolised erinevused on nõukogusejärgsel ajal ilmnenuid ka mitmetes koolinoorte tööväärtuste uuringutes (Rämmer 2005; 2009), siis võib arvata, et taolisi muutusi töö tähenduses on põhjustanud majandussüsteemi teisenemine ehk üleminek riigisotsialismilt turumajandusele.

Järgnevalt vaatame, millised tegurid võiksid prognoosida erinevusi naiste väärtushinnangutes. Sageli on tööväärtuste puhul lähtutud Kluckhohni ja Strondtbecki (1961) seletusest, mille järgi näidatakse erinevates inimtegevuse valdkondades olulisemateks peetavate asjade vastu üles rohkem huvi ning nendega tegelemisele pühendatakse rohkem aega. Sotsiaalsete väärtuste uuringumetodoloogiad võrrelnud Tsirogianni ja Gaskell (2011) sõnul kujutasid väärtused Kluckhohni ja Strondtbecki jaoks endast representatsioone inimtegevust suunavatest konsensuslikest eesmärkidest, mille poole püüeldakse.

Oluliseks naiste elu diferentseerijaks on laste olemasolu, mis seab piirid ka nende osalusele tööturul (Mostimer ja Lorence 1995; Beck 2005). Erinevalt meestest tuleb naistel arvestada koduste tööde ning eriti lastega ning see avaldab mõju ka nende suhtele tööturuga (Mostimer ja Lorence 1995). Kuigi mehed osalevad laste üleskasvatamises, on suurem vastutus järeltulijate heaolu eest ikkagi naiste kanda (Uriko 2012). Seega saame eeldada, et laste olemasolu võib mõjutada ka tööväärtuste kujunemist, nt kallutada naisi pidama võimalust tööl oma võimeid kasutada vähem tähtsaks. Ka Eestis korraldatud uuringud (Rämmer 2008b) näitavad, et naised peavad meestest tähtsamaks, et neil oleks nii töö kui ka pere. Becki (2005) väitel on töösutusriikides oluliseks väärtushinnangute muutuste taustaks naiste tööturule siirdumine.

Andmed ja meetod

Käesolevas analüüsis kasutatakse 1983. aastal keskkooli lõpetanud võitjate põlvkonna longituuduuringu (vt. Titma 1999; 2002) käigus kogutud andmeid. Saar (2012) suhtub sellest põlvkonnast kui võitjatest rääkimisse siiski ettevaatlikult, märkides, et siirdeaja edukaks stardi-positiooniks oli vaja ka õigel ajal õiges kohas olla ning võitjate kõrval olid ka kaotajad. Tema sõnul said 1990. aastate alguse uusi avanevaid võimalusi kõige paremini kasutada kõrgharidusega mehed, sest sõjaväeteenistuse läbimise tõttu polnud nende elu veel paigas ja neil oli kergem minna uue olukorraga kaasa ja pöörata see enese kasuks. Longituudse iseloomuga eluteeuuringud võimaldavad analüüsida muutusi indiviiditasandil, uurida muutusi mõjutavaid tegureid pikema aja jooksul ning tuua välja neid kujundavaid tegureid (Lynn 2009).

Esimese, keskariduse omandamise ajal 1983. aastal korraldatud küsitluse ajal oli enamik vastajaid 18-aastased. 2004. aasta lõpul ja 2005. aasta alguses, kui toimus viimane andmete kogumine, olid uuringus osalejad valdavalt 39-aastased. Lisaks koguti samadelt respondentidelt andmeid ka 1992. ja 1997. aastal (kui nad olid enamasti 27- ja 32-aastased). Seetõttu on võimalik analüüsi kaasata pikemaajalisi siirdeaja mõjusid. Võitjate põlvkonna sotsiaalset mobiilsust uurinud Roots (2008) jagab artiklis analüüsitava siirdeaja kaheks ajavahemikuks: 1992–1997 ja 1997–2004. Esimest iseloomustab lahtirebimine nõukogude majandusruumist, millega kaasnes järsk langus tööhõives, ja teist suurenenud tööjõuvajadus ning Eesti majanduse rahvusvahelistumine. Helve (2013) märgib, et muutused töö iseloomus muudavad hoiakuid, väärtusi ja töössesuhtumist. Hansson (2001) leidis töötavate naiste probleeme analüüsides, et vaatamata majanduskasvu tingimustes suurenenud tööjõuvajadusele, langes naiste tööhõive Eestis ka veel 1990. aastate keskpaigas.

Tema sõnul on siirdeaja esimesele poolele iseloomulik ka vastureaktsioon nõukogude ajal propageeritud töökangelasest naise kujule. Meedias hakati propageerima naise kui koduhoidja kuvandit. Selline ideaal hüljati siirdeaja teisel poolel, mil valitsevaks sai edukuse, karjääri, materiaalse heaolu ja füüsilise täiuslikkuse ülistamine.

Viimases, 2004. aasta lõpus ja 2005. aasta alguses korraldatud andmete kogumise voorus osales 1401 vastajat ja ühisandmestikust jäeti välja need varasemates andmekogumisetappides osalenud respondendid, kellega uurijatel ei õnnestunud enam ühendust saada. 768 ehk 55 protsenti kõigis andmekogumisetappides küsitletutest olid naised. 696 neist ehk 90 protsenti täitsid eestikeelse ankeedi ning ülejäänud 10 protsenti ehk 73 respondenti eelistasid venekeelset. Venekeelsete vastajate vähene esindatus on suuresti tingitud hea haridusega venelaste Eestist lahkumisest (vt. Titma 1999). 64 protsenti vastajatest piirdusid keskharidusega ja 36 protsenti olid omandanud kõrgema hariduse. Seetõttu pidasime edasistes analüüsitulemuste tõlgendustes silmas, et kuna tegemist on Titma (2002) sõnul vaadeldava vanuserühma keskmisest paremini haritud osaga, kuhu kuulub vähem ühiskonnas madalamat staatust omavaid inimesi, siis ei saa nende hinnanguid tervele ühiskonnale laiendada.

Kõigis andmekogumisetappides täitsid uuringus osalenud oma elusündmuste kirjeldamise kõrval ka Rosenbergi (1957) eesti keelde kohandatud töövaliku kriteeriumite tähtsust hindava tööväärtuste küsimustiku, kus vastajal paluti hinnata 16 erineva tööle esitatava nõude tähtsust enda jaoks. Hinnangud töövaliku kriteeriumite kohta fikseeriti järgmiste valikute järgi: 1 – tähtsusetu; 2 – mitte eriti tähtis; 3 – üsna tähtis; 4 – väga tähtis. Ihaldatud eesmärkide alusel saab tööväärtused jaotada kolme gruppi, mis kätkevad töö kaudu saavutatavaid instrumentaalseid, sotsiaalseid ja tööprotsessis realiseeruvaid enese-

väljenduslikke aspekte (Mortimer ja Lorence 1995; Ester, Braun ja Vinken 2006). Selles artiklis lähemalt uuritud hinnangud pideva enesetäiendamise ja oma võimete kasutamise võimaluste tähtsuse kohta väljendavad eneseväljenduslikke tööväärtusi.

Seadsime eesmärgiks selgitada välja tegurid, mis prognoosivad joonistel 1 ja 2 kujutatud nihkeid naiste tööväärtustes. Selleks moodustasime esimesel ja viimasel andmekogumisetapil fikseeritud väärtushinnangute näitajatest uued tunnused. Nii pideva enesetäiendamise võimaluse kui ka oma võimete kasutamise kohta antud hinnangute alusel arvutati välja aja jooksul indiviiditasandil toimunud muutused mõlemas väärtushinnangus. Mõlemas uues tunnuses moodustati kokku kolm kategooriat: esimesse rühma kuulusid need vastajad, kelle hinnangud tõusid, teise need, kelle hinnangud langesid, ja kolmandasse need, kelle hinnangud aja jooksul ei muutunud. Sel moel saadud tunnused on käesolevas töös sõltuvateks muutujateks. Analüüsides püüamegi välja selgitada neis hinnangutes muutusi põhjustada võivaid tegureid.

Longitudandmete puhul on sageli kasutatavaks analüüsimeetodiks multinoomne regressioon (Titma 2002). Ka meie kasutame väärtushinnangutes muutust prognoosivate tegurite väljaselgitamiseks multinoomset logistilist regressiooni, sest see võimaldab kontrollida erinevate sõltumatute muutujate kahesuunalist mõju sõltuva muutuja variatiivsusele ehk siis püüame välja selgitada, millised tegurid prognoosivad tõenäosust kas väärtushinnangute tõusuks või languseks hinnangute stabiilsuse taustal. Sõltumatute tunnuste valikut piiras kogutud andmete iseloom. Liigitasime regressioonanalüüsis kasutatud sõltumatud muutujad nelja rühma.

1. Respondendi arengukeskkonda kirjeldavad tunnused

Varasematest Eestis korraldatud longituumduuringutest saadud kogemuste (Kenkmann

1998; Titma 2002) põhjal on osutunud rahvust hästi diferentseerivaks tunnuseks ankeedi keel. Kuna väärtuseelistuste kujunemisel on oluliseks keelekeskkonnast determineeritud informatsioon, siis mõjutab see väärtuseelistusi. Eestlased täitsid küsitluses eestikeelse ankeedi ja venekeelse vastajad venekeelse küsimustiku.

Põhikooli lõpetamise koht kodeeriti regressioonanalüüsi tarbeks ümber kolme gruppi sellisel, et taustagrupperi kuuluvad keskmise suurusega, 10 000 kuni 100 000 elanikuga linnades 8. klassi lõpetanud. Edasises analüüsis vaadeldakse, kas nendega võrreldes võiks põhihariduse omandamine ühelt poolt Tallinnas, aga teisalt väikelinnades, alevites ja küladest mõjutada väärtushinnangute muutumist kolmekümnendate eluaastate lõpul. 8-klassilise põhikooli lõpetamise järel tuli kõigil vastajatel langetada otsus edasise haridustee kohta: kas jätkata seda keskkoolis või otsustada kutse- või keskerihariduse kasuks. Väiksemate kohtade põhikoolilõpetajad siirdusid õpingute jätkamiseks ka suurematesse linnadesse, kus avanesid paremad võimalused kõrgematasemelise keskerihariduse omandamiseks. Uutes kohtades tuli ka leida uued sõbrad ja kohaneda seal esitatavate nõudmistega. Saare (2012) sõnul olid suuremate kohtade koolides, kuhu õpingute jätkamiseks tuldi, jõuavahekorrad ja suhtlusringid välja kujunenud ning uutesse tulijatesse suhtuti tõrksalt.

Laste olemasolu alusel jagati uuringus osalenud kahte gruppi, kus esimesse kuulusid lastetud naised ning teise need, kellel oli lapsi. Sellesse võrdlusgruppi kuuluvatel naistel oli maksimaalselt kuni seitse last.

2. Haridusteedega seotud näitajad

Õppeedukus keskkoolis kodeeriti kolmeks kategooriaks, kus kontrollgruppi liigitusid need, kelle keskmine hinne jäi vahemikku 4,01 kuni 4,50. Nendega võrreldakse nii madalama (alla 4,00) kui ka kõrgema (4,51 kuni 5,00) keskmise hindegaga respondente.

Keskeriharidust andnud koolid kodeeriti dihhotoomseks tunnuseks, kus esimesse rühma koondati nii kutse- ja keskeriharidust andvate õppeasutuste kui ka üldharidusliku keskkooli tavaklassi lõpetanud. Võrdlusgrupiks olid üldharidusliku keskkooli süvaõppega klassi lõpetanud. Strenze (2008) sõnul nimetatakse tänapäeval Eesti avalikkuses taolisi koole eliitkoolideks.

39. eluaastaks omandatud hariduse järgi kodeeriti vastajad kaheks. Esimesse rühma kuulusid kutse-, üldkesk- ja keskerihariduse või lõpetamata kõrgharidusega respondendid. Võrdlusrühmaks olid kõrgharidusega uuringus osalenud. Varasemates töödes (Helemäe jt. 2000; Saar 2012) on toodud välja, et kõrgkooli edasi õppima läksid põhiliselt keskkooli lõpetanud. Saare (2012) sõnul ei mõelnud enamik noortest kõrgkooli astudes omandatavast haridusest tõusta võivale tulule. Samas tõusis hariduse väärtus nõukogudejärgse aja tööjõuturul oluliselt ning seda on hakatud käsutama inimkapitalina.

3. Tööteed kirjeldavad tunnused

1992. kuni 1997. aastani, kui uuringus osalenud olid enamjaolt 26- kuni 32-aastased, jagati nad väljaspool ametlikku haridussüsteemi korraldatud täiendusõppe kursustel osalemise järgi kahte rühma. Esimesse gruppi kuulusid respondendid, kes neil koolitustel ei osalenud. Võrdlusgruppi kuulunud vastajad olid osalenud maksimaalselt kuni kahekümnel koolitustel. Enamasti oli tegemist erialaste kursustega ja võõrkeeleõppega. Analoogselt kodeeriti ka kursustel osalemine siirdeaja teisel poolel 1997. kuni 2004. aastani, kui respondendid olid valdavalt 32- kuni 39-aastased. Ka sel ajavahemikul oli peamiselt tegu erialase enesetäiendamise, kuid märkimisväärselt oli ka võõrkeele- ja arvutiõpet.

Kuna viimase andmekogumise ajal 2004. aasta lõpul töötas enamik uuringus osalenud naistest hariduse, kultuuri, spordi ja tervis-

hoiuga seotud valdkondades, siis kasutatakse seda ametirühma baaskategooriana. Saare (2012) sõnul andis töötamine koolis kindlust ja turvatunnet töö säilimise suhtes. See võib olla ka üheks selgituseks, miks naised eelistasid töötada haridusvallas. Ülejäänud tegevusalade järgi moodustati kolm rühma. Tööstuse valdkonnas tegutsejate gruppi koondati nii põllumajanduses, aianduses, metsanduses ja kalanduses kui ka tööstuses ja ehituses hõivatud. Eraldi rühma moodustasid teeninduse, kaubanduse ja toitlustuse valdkonna töötajad. Kõige heterogeensemasse ametnike rühma koondati transpordi ja side valdkonna, rahanduse, panganduse ja kindlustuse ning riigiteenistuse, avaliku halduse ja riigikaitse, aga ka infokogumise ja -töötlemise, reklaami ja meedia erialadel töötajad.

4. Väärtushinnangud ja normid

Titma (2002) analüüsides ilmneb, et oluliseks eluteed mõjutavaks tunnuseks võib olla ka eluorientatsioon. Moodustasime indeksi, mis koosneb kooli lõpuklassis neljapalliskaalal õppimise, ühiskondliku töö ja kutsetöö tähtsusele elus antud summaarsetest hinnangutest. Taoline indeks väljendab aktiivset huvi eneseväljendusliku tegevuse vastu, selle väärtus jääb vahemikku 4 kuni 12 palli ning regressioonanalüüsis käsitleme seda ühismuutujana.

Siirdeaja esimese poole lõpul, 1997. aastal fikseeritud igapäevaselt perekonnas tunnustatud normidega arvestamise järgi kodeeriti vastajad regressioonanalüüsi tarbeks kahte rühma. Esimesse rühma kuulusid need, kes ei arvestanud norme üldse või arvestasid nendega vähe.

Tabel 1. 2004. aastaks aset leidnud muutused töös avalduvate pideva enesetäiendamise võimaluste väärtustamises 18. kuni 39. eluaastani.

	Hinnangute tõus	Hinnangute stabiilsus	Hinnangute langus	Hinnangud 2004
	%	%	%	%
Väga tähtis	24,6	17,0	-	41,6
Üsna tähtis	6,3	28,0	16,9	51,2
Mitte eriti tähtis	0,1	1,1	5,1	6,3
Tähtsusetu	-	0,0	0,9	0,9
Kokku	31,0	46,1	22,9	100
N	233	346	172	751

Tabel 2. 2004. aastaks aset leidnud muutused töös avalduvate oma võimete kasutamise võimaluste väärtustamises 18. kuni 39. eluaastani.

	Hinnangute tõus	Hinnangute stabiilsus	Hinnangute langus	Hinnangud 2004
	%	%	%	%
Väga tähtis	23,0	26,4	-	49,4
Üsna tähtis	5,0	24,2	17,3	46,5
Mitte eriti tähtis	0,0	0,4	3,3	3,7
Tähtsusetu	-	0,0	0,4	0,4
Kokku	28,0	51,0	21,0	100
N	209	381	157	747

Taustagrupi moodustasid need, kes arvestasid normidega enamasti või täielikult.

Muutused eneseväljenduslikes tööväärtustes

Tabelites³ 1 ja 2 on toodud välja võitjate põlvkonna eluteel aset leidnud muutused hinnangutes pideva enesetäiendamise võimaluse ja oma võimete kasutamise kohta tööl. Tabelist 1 näeme, et ligikaudu poolte uuringus osalenute hinnangud jäid kahekümne aasta jooksul samaks. Eelkõige puudutab see enesetäiendamise võimalust kõrgelt hinnanud respondente:

28 protsenti neist hindas seda üsna tähtsaks ja 17 protsenti väga tähtsaks. Ligikaudu kolmandik respondente hindas pideva enesetäiendamise võimalust 39. eluaastal kõrgemalt kui kooli lõpetamise ajal. Selgituseks võib lisada, et kõige rohkem olid tõusnud enesetäiendamist 18-aastaselt üsna tähtsaks pidanute hinnangud – kahe kümnendi pärast pidas ligikaudu neljandik neist seda väga tähtsaks.

Samal ajal hindas veidi rohkem kui viiendik vastajatest võimalust end pidevalt täiendada varasemast vähem tähtsaks. Ilmnes, et eelkõige olid langenud nende hinnangud, kes seda varem väga tähtsaks olid pidanud.

Tabel 3. Pideva enesetäiendamise võimaluste väärtustamise muutust prognoosivad tunnused 1983. aastal keskhariduse saanud Eesti naistel (multinoomne regressioon, Nagelkerke 0,166, baaskategooria: hinnangute stabiilsus).
*** p<0,01; ** p<0,05; * p<0,10.

Prognoosiv tunnus	Hinnangute langus	Hinnangute tõus
Vabaliige	,985	-4,061***
Ankeedi keel		
Vene (võrdlus: eesti)	,092	,660
Lõpetas 8. klassi		
Tallinn (võrdlus: muu linn)	,267	,738**
Maa-asula (võrdlus: muu linn)	,071	,322
Õppeedukus keskhariduse omandamisel		
Kuni 4,0 (võrdlus: 4,01 kuni 4,50)	,416*	-,457*
4,51 kuni 5,0 (võrdlus: 4,01 kuni 4,50)	,275	,098
Lõpetatud kooli tüüp		
Igasugune tavakool (võrdlus: süvaõppega kool)	,234	,287
Orientatsioon kutsealasele enesetäiendamisele	-,141**	,258***
Igapäevane pereliikmete normide järgimine siirdeaja esimesel poolel		
Ei arvestanud normidega (võrdlus: arvestas normidega)	-,380	1,094***
Osalus täiendusõppe kursustel siirdeaja esimesel poolel		
Ei osalenud üldse (võrdlus: osales kursustel)	,287	,888***
Osales täiendusõppe kursustel siirdeaja teisel poolel		
Ei osalenud üldse (võrdlus: osales kursustel)	-,207	,677***
Omandatud haridus		
Kõrgharidus (võrdlus: keskharidus)	,854***	,520*
Laste olemasolu		
Pole ühtegi (võrdlus: on lapsi)	-,128	,008

Tabelist 2 näeme, et uuritava ajavahemikul pidas enamik naistest võimalust realiseerida tööle avanevaid võimalusi oma võimete kasutamiseks üsna tähtsaks või väga tähtsaks. Veidi alla kolmandiku naistest hindas võimalust kasutada oma võimeid 39. eluaastal varasemast kõrgemalt ning seegi muutus ilmnis enamjaolt nende hinnangutes, kes varem olid seda üsna tähtsaks pidanud. Viidiku uuringus osalevate hinnang oma võimete kasutamise tähtsuse kohta oli langenud ning selleski rühmas oli kõige rohkem sellele varem väga suurt tähtsust omistanud vastajaid.

Muutusi eneseväljenduslikes tööväärtustes prognoosivad tegurid

Tabelis 3 on toodud ära pideva enesetäiendamise võimaluse väärtustamise muutust prognoosiv regressioonimudel. Eeldasime, et suurema tõenäosusega võiksid seda varasemast rohkem väärtustada eestikeelsed vastajad. Multinoomse regressioonanalüüsis ei leidnud see siiski kinnitust. Samas peame arvestama, et kuna kasutatud andmestikus oli vaid üks kümnendik vastajatest venekeelsed ehk rahvuslik esindatus oli väga väike, ei saa me etnilise esinduslikkuse kohta väga kaugeleminemaid üldistusi teha. Samuti võib eeldada, et uuringus õnnestus küsitleda eelkõige selliseid venekeelsed vastajaid, kelle käsi on käinud suhteliselt hästi.

Eeldasime samuti, et põhikooli lõpetamine pealinnas võiks olla oluliseks heale haridusele ligipääsu näitajaks ja seetõttu prognoosida hilisemas elus varasemast kõrgemat enesetäiendamise võimaluste väärtustamist. Regressioonanalüüs kinnitas meie eeldust. Seega võib öelda, et tegemist on olulise väärtushinnangute muutust diferentseeriva tunnusega.

Eeldasime, et kõrge õppeedukus keskhariduse omandamisel suurendab tõenäosust, et

inimene on hilisemas elus hakanud enesetäiendamise võimalusi varasemast rohkem väärtustama. Multinoomsest regressioonanalüüsist ilmnis, et kõrge õppeedukus (üle 4,5) ei osutunud oluliseks väärtuste muutusi prognoosivaks teguriks. Võrreldes keskmise õppeedukusega prognoosis madalam õppeedukus (alla 4,0) rohkem enesetäiendamise väärtustamise muutumatuks.

Eeldasime, et süvaõppega kooli lõpetajad on hakanud elu jooksul kõrgemalt hindama võimalust end pidevalt täiendada. Paraku ei näidanud mudel statistiliselt olulist seost nende tunnuste vahel. Kuigi erinevates analüüsides (Titma ja Kenkmann 1988; Titma 2002) on kirjeldatud süvaõppega koolide vilistlaste paremat käekäiku ja suuremat edukust edasisel tööteel, ei mõjutanud süvaõppe läbimine kuidagi nende edasist väärtushinnangute muutust.

Samuti eeldasime, et kõrghariduse olemasolu suurendab edaspidises elus enesetäiendamise võimaluste kõrgema väärtustamise tõenäosust. Kõrgemat haridust on kõikjal tähtsustatud: kui Titma (1999) sõnul oli see nõukogude Eestis üheks väheseks ressursiks, mida õnnestus akumulierida, ja selle eelised on nõukogudejärgsel ajal veelgi nähtavamaks saanud, siis Helve (2013) väitel loob haridus Soomes levinud mõtteviisi kohaselt inimestele palju uusi enesetäiendamise võimalusi. Ilmnis, et kõrgema haridusega naistel oli küll suurem tõenäosus sattuda edasises elus enesetäiendamist varasemast kõrgemalt väärtustavate respondentide sekka, kuid veelgi suurem oli hinnangute languse tõenäosus. Seega võib öelda, et siire mõjutas kõrgema haridusega inimeste hinnanguid mõlemas suunas. Selline hariduse mõju võib paista vastuolulisena, sest nagu eespool nägime, prognoosis hea koolliaegne õppeedukus väärtuste kõrgemat hindamist edaspidises elus. Kuid samas hindavad kõrgema haridustaseme omandanud inimesed juba varases nooruses enesetäiendamise võimalusi väga kõrgelt, mistõttu kasvab nende puhul edasises elus ka nende

inimeste arv, kes võivad hakata seda vähem tähtsaks pidama.

Eeldasime, et aktiivne tegelemine enese-täiendamisega juba kooli ajal suurendab töö-näosust, et edaspidises elus hakatakse töös avalduvat võimalust end pidevalt täiendada veelgi rohkem tähtsustama. Ootuspäraselt ilmneski, et kooli lõpetamise ajal avaldunud suundumus väärtustada kõrgelt õppimist, kutsetööd ja ühiskondlikku tööd mõjutab tööl avanevate enesetäiendusvõimaluste kõrgemat väärtustamist edasisel eluteel.

Eeldasime, et osalemine täiendusõppekursustel nii siirdeaja esimesel kui ka teisel poolel tõstab edaspidiseid hinnanguid tööl avanevate pideva enesetäiendamise võimaluste tähtsuse kohta. See eeldus ei leidnud siiski kinnitust, sest osalemine täiendusõppekursustel nii siirdeaja esimesel kui ka teisel poolel prognoosis pigem hinnangute püsivust kui tõusu. Esmapilgul võib selline resultaat tunduda vastuoluline, kuid samas pole kuigi üllatav, et need, kelle hinnangud esetäiendamise tähtsuse kohta on püsivalt kõrged, osalevad aktiivselt ka erialastel täienduskoolitustel või võõrkeeleõppes. Samas võib eeldada, et need, kelle hinnangud tõusid, pole endale sobivaid kursusi leidnud või peavad seal saadavaid oskusi ja teadmisi juba omandatuteks. Hinnangute stabiilsust aitab mõista ka meie tähelepanek, et kõige suurem osa 39. eluaastal pideva enesetäiendamise võimalusi väga tähtsateks hinnanutest väärtustas neid sama palju ka 18. eluaastal.

Eeldasime, et tugevam igapäevane perekonnas tunnustatud normidega arvestamine prognoosib pigem stabiilseid kui muutuvaid hinnanguid töös avanevate pideva enesetäiendamise võimaluste kohta. Meie oletus leidis ka regressioonanalüüsis kinnitust. Sotsiaalseid norme põhjalikult uurinud Sherif (1966) väitis, et konformsus ja tugev normide järgimine pärsib individuaalsust, mingis grupis väljakujunenud norme järgitakse ka edaspidi individuaalses tegevuses. Regressioonanalüüs näitas, et järje-

kindel perekonnas heaks kiidetud normide ja põhimõtete järgimine iseloomustab hinnangute stabiilsust ehk siis avaldub olemasolevatest väärtushinnangutest kinnihoidmisena. Analüüsid näitasid, et hinnangud tõusid hoopis pigem nendel respondentidel, kes normidega ei arvestanud.

Hansson (2001) rõhutas, et lapsehoolduspuhkuselt tagasi tööle siirduvad naised on end Eesti kiire majandusarengu tõttu leidnud sageli töökohtadelt, mis esitavad märksa kõrgemaid nõudmisi võrreldes paari aasta taguse ajaga. Kuigi mure senise kvalifikatsiooni ja töökoha kaotamise pärast võiks tekitada naistes erialase enesetäiendamise soovi, olid oluliseks naiste konkurentsivõimet tööturul vähendavaks teguriks halvad lastehoiuvõimalused, eelkõige lasteaiakohtade nappus. Seetõttu eeldasime, et laste olemasolu vähendab tööl avaneva pideva enesetäiendamise võimaluse tähtsust. Kuna multinoomses regressioonanalüüsis statistiliselt olulisi seoseid ei ilmnenud, ei saa väita, et laste olemasolu iseenesest kuidagi väärtuste muutusi mõjutaks.

Tabelis 4 on toodud ära oma võimete kasutamise võimaluse väärtustamise muutuste regressioonanalüüs. Mõned prognoosivad tunnused on siin teistsugused kui esimeses mudelis, sest eeldasime, et erinevate väärtushinnangute kujunemise taga võiksid olla erinevad tegurid.

Eeldasime, et pigem eestlaste kui venekeelse elanikkonna hulka kuulumine võiks prognoosida oma võimete kasutamise võimaluste varasemast suuremat tähtsustamist. Regressioonanalüüsist ilmnes, et eestikeelsete vastajate hulka kuulumine ei prognoosinud hinnangute tõusu ja vene rahvusest vastajate hinnangud võimaluse kohta kasutada tööl oma võimeid kaldusid olema pigem stabiilseid kui varasemast madalamad. Selliste tulemuste valguses ei saa öelda, et nõukogudejärgse aja noorsoouuringutes Rämmeri (2005; 2009) täheldatud venekeelse vähemuse hulka kuulujate madalam eneseväljenduslike väärtuste tähtsustamine oleks

ka kolmekümnendatesse eluaastatesse jõudnud võitjate põlvkonna naiste edasisel eluteel avaldunud. Kuna 1990. aastatel juba toimus nii eestikui ka venekeelse elanikkonna väärtusteadvuses Saarniidu (2000) kirjeldatud individualistliku pragmatiseerumise protsess, siis pole ka kuigi üllatav, et olulisi etnilisi erinevusi väärtuste muutustes ei ilmnenud. Jällegi tuleb meenutada, et andmestiku ebaproportsionaalse rahvuselise esindatuse tõttu oli vaid üks kümnendik vastajatest venekeelsed, ning uuringus osalenute näol võib olla tegemist mitte-eestlastest elanikkonna suhteliselt eduka segmendiga.

Eeldasime, et õppeedukus kooli lõpetamisel prognoosib tööl avanevate oma võimete kasutamise võimaluse väärtustamise kasvu edaspidises elus. Regressioonimudelitest (tabel 4) näeme, et kõrgem õppeedukus lõpuklassis vähendab

tõenäosust, et oma võimete kasutamise tähtsus edaspidi langeb, kuid ei prognoosi hinnangute tõusu. Seega ei prognoosi hea õppeedukus hinnangute tõusu, kuid soodustab edaspidi pigem nende püsivust kui langust. Paljud parema õppeedukusega inimesed hindasid võimalust kasutada oma võimeid juba varases nooruses niivõrd kõrgelt, et nende hinnangud ei saagi enam kuigipalju paremaks muutuda.

Eeldasime, et süvaõppega koolide lõpetajad hindavad edaspidi märksa kõrgemalt võimalust kasutada tööl oma võimeid. Analüüsist ilmnes aga, et selliste koolide lõpetajate puhul oli hoopis tõenäolisem hinnangute püsivus ning tõusid hoopis tavakoolide lõpetajate hinnangud. Samas pole kuigi üllatav, et süvaõppega koolide lõpetajatel on stabiilsed väärtuseelistused juba keskhariduse omandamise ajal välja kujunenud. Selle

Tabel 4. Oma võimete kasutamise väärtustamise muutust prognoosivad tunnused 1983. aastal keskhariduse saanud Eesti naistel (multinoomne regressioon, Nagelkerke 0,183, baaskategooria: hinnangute stabiilsus).
*** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,10$.

Prognoosiv tunnus	Hinnangute langus	Hinnangute tõus
Vabaliige	-0,384	-1,573***
Ankeedi keel		
Vene (võrdlus: eesti)	-1,039**	0,079
Õppeedukus keskhariduse omandamisel		
kuni 4,0 (võrdlus: 4,51 kuni 5,0)	0,072	0,084
4,51 kuni 5,0 (võrdlus: 4,51 kuni 5,0)	-0,668**	-0,078
Lõpetatud kooli tüüp		
Igasugune tavakool (võrdlus: süvaõppega kool)	0,335	0,554**
Osalus täiendusõppekursustel siirdeaja esimesel poolel		
Ei osalenud üldse (võrdlus: osales kursustel)	-0,612***	0,243
Osales täiendusõppekursustel siirdeaja teisel poolel		
Ei osalenud üldse (võrdlus: osales kursustel)	-0,333	0,024
Viimane töövaldkond		
Tööstus (võrdlus: haridus)	0,123	0,825**
Teenindus (võrdlus: haridus)	0,027	0,586*
Ametnikud (võrdlus: haridus)	-0,060	-0,090
Omandatud haridus		
Keskharidus (võrdlus: kõrgem haridus)	0,073	-0,463
Laste olemasolu		
Pole ühtegi (võrdlus: on lapsi)	0,160	-0,339

põlvkonna elutee põhjalikud uuringud (Titma 1999; 2002) osutavad ka nende koolide lõpetajate suuremale edukusele edasisel eluteel. Tabelist 2 näeme, et suurem osa stabiilsete väärtuseelistustega vastajatest on pidanud võimalust tööl oma võimeid kasutada kogu aeg tähtsaks või väga tähtsaks. Kuna süvaõppega kooli lõpetanute hulgas oli stabiilsete hinnangutega vastajate osakaal suurem, siis oli kutsekooli, keskeriõppeasutuse või tava-keskkooli lõpetanute seas ka rohkem selliseid respondente, kelle hinnangud aja jooksul tõusid.

Eeldasime, et kõrgem haridustase prognoosib oma võimete kasutamise võimaluse varasemast kõrgemat väärtustamist. Analüüsis see kinnitust ei leidnud. Küllap peitub üks selle põhjustest Titma (2002) tõdemuses, et 1983. aasta hariduskohordi longituuduuringu puhul on tegemist Eesti keskmisest paremini haritud kontingendiga.

Eeldasime, et osalemine täiendusõppekursustel prognoosib oma võimete kasutamise võimaluse varasemast kõrgemat väärtustamist. Analüüsisist ilmnes, et kuigi kursustel mitteosalemine vähendas hinnangute languse tõenäosust siirdeaja esimesel poolel, ei olnud kursustest osavõtu ja hinnangute tõusu vahel statistiliselt olulist seost. Teisisõnu, osalemine täiendusõppekursustel ei prognoosinud oma võimete kasutamise võimaluse kõrgemat väärtustamist.

Hanssoni (2001) sõnul langeb naiste õlule topeltkoormus, kuna lisaks palgatööle tuleb neil tegelda ka koduste kohustustega, sh. laste eest hoolitsemisega. Eeldasime, et laste olemasolu langetab hinnanguid tööl avanevate oma võimete kasutamise võimaluste tähtsuse kohta. Paraku analüüsis sellist seost ei ilmnunud. Kuigi tavapäraselt hoolitsevad naised laste eest rohkem kui mehed, ei avaldanud see väärtushinnangute teisenemisele kuigi olulist mõju. Tööväärtuste kujunemisel osutusid perekondlikest faktoritest märksa olulisemateks muud tegurid.

Arutelu ja kokkuvõte

Artiklis võeti lähema vaatluse alla muutused, mis on toimunud ajavahemikul 1983–2004 Eesti naiste hinnangutes tööl avanevate pideva enesetäiendamise võimaluste ja oma võimete kasutamise tähtsuse kohta. Nii enesetäiendamise kui ka oma võimete kasutamise tähtsustamise dünaamika oli sel ajavahemikul uurin-gus osalenutel sarnase muustriga. Mainitud aja-vahemiku lõpul hindas ligikaudu kolmandik vastanutest võimalust end pidevalt täiendada varasemast madalamalt, viiendik küsitletutest varasemast kõrgemalt ja ligi poolte hinnang polnud muutunud. Võimalust oma võimeid tööl kasutada pidas varasemast ebaolulisemaks 28 protsenti vastanutest, varasemast tähtsamaks pidas seda viiendik respondentidest ning poolte hinnang polnud kahe kümnendi jooksul muutunud. Võib öelda, et uuringus osalenud naised hindasid siirdeajal üha kõrgemalt tööl avanevaid pideva enesetäiendamise võimalusi ning töö pakkus neile võimalust oma oskusi ja teadmisi realiseerida.

Lähemalt uuriti 1983. aastal keskhariduse omandanute ülalmainitud eneseväljenduslikke tööväärtusi kujundavate tegurite muutusi. Vaadeldi erinevate eluteel väärtusi kujundavate tegurite – respondendi arengukeskkonda kirjeldavad tunnused, haridus- ja tööteed kirjeldavad tunnused ning väärtushinnangud ja normid – mõju väärtushinnangute muutusele edaspidises elus.

Ilmnes, et pideva enesetäiendamise võimaluse tähtsuse muutust ei mõjuta rahvus, põhikooli lõpetamise koht, kõrgem õppeedukus koolis, süvaõppega kooli lõpetamine ega ka laste olemasolu. Enesetäiendamise tähtsustamise tõusu prognoosisid põhikooli lõpetamine pealinnas, kõrgem orienteeritus enesetäiendamisele juba kooli ajal ning pereliikmete normidega mitteamestamine siirdeaja alguses. Enesetäiendamise tähtsustamise tõusu tõenäosust vähendasid keskmisest madalam õppeedukus ning piirdumine keskharidusega.

Enesetäiendamise võimaluse tähtsuse langust prognoosis keskmisest madalam õppeedukus. Hinnangute languse tõenäosust vähendasid madalam orienteeritus enesetäiendamisele kooli ajal ja piirdumine keskharidusega. Pole üllatav, et keskmisest madalam õppeedukus keskhariduse omandamisel vähendas enesetäiendamise tähtsuse tõusu tõenäosust ja suurendas hinnangute languse tõenäosust. Seega võib öelda, et madalama keskmise hindega (kuni 4,0) õpilased erustusid parema õppeedukusega koolilõpetajatest. Võrreldes keskmise õppeedukusega ei olnud kõrgem õppeedukus (keskmine hinne üle 4,5) enam oluliseks prognoosivaks teguriks. Samas oli hariduse mõju hinnangute muutustele kahetine, sest kõrgharidusega respondentidel oli madalamalt haritutest suurem tõenäosus väärtustada pideva enesetäiendamise võimalust tööl varasemast nii rohkem kui ka vähem. Võrreldes kõrgharidusega respondentidega oli madalama haridustasemega vastajate puhul suurem tõenäosus, et nende hinnangud jäävad muutumatuks. Seega ei saa öelda, et kõrgem haridus osutaks üheselt eneseväljenduslike väärtuste tähtsuse tõusule, sest ka hinnangute langemise tõenäosus oli suurem just kõrgema haridusega vastanute puhul. Kindlalt võib öelda, et sellal kui madalama haridusega respondentide hinnangud kaldusid stabiilseteks jääma, toimusid siirdeajal kõrgema haridusega küsitlute hinnangutes muutused mõlemas suunas. Samuti nägime, et süvaõppega kooli lõpetamine ei mõjutanud enesetäiendamise tähtsuse kohta antud hinnangute muutust.

Samas pole üllatav, et enesetäiendamise olulisemaks muutumist prognoosis põhikooli lõpetamine pealinnas, kus avanesid paremad võimalused nii haridustee jätkamiseks kui ka meelepäraste elatusallikate leidmiseks. Täiendusõppekursustel osalemine ei prognoosinud kõrgemat enesetäiendamisele orienteeritust, vaid hoopis suurendas hinnangute stabiilsuse

tõenäosust. Samas nägime tabelist 1, et lõviosa enesetäiendamist stabiilselt hinnanutest väärtustas seda kogu eluteeuuringu vältel kõrgelt. Seega kallutas täiendusõppekursustel osalemine hoopis hinnanguid püsivuse suunas. Samuti võib eeldada, et kursustel osaletakse sageli oma töökohal püsimiseks vajaliku kvalifikatsiooni säilitamise pärast, töökoha kindlus kuulub aga hoopis instrumentaalsete tööväärtuste hulka.

Ka perekonnas omaks võetud normidega arvestamine kallutas väärtushinnanguid stabiilsuse poole ehk siis hinnangud tõusid hoopis neil, kes normidega ei arvestanud. Tõenäoliselt on kõrgemad just nende inimeste hinnangud, kes on ebakonventsionaalsemad ja loomingulised ning kalduvad ebatraditsioonilisemalt käituma.

Hanssoni (2001) sõnul on naistel tulnud palgatöö ja perekonna eest hoolitsemise piiril balansseerida. Küllap väljendub taolises normitajus suurem orienteeritus tööjõuturule. Pole üllatav, et kooliaegne orienteeritus õppimisele ning ühiskondlikule ja kutsetööle prognoosis edasisel eluteel kõrgemat enesetäiendamise tähtsustamist. On ju need tegevused seotud eneseväljenduslike väärtustega, mis toetavad isiksuse arengut.

Tööl avanevate oma võimete kasutamise võimaluste varasemast kõrgema tähtsustamise tõenäosus oli suurem nende uuringus osalenute puhul, kes olid lõpetanud tavaõppega kooli ning töötasid pigem tööstuse ja teeninduse valdkondades kui haridussfääris. Analüüsis ei ilmnenud tegureid, mis oleksid suurendanud tõenäosust hinnata võimalust kasutada oma võimeid varasemast madalamalt, kuid hinnangute languse tõenäosust vähendasid venekeelne kodu, keskmisest kõrgem õppeedukus ja mitteosalemine täiendusõppekursustel siirdeaja alguses. Küllap mõjutas analüüsitulemusi hinnangute stabiilsuse muster – tabelist 2 nägime, et poolte uuritute arvates on võimalus kasutada oma võimeid oluliseks töövaliku kriteeriumiks.

Oluliselt kujundas oma võimete kasutamise võimaluse väärtustamist haridusteel toimunu. Kuigi õppeedukus koolilõpetamisel hinnangute tõusu ei prognoosinud, ilmnes kõrge õppeedukusega respondentide puhul keskmise õppeedukusega uuringus osalenutega võrreldes oluliselt väiksem hinnangute languse tõenäosus. Samas tuli esile, et nn. eliitkoolide lõpetajatega võrreldes tõusid kutsekoolide, tavakeskkoolide ja keskeriharidust pakkuvate koolide lõpetajate hinnangud. Omandatud haridustase ei osutunud oluliseks hinnangute muutuste prognoosijaks. Siingi on sobiv tõdeda, et juba koolilõpetamise ajal oma võimete kasutamist väga kõrgelt väärtustanutel ei olnud enam võimalik sellele kõrgemat hinnangut anda.

Täiendusõppekursustel osalemine prognoosis hinnangute muutust ainult siirdeaja esimesel poolel ning siis vähendas kursustel mitteosalemine hinnangute langemise tõenäosust võrreldes nende stabiilsusega. Suuresti saab seda seletada asjaoluga, et hinnangud võimaluse kohta kasutada tööol oma võimeid olid ajas väga püsivad – tabelist 2 nägime, et enamik muutumatu hinnanguga vastajatest väärtustas seda kogu eluteeuuringu vältel kõrgelt. Samuti võib eeldada, et küllap on osa kursustel osalejate puhul tegemist oma tööalase kvalifikatsiooni säilitamise pärast muretsejatega.

Võrdluses haridussfääri prognoosis töötamine tööstuse ja teeninduse valdkondades oma võimete kasutamise võimaluste varasemast kõrgemat väärtustamist. Kui haridusvallas töötamine andis küll suurema kindluse töökoha säilimise suhtes, siis töötamine majanduskriisi eelsel ajal kasvavate tootmismahtudega tööstuses või hoogsalt laienevas teenindussektoris ei pakkunud mitte ainult suuremaid teenimise, vaid ka paremaid erialase arenemise võimalusi. Võrreldes haridustöötajatega ei prognoosinud ametnike sekka kuulumine hinnangute muutust. Põhjuseks

võib pidada selle rühma heterogeensust, kuna see haaras vähese vastajate arvu tõttu nii rahanduses, panganduses ja riigiametites töötajaid kui ka infokogumise ja -töötlemisega tegelejaid.

Ilmnes, et venekeelsest kodust pärit respondentidel vähenes hinnangute languse tõenäosus. Taoliste etniliste erinevuste põhjusi võib ühelt poolt seletada Saarniidu (2000) välja toodud etniliste erinevuste taandumise süvenemisega, kuid teisalt võib see olla ka tingitud valimisse alles jäänud väheste venekeelsete vastajate suhtelisest edukusest.

Laste olemasolu ei osutunud ka selles mudelis oluliseks hinnangute muutust prognoosivaks teguriks. Seega võib öelda, et lastega seotud kohustused ei mõjutanud tööväärtushinnangute kujunemist.

Analüüsides ilmnenu hinnangute stabiilsus osutab noores eas väljakujunenud tööväärtuste püsivusele, mida ei suutnud väärata ka 1990. aastatel Eestit raputanud ühiskondlikud muutused. Vaadeldava ajavahemiku jooksul muutusid siiski paljude uuritute hinnangud, mis kinnitab Saare (2012) tõdemust, et tegemist on sisemiselt väga diferentseeritud põlvkonnaga ning see väljendub ka nende vaadetes. Eelöeldu haakub Helemäe jt. (2000) analüüsitulemustega, mis näitasid, kuidas võitjate kõrval joonistuvad välja ka kaotajate eluteed. Saare (2012) sõnul ei kaldunud ka longituud-uuringus osalejad ise end võitjateks pidama. Ühiskondlike muutuste ajal toimunud nihkeid mõlemas väärtuseelistuses võib käsitada aja jooksul aset leidnud järkjärgulise kohanemisenähtena keskkonnatingimustega. Need nihked peegeldavad inimeste reaktiivset ühiskondlike olude muutumisele ehk tegemist on muutustega sotsiaalses tunnetuses. Erinevused kahe käsitletud tööväärtuse muutusi kujundavates tegurites viitavad nende erinevale tähendusele: kui enesetäiendamine tähendab sisuliselt uue omandamist, siis oma võimete kasutamine väljendab püüdeid juba omandatud töö-

maailmas kasutada. Erinevates töösituatsioonides ja töökohtadel võivad need võimalused ka erinevalt avalduda, kuid arvestada tuleb, et tööväärtused väljendavad ideaalsele tööle esitatavates nõuetes kehastunud ideaale ja eesmärke, mille poole püüeldakse. Edaspidi võiks väärtuste kujunemist ja teisenemist käsitlevates töödes uurida ka nende tähendust erinevates sotsiaalsetes kontekstides.

Märkused

- 1 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics (29.11.13).
- 2 Meeste ja naiste väärtushinnanguid võrreldi sõltumatute rühmade t-testiga, statistiliste erinevuste olulisust kontrolliti Kruskal-Wallisega testiga.
- 3 Tabelites 1 ja 2 jääb uuritud naiste arv väiksemaks kõigist respondentidest (758), sest hinnangute erinevuse arvutamiseks oli vaja, et vastaja oleks osalenud nii 1983. kui ka 2005. aasta andmekogumises.

Kirjandus

Beck, U. (2005). *Riskiühiskond. Teel uue modernsuse poole*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Bergman, M. M. (1998). Social Representations as the Mother of All Behavioural Pre-Dispositions? Notes on the Relations Between Social Representations, Attitudes and Values. *Papers on Social Representations*, 7, 77–83.

Boudon, R. (2001). *The Origin of Values: Sociology and Philosophy of Beliefs*. Transaction Publishers, London.

Ester, P.; Braun, M.; Vinken, H. (2006). Eroding Work Values? In Ester, P.; Braun, M.; Mohler, P. (eds.), *Globalization, Value Change, Generations*. Brill, Leiden, Boston, 89–113.

Hansson, L. (2001). Töötavate naiste probleemidest 1990ndate aastate tööturul. *Rmt-s* Hansson, L. (toim.), *Mitte ainult võitjatest*. Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn, 35–53.

Heinla, E. (2004). Eluväärtused. *Rmt-s* Hansson, L. (koost.), *Valikud ja võimalused. Argielu Eestis aastatel 1993–2003*. TPÜ Kirjastus, Tallinn, 11–24.

Helemäe, J.; Saar, E.; Vöormann, R. (2000). *Kas haridusse tasus investeerida? Hariduse selekteerivast ja stra-*

tifitseerivast rollist kahe põlvkonna kogemuse alusel. Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn.

Helve, H. (2013). From Higher Education to Working Life: Work Values of Young Finns in Changing Labour Markets. In Helve, H.; Evans, K. (eds.), *Youth and Work Transitions in Changing Social Landscapes*. Tufnell Press, London, 119–137.

Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations*. Teine, täiendatud väljaanne. Sage, Thousand Oaks, California.

Inglehart, R. (2006). East European Value Systems in Global Perspective. In Klingemann, H.-D.; Fuchs, D.; Zielonka, J. (eds.), *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. Taylor and Francis, Routledge, 67–84.

Kenkmann, P. (1998). Longituduurimus empiirilise sotsiaaluurimise strateegiate hulgas. *Rmt-s* Kenkmann, P.; Saarniit, J. (toim.), *Longituduurimused: kogemusi ja tulemusi*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 9–35.

Kluckhohn, F. R.; Strondtbeck, F. L. (1961). *Variations in Value Orientations*. Row, Peterson, Evanston, Illinois.

Laas, A.; Lamesoo, K.; Talves, K. (2008). Mõtteviisi tökked: maskuliinne teadusruum. *Rmt-s* Rämmer, A. (toim.), *Vaateid teelahkelt: sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 119–142.

Lynn, P. (2009). *Methodology of Longitudinal Surveys*. Wiley, Chichester.

Mortimer, J. T.; Lorence, J. (1995). Social Psychology of Work. In Cook, K. S.; Fine, G. A.; House, J. S. (eds.), *Sociological Perspectives on Social Psychology*. Allyn and Bacon, Needham Heights, Massachusetts, 497–523.

OECD (2013). *Education at a Glance 2013: OECD Indicators*. OECD Publishing.

Roots, A. (2008). Kas siire Eestis on lõppenud? *Rmt-s* Rämmer, A. (toim.), *Vaateid teelahkelt: sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 17–31.

Roe, R. A.; Ester, P. (1999). Values and Work: Empirical Findings and Theoretical Perspective. *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 1–21.

Rosenberg, M. (1957). *The Nature of Human Values*. Free Press, New York.

Raudsepp, M.; Rämmer, A. (2012). Lootus, hirm ja ükskõiksus: tehnokultuuri sensitiivsed arengud eestlaste pilgu läbi. *Rmt-s* Aareleid-Tart, A.; Kannike, A. (toim.),

- Nullindate kultuur I: Teise laine tulemine. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 71–99.
- Rezsohazy, R. (2001). Values, Sociology. In Smelser, N. J.; Baltes, P. B. (eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier Science Ltd., Oxford, 16153–16158.
- Rämmer, A.; Titma, M. (2002). Tööorientatsioonide teisenemist mõjutavad tegurid. *Rmt-s* Titma, M. (toim.), *30- ja 50-aastaste põlvkonnad uue aastatuhande künnisel*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 209–252.
- Rämmer, A. (1997). Kuidas seletada üldlevinud arusaamade kujunemist? *Akadeemia*, 12, 2582–2620.
- Rämmer, A. (2005). Soolisi ja rahvuslikke erinevusi kahe kümnendi Eesti koolilõpetajate tööväärtustes. *Rmt-s* Kenkmann, P.; Saarniit, J. (koost.), *Põlvkonnad muutuvad ajas*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 45–81.
- Rämmer, A. (2006). Naiste võim tulekul? *Haridus*, 5-6, 9-12.
- Rämmer, A. (2008a). Teel tagasi Läände: eestlaste hoiakud ja väärtused post-sovjetlikul ajastul. *Rmt-s* Rämmer, A. (toim.), *Vaateid teelahkelt: sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 32–64.
- Rämmer, A. (2008b). Tööväärtused Eestis Ida- ja Lääne-Euroopa maade võrdluses. *Rmt-s* Ainsaar, M.; Kutsar, D. (toim.), *Eesti Euroopa võrdlustes*. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 83–100.
- Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. *Rmt-s* Sutrop, M.; Valk, P.; Velbaum, K. (toim.), *Väärtused ja väärtuskasvatuse. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu Ülikooli Eetikakeskus, Tartu, 83–117.
- Rämmer, A. (2011). Soolised erinevused sõjajärgse ja võitjate põlvkonna tööväärtustes. *Ariadne Lõng*, 1/2, 69–100.
- Saar, E. (2012). Võitjate põlvkonna võitjad ja kaotajad? *Rmt-s* Aarelaid-Tart, A.; Kannike, A. (toim.), *Nullindate kultuur II: Põlvkondlikud pihtimused*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 80–104.
- Saarniit, J. (1997). Mitte-eesti noorte väärtusteadvuse spetsiifikast. *Rmt-s* Järve, P. (toim.), *Vene noored Eestis: sotsioloogiline mosaiik*. Avita, Tallinn, 69–82.
- Saarniit, J. (2000). Väärtusteadvuse ja selle muutused. *Rmt-s* Eesti noorsooraport: Eesti noorsoopoliitika ülevaade. EV Haridusministeerium, Tallinn, 217–225.
- Schuman, H.; Scott, J. (1998). Generations and Collective Memories. *American Sociological Review*, 54, 359–81.
- Sherif, M. (1966). *The Psychology of Social Norms*. Harper & Row, New York.
- Smith, P. B.; Schwartz, S. H. (1997). Values. In Berry, J. W.; Kagitcibasi, C.; Segall, M. H. (eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology. Volume 3: Social Behavior and Applications*. Allyn and Bacon, London, 77–118.
- Strenze, T. (2008). Eesti koolide kvaliteet ja selle mõju õpilaste õppetulemustele. *Rmt-s* Rämmer, A. (toim.), *Vaateid teelahkelt: sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 87–102.
- Titma, M.; Helemäe, J. (1996). Occupational Values of Estonian Generations. In Titma, M.; Silver, B. D.; Anderson, B. A. (eds.), *Estonia's Transition from State Socialism: Nationalities and Society on the Eve of Independence. Part 3: Social and Economic Life. International Journal of Sociology*, 26, 44–75.
- Titma, M.; Kenkmann, P. (1988). *Meie üliõpilaskond*. Eesti Raamat, Tallinn.
- Titma, M.; Rämmer, A. (2001). Elukutseväärtuste ealine dünaamika ja seda kujundavad faktorid. *Rmt-s* Titma, M. (toim.), *Sõjajärgse põlvkonna elutee ja seda kujundanud faktorid*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 181–224.
- Titma, M. (1999). *Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Titma, M. (2002). *30- ja 50-aastaste põlvkonnad uue aastatuhande künnisel*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Tsirogianni, S.; Gaskell, G. (2011). The Role of Plurality and Context in Social Values. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 41 (4), 441–465.
- Uriko, K. (2012). Adaptation at the Postnatal Period and the Valuation of Parental Roles. In Bastos, A. C.; Uriko, K.; Valsiner, J. (eds.), *Cultural Dynamics of Women's Lives*. Information Age Publishing, Charlotte, 271–298.
- van Ginneken, J. (2004). Social Orientations. In Jansz, J.; van Drunen, P. (eds.), *A Social History of Psychology*. Blackwell, Malden, 220–244.
- Wagner, W.; Hayes, N.; Palacios, F. F. (2011). *El discurso de lo cotidiano y el sentido común: la teoría de las representaciones sociales*. Anthropos Editorial, Barcelona.

Autoritest

Mare Ainsaar (PhD) töötab alates 1993. aastast Tartu Ülikoolis teaduri, vanemteaduri ja lektorina ning on olnud kolme rahvastikuministri nõunik Eestis. Doktorikraadi kaitses 2004. aastal Soomes Turu Ülikoolis sotsiaalpoliitika instituudis. On alates aastast 2003 Euroopa Sotsiaaluuringu koordinaator Eestis. Peamisteks uurimisteedeks on inimese demograafiline käitumine ja perepoliitika.

Kerly Espenberg on Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuse juhataja kt. Tal on doktorikraad majandusteaduses. Ta on osalenud nii analüütiku kui uurimisgrupi juhina paljudes siseriiklikes ja rahvusvahelistes teadus- ja rakendusuringutes, peamiseks uurimisvaldkonnaks on tööturg ning huvivaldkondadeks kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed andmeanalüüsimeetodid.

Karin Jöers-Türn lõpetas 2007. aastal Pelgulinna Gümnaasiumi hõbemedaliga ning 2011. aastal Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskonna sotsioloogia eriala bakalaureusetööga “Teismeliste kodutööd ja nende põhjendused” (juhendaja Kairi Kasearu). Ta on õppinud aasta Mannheimi Ülikoolis Saksamaal ning praegu õpib edasi sotsioloogia magistrantuuris. Uurimisteedest huvitavad teda põlvkondadevahelised suhted, tarbimis- ning perekonnasotsioloogia.

Kairi Kasearu on Tartu Ülikooli sotsioloogia teadur. Põhilisteks uurimisvaldkondadeks on perekond ja selle muutused, põlvkondadevahelised suhted, heaolu perekonnas ning sotsiaalne ebavõrdsus ja toimetulek. Ta kaitses sotsioloogia doktorikraadi 2010. aastal perekonnavormide muutuse teemal. Õpingute jooksul on ennast erialaselt täiendanud Konstanzi Ülikoolis ja Bremeni Ülikoolis. On avaldanud erialaseid teaduspublikatsioone järgnevates ajakirjades: Social Indicators Research, Trames, European Societies, European Journal of Ageing, Studies of Transition States and Societies ja Ariadne Lõng.

Laur Lilleoja on omandamas doktorikraadi Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudis ning töötab Tallinna Ülikooli Nüüdiskultuuri uurimiskeskuses ja Tartu Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudis. Ta on täiendanud ennast Pompeu Fabra ja Barcelona Autonoomses Ülikoolis. Tema peamisteks uurimisvaldkondadeks on alusväärtused ning laiemalt väärtusuuringute metodoloogia arendamine.

Lee Maripuu on omandanud magistrikraadi sotsioloogias Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudis (2012). Tema uurimishuvid on eelkõige seotud töö- ja pereelu ühitamise, soo- ja elustiilide uuringutega. Maripuu on alates 2012. aastast Tallinna Ülikooli

doktorant. Tema valmiv doktoritöö tegeleb migratsiooni küsimustega ja kannab tööpealkirja “Ületades piire. Rände soolised aspektid kvalifitseeritud naiste riikideülese rände näitel Eestist Euroopa Liitu”.

Tarmo Puolokainen on Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuse analüütik. Tal on magistrikraad majandusteaduses ning hetkel omandab ta samas valdkonnas doktorikraadi. Tema huvivaldkonnaks on kvantitatiivsed andmeanalüüsimeetodid.

Ave Roots omandas doktorikraadi Tartu Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudis sotsioloogia erialal 2013. aastal. Ta on töötanud samas instituudis alates 2005. aastast. Ta on täiendanud ennast Konstanzi ja Stanfordini Ülikoolis. Tema peamiseks uurimisvaldkondadeks on sotsiaalne stratifikatsioon ja sotsiaalne mobiilsus post-sotsialistlikes siirdeühiskondades, keskendudes peamiselt Eestile, ning soolised erinevused sotsiaalse stratifikatsiooniga seotud protsessides.

Andu Rämmer (MSc) töötab Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja Sotsiaalpoliitika Instituudis teaduri ja lektorina. Teda huvitab eelkõige üldlevinud arusaamade ja väärtushinnangute kujunemine ning uute ideede levik. Erinevates uurimisprojektides on ta võrrelnud koolinoorte haridus- ja tööväärtusi ning uurinud soolisi erinevusi väärtushinnangutes, aga ka elukutsete prestiiži, investeerimiskliimat ettevõtjate seas, uute tehnoloogiate omaksvõttu avalikkuses, tehnoloogilise optimismi ja innovatiivsuse põhjuseid ning noorte osalust erinevates tegevustes. Ta õpetab erinevaid ainekursusi sotsiaalpsühholoogiast, sotsiaalse analüüsi meetoditest, avalikust arvamusest, sotsiaalsetest väärtustest, haridus- ja noorsoosotsioloogiast, sotsiaalsest kapitalist ning multikultuursetest ühiskondadest.

ENUT

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT) registreeriti mittetulundusühinguna 1997. a. aprillis. ENUT-i eesmärk on süvendada arusaamist inimõigustest ja aidata kaasa demokraatia arengule, ärgitades meeste ja naiste koostööd ning toetades sugupoolte võrdsust kõigis eluvaldkondades. ENUT-i ametlikule avamisele 4. veebruaril 1999. a. konverentsiga “Eesti naised poliitikas” eelnes mitu aastat vabatahtlike tööd, planeerimist ja toetuste kogumist.

Oma lühikese ajaloo jooksul on ENUT komplekteerinud mitmekülgse naisuurimust käsitleva raamatukogu, millele panid aluse Kanada Ontario provintsi, Eesti Abistamiskomitee ning Kanada Women’s Issues Project.

Tänu Tallinna Ülikooli toetusele on ENUT-il kontori- ja raamatukoguruum ülikooli peahoones, samuti internetiühendus.

Mitmete toetajate, nagu Euroopa Liidu PHARE demokraatia makroprogrammi, Norra, Rootsi, Soome, Hollandi, Kanada, Suurbritannia, Saksa ja USA Eestis asuvate saatkondade, Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni arenguprogrammi, Põhjamaade Ministrite Nõukogu ning Norra Välisministeeriumi (koostööprogramm Kesk- ja Ida-Euroopaga) panus on teinud võimalikuks ENUT-i videokeskuse, kodulehekülje ja andmebaaside loomise, eesti- ja ingliskeelse uudistelehe väljaandmise ning seminaride ja konverentside korraldamise.

ENUT-i raamatukogu ja konverentside külastatavus annab tunnistust Eesti naiste ja meeste suurenevast huvist nende elu mõjutavate sooga seotud tegurite vastu. Seega on alust arvata, et on oluline ja vajalik välja anda Eesti nais- ja meesuurimuste ajakirja. Ajakiri on foorumiks, kus saab kriitiliselt analüüsida soorolle kaasaja ühiskonnas ja diskuteerida sügavuti Eesti ühiskonnas toimivate soorollide üle.

Summaries

Difficulties of balancing work and family as a factor decreasing the birth rate in Estonia according to Aijzen's planned behavior theory model

Mare Ainsaar

The article analyzes the impact of the difficulties in balancing work and family on the plan to have children in Estonia. The theoretical framework is Aijzen's planned behavior theory and the data were derived from the survey "Factors Influencing the Birth Rate in Estonia", administered among people of 20-40 years of age in 2008.

The results of the behavioral model demonstrated that the plan of having children was associated with attitudes and perceived

behavioral control, but there was no association with norms and values. The use of the structural model made it possible to analyze the pattern of the plans of having children more sensitively than the usual regression models. The study showed that people who live with a partner and have more positive attitudes towards having children have more firm plans of having children. Difficulties in work-family balance do influence the birth rate, but in a unified complex with other problems. The article describes the spread of problems associated with work-family balance that affect the birth rate among different social groups: men, women, employed, unemployed, different ethnicities, people with and without children, groups with different value orientations.

30% of people surveyed who are delaying childbirth noted that the plan of having a child is generally associated with work-family balance and 38% were worried about the shortage of child-care facilities. For 20-22% of the respondents the problem was a gap or interruption in their career. This was mentioned more frequently by employed people, women and those who did not have children yet. 11% were afraid that the parents of small children are poorly treated in the workplace, 4% believed that their employer would not like the birth of a child. In comparison with 1999, in 2008 there was a significant decrease in the concern about the discrimination of the parents of small children in the workplace and the obstacles set by employers.

Ethnic and gender wage gap in Estonia

Kerly Espenberg, Tarmo Puolokainen

The article analyzes the ethnic and gender wage gap in Estonia. The ethnic wage gap is larger among women than men (23% for women, 12%

for men.), with the wage gap between Estonians and non-Estonians being larger in Tallinn than elsewhere in Estonia. Gender wage gap is also larger among minority ethnicities (27%) than among Estonians (16%), with the gender wage gap being the smallest in Tallinn than elsewhere in Estonia. The wage gap cannot be explained by differences in socio-demographic, occupation-related or familial characteristics as on the basis of the abovementioned indicators women's wages would be higher than those of men. Thus the differences may be the result of differences in the schools that people have graduated from or the professional qualifications acquired, the level of skills but also discrimination in the labor market.

Influence of the character of work and family structure on work-family balance

Kairi Kasearu

Work-family balance is a topical subject for social scientists and policy-makers that shapes people's daily practices and subjective well-being. In the context of work-family balance the basic premise is that there are two distinct spheres: home and workplace in which people fulfill different roles. The balancing of the two spheres can be interpreted as creating conflicts since being active in one sphere reduces one's ability to contribute to the other sphere. This premise is based on the limitations of time as a resource. A newer approach suggests that the roles that we assume in the family and workplace complement and enrich each other and that being active in two spheres increases individual wellbeing. However, because of the nature of the data the present article proceeds from the work-family conflict paradigm and aims to determine to what extent the character of work, family structure and individual factors

influence the perception of a conflict deriving from a lack of time and work-related tension. The article is based on the data of the European Social Survey from 2004 and 2010. On the basis of the empirical data the article comes to the following conclusions. Irregular working hours, overtime, and working in a leadership position increase the likelihood of experiencing the conflict deriving from work-related tension and lack of time. Indirectly the occupation and character of work can be determined on the basis of people's education. The study showed that people with higher education experience the conflict deriving from work-related tension and lack of time more frequently. The influence of family structure was analyzed on the basis of whether the family had children and whether the partner worked. The results were gendered: having children makes balancing work and family more difficult for women, but not for men. Although it could be assumed that families with two wage-earners would find it more difficult to balance work and family, this is not confirmed in our results.

Teenagers' participation in household chores – do girls have a greater responsibility?

Karin Jöers-Törn , Kairi Kasearu

Despite the promotion of gender equality in Estonian society, differences between men and women are still prevalent in the labor market and domestic sphere. Gender-typed socialization can be seen in boys' and girls' upbringing and expectations about their roles and duties.

In the present article, we investigate boys' and girls' participation in household chores and their own reasoning for that extent of participation. Teenagers' contribution to chores can be seen as preparation for adult roles, as an expres-

sion of solidarity or the result of the family's lack of resources. The data from the 2009 "Value of children and intergenerational relations" survey is used and the main focus is on the respondents' self-evaluations of their participation in household chores. As expected from previous surveys and literature, overall girls spent more time on chores and their participation shifted towards greater similarity to their mothers. In other words, teenagers' household chores more or less reflected the division of household chores between men and women. The data revealed that, for example, in doing dishes and setting the table girls' participation was appreciably greater, while boys' contribution to food preparation and doing the laundry was imperceptible.

Determining other factors that might influence the division of household chores proved to be difficult and results were not straightforward. Mothers' employment, education, income, marital status, number of siblings and the teenagers' age were all insignificant whenever teenagers' gender was included in the model. Nevertheless, some interesting findings did emerge when analyzing the explanations and reasons given to participation in domestic chores. We defined five clusters of reasons: "lazy", "others do", "according to need", "reciprocal", "pleasantness". For boys the most popular reasons were "no need" or "reciprocal" and for girls "reciprocal" and "helping parents". Although particular reasons were associated with greater and smaller participation in chores (e.g. pleasantness with extensive participation), we found that for both boys and girls "laziness" was associated with small participation and that both boys and girls appeared to say they were lazy.

The findings of this article confirm stereotypical gendered participation in the observed household chores. The number of chores done and the explanations given by the teenagers suggested internalized gender stereotypes and expectations. Thus it can be concluded that teenagers are socialized into stereotypical roles

and they themselves take over the behavioral patterns, as is reflected in their interpretations.

Work, family and basic values: the connection between basic values and work-family balance and the perception of work-family conflict

Laur Lilleoja

The present article analyzes the influence of basic values on work, family and the perception of work-family conflict by ethnicity and gender. The data are derived from the 2004 and 2010 European Social Survey and the analysis covers only 25-55-year-old residents of Estonia.

The results were overall in harmony with the results of previous studies. Orientation to work was influenced the most by the *achievement* and *power* value types, orientation to family by valuing *benevolence*. In ethnic comparison, minorities have perceived work-family conflict more frequently, Estonians family-work conflict. While among Estonians work-family conflict is experienced more frequently by men, among minorities it is more frequently experienced by women.

The role of basic values in the perception of work-family conflict depends on which sphere the individual prioritizes and the realization of the conflict depends on objective aspects. The value types that most directly influence the perception of work-family conflict are *achievement* and *benevolence*. The first increases the likelihood of the perception of conflict, the second reduces it. In the case of family-work conflict the impact of basic values did not prove to be statistically significant. While valuing caring for one's family reduced the likelihood of perceiving conflict in the case of both men

and women, the likelihood of perceiving conflict was increased by valuing *wealth* among men and *success* among women.

Basic values played a more important role in the perception of work-family conflict in the case of minorities than Estonians.

Traveling Roles: Role Changes at Work and at Home in Estonian Emigrant Families with a Female Breadwinner

Lee Maripuu

The article focuses on families in which migration was initiated by women whose husbands followed them as co-migrants. In the families studied women became the primary breadwinners of the families after their move to the foreign country and the primary role of the husbands in the target country was taking care of the children and home. The results demonstrated that migration may result in the reversal of the traditional role division within the family that would be inconceivable in the country of origin. Thus migration changed not just the geographical location but also the milieu of social and gender relations. The article seeks to find out when and how such social territories are created in the time and space of migration that legitimate untraditional gender relations. While from the perspective of timing men's dedication to family was made possible and legitimated by downturns on the Estonian labor market, departure from Estonia created a social and physical space where they could safely practice the role of the primary parent and dependent partner. The existence of a network of similar families in the target country provided men with a sense of security that the status of a househusband was not anomalous but typical. Physical separation from the Estonian social environment created a certain convenience zone – although women

and men had to justify the husband's staying at home to their Estonian friends and relatives, migration created distance between families and the networks that evaluate them, allowing some protection from challenges. Thus the distinct migration and family practices of such families can be viewed as social laboratories where one can safely experiment with lifestyles that are problematized in the country of origin and its construction of hegemonic masculinity. Estonian culture of success and construction of men's masculine identities through paid work does not support the practicing of caring fatherhood, but in an environment where there are many similar men, masculinity that differs from the norm is accepted with greater tolerance.

Connection between the type of childcare used by Estonian and minority mothers of pre-school children and labor force participation and income

Ave Roots

Childcare is one of the most important factors that allows mothers to cope with the challenges of work-family balance. Frequently, formal childcare is not sufficient and informal childcare is important in situations where formal childcare is unavailable. Since minority ethnicities living in Estonia have been shown to be more collectivist than Estonians, it is assumed that they might rely on informal childcare more and that this may improve their position in the labor market.

Minority mothers indeed rely more on informal childcare and this benefits them in the labor market. Although the labor force participation of Estonian mothers is still higher than that of minority mothers, informal childcare helps to reduce the gap.

The use of different childcare options also differs by occupation. Those employed in the service sector who work when formal childcare institutions are closed are most likely to rely on informal childcare or some combinations of formal and informal childcare. Workers are also more likely to use informal childcare when formal childcare institutions are closed. Managers are statistically more likely to use informal childcare than unskilled workers.

Estonian formal childcare system is equally available regardless of ethnicity, income or place of residence. The use of formal childcare, however, varies on the basis of education. More educated people are more informed about coping strategies and are more successful in the use of different systems (including the childcare system). Also, more educated people are likely to have wider networks that are likely to include people who work in different social systems. Differences in the employment of mothers with different educations derive from differing access to formal childcare.

Factors predicting change in Estonian women's expressive work values in 1983-2004

Andu Rämmer

The article analyzes factors shaping work values in Estonian women's lives. Earlier studies of the transition period in Estonia have shown gendered shifts at endorsement of self-improvement options and valuing the opportunities to use one's abilities at work. Women have been shown to value the two criteria more than men in selecting their occupations after societal change. Earlier studies did not determine the factors shaping value judgments and the present paper seeks to fill that gap.

The article is based on a position common among value researchers: that circumstances of life shape values. The analyses are based on the results of a longitudinal study of high school graduates from 1983, in which the same people were surveyed during the radical changes in Estonian society in the following twenty years. To predict changes in value judgments multinomial regression analysis was utilized. The influence of four groups of possible factors was tested: (1) characteristics of the developmental circumstances of the surveyed, (2) indicators related to their education, (3) characteristics of their professional lives and (4) value judgments and norms.

The analysis showed that the likelihood of greater valuing of continuous self-development in the workplace was increased by graduating from a high school in the capital of Estonia, greater orientation to vocational self-improvement already in high school and not considering norms dominating in the family at the beginning of the transition period. The likelihood of greater valuing of continuous self-improvement was decreased by below-average study results and not pursuing education beyond high school.

The likelihood of greater valuing of the opportunities to use one's abilities in the workplace increased among those who had graduated from a regular high school and worked in the industrial and service sector (rather than the feminized sphere of education). The likelihood of a decrease in this value was reduced by being from a Russian-speaking family, having higher than average study results and non-participation in in-service training courses at the beginning of transition.

The analyses show that the shifts that appeared in both value preferences in the period of social change can be considered as long-term gradual adaptations to the changing social environment that reflect people's reactions to the changing social circumstances.

About authors

Mare Ainsaar (PhD) has worked at the University of Tartu since 1993 as a Researcher, Senior Researcher and Lecturer. She has also served as an advisor to three Estonian Ministers of Population. She defended her PhD in 2004 at the Institute of Social Policy, University of Turku, Finland. She has been the Estonian coordinator of the European Social Survey since 2003. Her primary research interests are demographic behavior and family policy.

Kerly Espenberg is the Acting Director of the Centre for Applied Social Sciences, University of Tartu. She holds a PhD in Economics. She has been an analyst or the leader of the research group in many Estonian and international research and applied research projects. Her primary area of research is labor market and her main research interests are quantitative and qualitative research methods.

Karin Jõers-Türn graduated from the BA program in sociology at the Faculty of Social Sciences and Education, University of Tartu in 2011. Her BA thesis was “Household Duties of Teenagers and Their Explanations” (supervisor Kairi Kasearu). She has studied at the University of Mannheim, Germany for a year and continues her studies in the MA program of sociology at the University of Tartu. Her research interests include intergenerational relations, sociology of consumption and family.

Kairi Kasearu is a Researcher of sociology at the University of Tartu. Her primary areas of interest are changing family, intergenerational relations, wellbeing in the family, social inequality and coping. She defended her PhD in sociology in 2010 with a dissertation on changing forms of family. She has developed herself professionally at the University of Konstanz and University of Bremen. Her research has been published in the following journals: *Social Indicators Research*, *Trames*, *European Societies*, *European Journal of Ageing*, *Studies of Transition States and Societies* and *Ariadne Lõng*.

Laur Lilleoja is about to complete his PhD at the Institute of International and Social Studies, Tallinn University. He works at the Centre for Contemporary Cultural Studies, Tallinn University and Institute of Sociology and Social Policy, University of Tartu. He has developed himself professionally at Pompeu Fabra University and the Autonomous University of Barcelona. His primary research interests are basic values and, more broadly, the development of methodology for studying values.

Lee Maripuu holds a Master's degree in sociology from the Institute of International and Social Studies, Tallinn University (2012).

Her primary research interests are work-life balance, gender and lifestyle studies. Maripuu has been a PhD candidate at Tallinn University since 2012. Her doctoral dissertation is dedicated to the questions of migration and its working title is “Crossing Borders: Gender Aspects of Mobility on the Example of the Cross-Border Mobility of Qualified Women from Estonia to the EU “.

Tarmo Puolokainen is an Analyst at the Centre for Applied Social Sciences, University of Tartu. He holds an MA in Economics and works on his PhD in the same field. His primary research interest is quantitative research methods.

Ave Roots completed her PhD in sociology at the Institute of Sociology and Social Policy, University of Tartu in 2013. She has been working at the same institute since 2005. She has developed herself professionally at the University of Konstanz and Stanford University. Her primary areas of research are social stratification and social mobility in post-socialist transition societies, with focus on Estonia, and gender differences in processes related to social stratification.

Andu Rämmer (MSc) is a Researcher and Lecturer at the Institute of Sociology and Social Policy, University of Tartu. His research interests are above all the development of commonly held attitudes and value judgments and the spread of new ideas. In different research projects he has compared the educational and work values of school students, gender differences in value judgments, prestige of occupations, investment climate among entrepreneurs, public acceptance of new technologies, causes of technological optimism and innovation and participation of young people in different activities. He teaches different courses in social

psychology, methods of social analysis, public opinion, social values, sociology of education and youth, social capital and multicultural societies.

About ENUT

ENUT has organized well-attended conferences and seminars on a wide variety of subjects.

Evidence of growing interest, based on attendance at the conferences, visitors to ENUT, and borrowers of books from ENUT's library gave reason for ENUT to decide that the time is ripe for launching an Estonian journal of women's studies. The journal will be the forum in which critical analyses of gender roles in contemporary Estonian society are presented.

The Estonian Women's Studies and Resource Centre, known under Estonian acronym ENUT, was registered as an NGO in April, 1997. The Centre was officially opened on February 4, 1999 at the Tallinn Pedagogical University. Its aim is to promote better understanding of human rights, and to support the democratic process by encouraging gender equality, cooperation among men and women in all aspects of life, and the empowerment of women.

During its short history, ENUT has developed an extensive library, thanks to donations from the Government of the Province of Ontario, Canada, the Estonian Relief Committee in Canada, and the work of the Canadian Women's Issues Project.

The Tallinn University has provided space and Internet service on its premises for the Centre. Other donors, most notably the European Union PHARE Democracy Programme, the Embassies of Germany, Norway, Canada, Finland, Netherlands, Great Britain, Sweden, UNDP, the Nordic Council of Ministers, and the Norwegian Foreign Office's Programme of Cooperation in Central and Eastern Europe, made it possible for us to develop an audio-video center, to issue a newsletter in both Estonian and English, and to establish a homepage and databases.

Juhised autorile

Toimetus võtab vastu käsikirju, mis mahult ei ületa 25 lehekülge või umbes 56 000 tühikutega tähemärki. Leheküljel 24 topeltvahega rida. Soovitatav kirjatüüp: Times New Roman 12p. Käsikiri esitada toimetusele elektroonilisel kujul (e-postiga) koos paberkoopiaga. Kontaktandmed leiata lk. 2. Käsikirju ei tagastata.

Soovitusi elektrooniliselt sisestatud käsikirja vormistamiseks:

1. **Failinimi** sisaldagu a) autori nime ja b) artikli pealkirja.
2. **Failivorming.** Soovitatav salvestada universaalses failivormingus Rich Text Format (MS Word RTF), et vältida tekstiprogrammide ühildumisprobleeme. Macintosh arvuti kasutajatel salvestada fail PC > Rich Text Format või PC > MS Word vormingus.
3. **Käsikirja ülesehitus:**
 - a) artikli pealkiri;
 - b) autori nimi;
 - c) põhitekst;
 - d) viited, lõpumärkused, kasutatud kirjanduse loetelu jms.

Märkus. Viited (footnotes) ja kirjanduse loetelu (endnotes) sisestada automaatselt numeratsiooni võimaldava käsuga Insert>Footnotes/Endnotes.

Viidetest: kõik tekstis tsiteeritud teosed peavad olema viidatud ja nimekirjastatud. Viide esitatakse ümarsulgudes, esiteks autori perekonnanimi ja siis avaldamise aasta (Moi 1985). Vajadusel märkida ka lehekülje number (Moi 1985, 47).

Võimaluse korral kasutage viites initsiaalide asemel autori eesnime. Vältige lühendite kasutamist ka ajakirjade pealkirjades.

Viidete näited:

Butler, Judith (1990). *Gender Trouble*. Routledge, London, New York.
Harding, Sandra (1990). *Feminism, science, and the anti-enlightenment critiques*. In Nicholson, L. J. (ed.), *Feminism/Post-modernism*. Routledge, New York, London.
Annuk, Eve (1999). Naise tekstini: feministliku kirjandusanalüüsi lähtekohti. *Keel ja Kirjandus*, 11, (42), 764–770.

Vene-ladina transliteratsiooni kohta vt.:

Erelt, Tiiu (1999). Eesti ortograafia, lk. 19.

4. **Tabelid ja diagrammid** lisada põhiteksti eraldi lehekülgedena.
Erand: andmebaaside, tabelitötluse failid tuleb küjendamise tarbeks saata eraldi failidena. Näitlikkuse huvides võiksid nad olla sisestatud ka põhiteksti viitega eraldi failile.
5. **Graafikaprogrammide** CorelDraw, Adobe Illustrator, Macromedia Freehand jt. failid salvestada EPS vormingus.
6. **Graafika:** fotod, diapositiivid, joonised on soovitatav esitada originaalidena. Vajalik teave tagaküljel: number ja allkiri. Kui artikkel sisaldab illustreerimisi, peab autor saatma need mustvalgete fotodena koos artikliga. Värvillustreerimisi avaldatakse ainult juhul, kui värvi olemasolu on artiklis oluline. Digitaliseeritud kujutised võib lähetada ka e-posti lisandiga (*attachment*).
7. **Digitaliseeritud kujutiste** põhilised skaneerimisparameetrid: halltoonid või RGB; resolutsioon: vähemalt 300 dpi; vorming JPG; suurimad mõõdud: kõrgus 190 mm, laius 130 mm.
8. **Lisad artikli lõppu:**
 - a) resümee (1500–1700 tühikutega tähemärki);
 - b) autori eluloo lühikokkuvõte;
 - c) autori isiklikud andmed: ees- ja perekonnanimi, aadress, postiindeks, telefon, e-post, faks.
9. **Toimetus ja autor.** Toimetaja kooskõlastab parandused autoriga.

ARIADNE LÕNG

N a i s - j a m e e s u u r i n g u t e a j a k i r i

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT) · XIII aastakäik 1/2, 2013

Töö ja pere-elu ühitamise raskused kui sündimust vähendav tegur Eestis Aijzeni planeeritud tegevuse teooria mudelis

Mare Ainsaar

Artikkel analüüsib töö ja pere-elu ühitamise raskuste mõju lapse saamise plaanile Eestis. Teoreetilise lähtekohana kasuti Aijzeni planeeritud tegevuse mudelit ja andmetena 2008. aastal 20-40-aastaste inimeste seas läbi viidud uuringut "Sündimust mõjutavad tegurid Eestis". Käitumusliku mudeli tulemused näitasid, et laste saamise plaan on seotud hoiakute ja tunnetaatud käitumiskontrolliga, kuid seost normide ning väärtustega ei leitud. Struktuurimudeli kasutamine võimaldas tundlikumalt analüüsida lapse saamise plaanide mustrit kui tavalised regressioonmudelid. Selgus, et töö- ja pereelu ühitamise raskused küll mõjutavad sündimust, kuid pigem ühtse kompleksina koos teiste probleemidega.

Etniline sooline palgalõhe Eestis

*Kerly Espenberg,
Tarmo Puolokainen*

Artiklis analüüsitakse etnilist ja soolist palgalõhet Eestis. Etniline palgalõhe Eestis on naistel suurem kui meestel (naistel 23%, meestel 12%), kusjuures Tallinnas on vähemusrahvuste ja eestlaste palgaerinevus suurem kui mujal Eestis. Sooline palgalõhe on vähemusrahvuste seas märksa kõrgem (27%) kui eestlastel (16%), seejuures on Tallinnas sooline palgalõhe väiksem kui mujal Eestis. Suur osa palgalõhest ei ole selgitatav erinevustega sotsiaal-demograafilistes, töökohaga seotud ja perekondlikes karakteristikutes, sest neile tuginedes peaksid naiste palgad olema meestest palgakest kõrgemad.

Tööelu, pereelu ja alusväärtused: alusväärtuste seos töö- ja pereelu ühitamise ning töö- ja pereelu konflikti tajumisega

Laur Lilleoja

Käesolev artikkel vaatleb alusväärtuste mõju tööelule, pereelule ja nende vahelise konflikti tajumisele etnilistes ja soolistes rühmades. Kooskõlas varasemate uuringutega ilmnes, et tööelule suunatud mõjutasid enim saavutuse ja võimu väärtustüübid, pereelu suunatud aga heasoovlikkuse väärtustamine. Etnilises võrdluses on töö-pereelu konflikti tajunud sagedamini vähemusrahvused, pere-tööelu konflikti aga eestlased. Kui eestlaste seas tunnetavad töö-pereelu konflikti sagedamini mehed, siis vähemusrahvuste puhul tajuvad seda sagedamini naised.

